

Ketternå

1 • 2020 Ett österbottniskt magasin

Sextonde årgången

**Prinsessorna
i Evijärvi**

**Herrfors har
nöjdaste
kunderna**

**Marja har koll
på vårt ursprung**

Uppdrag Sibirien

Till kunderna hos
Esse Elektro-Kraft,
Herrfors, Kronoby Elverk,
Nykarleby Kraftverk
och Vetelin Energia.

Tre frågor...

Maja Brand

EMMA STORBACKA, Är vd för den finländsk-ägda digitala konsultbyrån Avaus, som fokuserar på frågor kring digitalisering av marknadsföring och försäljning. Emma, som har kontoret i Stockholm som bas, är ekonomie magister från Aaltouniversitetet och har, som släktnamnet antyder, rötterna i Terjärv.

Hur förändras världen just nu vad gäller marknadskommunikation?

Den stora utvecklingslinjen är att jobba mer resultatdrivet med hjälp av data, automatisering och intelligens. Genom att låta algoritmer styra mot långsiktiga mål som kundlivstidsvärde, kan man få större utväxling på sin marknadskommunikation, och då också på sin försäljning eller lönsamhet. Många bolag investerar i att skapa förutsättningar för att jobba på detta sätt, både genom att investera i teknik, men också nytt kunskande. Det är en spännande tid för marknadsförare!

Vad borde företagen i Österbotten göra för att inte halka av kärran?

En nyckelsikt är att kunder (vare sig det gäller business-to-business eller business-to-consumer) föredrar att köpa av dig om du gör det lätt och smidigt att köpa. Allt du kan göra för att personalisera ditt erbjudande för dina kunder, föreslå rätt sak vid rätt tidpunkt, eller utbilda dina kunder i hur de får mer värde ut av ert samarbete, är ett bra steg. Ofta betyder smidighet och en personlig köpupplevelse en mer digital upplevelse, men inte alltid. Ibland är det fortfarande en fördel, eller till och med en nödvändighet, att möta kunderna ansikte mot ansikte, men trenden är ofrånkomligt att allt mer går via nätet.

Vad betyder livskvalitet för dig?

Livskvalitet för mig betyder att balansera mitt jobb med min familj och fritid – jag tycker alla tre är givande och energigivande. Har jag jämnt av alla i min vardag, är jag som allra lyckligast. Därutöver har jag sedan ett år tillbaka fäst mer uppmärksamhet vid min nattsömn – något som definitivt ökar livskvaliteten!

Innehåll

Karolina Isaksson

- Kärnkraftens viktiga roll ... 4**
- Befogenheterna ligger fel ... 5**
- Sanningens ögonblick ... 6**
- De finska dialekternas tämjare ... 14**
- Slöjdsalar över hela världen ... 20**
- Prinsessorna i Evijärvi ... 22**
- En Kronobygosses ryska flykt ... 28**
- Herrfors har nöjdaste elkunderna ... 36**
- Norden ett föredöme för EU ... 38**
- Tunga industrin i Finland sänker utsläppen globalt ... 40**
- En datahubb för alla i Finland ... 42**
- Panikåtgärder när Sverige plötsligt står inför elbrist ... 44**
- Släkthistorier: Uppdrag Sibirien ... 50**
- Fokus natur: Förvildningen fortsätter ... 52**

Katternö 1 • 2020 Ansvarig utgivare Roger Holm, Katternö Ab, Köpmansgatan 10, 68600 Jakobstad, tel. (06) 781 5300, roger.holm@katterno.fi, www.katterno.fi **Adressändringar** Siv Granqvist, tel. (06) 781 5333, siv.granqvist@katterno.fi **Projektledare** Svenolof Karlsson, www.storkamp.com **Redaktörer** Svenolof Karlsson, Johan Svenlin, Susanne Strömberg **Layout** Gun-Marie Wiis **Pämbild** Karl Vilhjälmsen **Tryck** Forsberg 2020

Katternötidningen finns också i en nätversion, se www.katternodigital.fi. Gamla nummer av tidningen kan läsas på www.katterno.fi.

Telefonförsäljningens gissel

DE SENASTE VECKORNA har media åter lyft fram lurendrejeriet i samband med telefonförsäljning av elavtal. Enbart under första halvan av januari i år har Konsument- och konkurrensverket (KKV) fått in över 200 anmälningar av personer som blivit lurade av ett och samma företag. Vd:n i företaget har figurerat på konsumentombudsmannens spalter i samma tvivelaktiga roll i över tio år i olika bolag. Trots åtgärder av KKV har personen i fråga kunnat fortsätta med lurendrejeriet.

Även andra elbolag använder sig av telefonförsäljning, som vanligen är outsourcad till andra bolag, där försäljarnas lön till stor del är provisionsbaserad. Trots att elbolaget kan vara uppriktigt i sin säljkampanj, så har telefonförsäljaren ett starkt incitament i att få ett avtal till stånd. Otaliga personer som inte har en tanke på att byta elleverantör blir uppringda, och efter avslutat samtal dyker en räkning upp i postlådan på något som kunden inte köpt. Att få kontakt med försäljaren är ofta omöjligt, och elbolagets kundservice är också vanligen svår att nå för de kunder som blivit lurade.

FÜRUTOM I ELBRANSCHEN förekommer telefonförsäljning inom alla möjliga andra områden. Försäljningen verkar vara speciellt inriktad på äldre människor. Ensamhet är tyvärr ett stort problem. Att få ett samtal av en vänlig person som börjar med småtrevligt small talk kan då vara en trevlig upplevelse. Försäljaren verkar dessutom ha kunskaper om den tilltänkta kunden. Då är det lätt att falla i den fälla som försäljaren gillar under samtalets gång.

Skamkänslan då man märker att man blivit lurad kan för många vara så stor, att de hellre betalar räkningen för något de varken har köpt eller behöver, i stället för att protestera. I värsta fall kommer månatliga räkningar ända tills man, ofta via dyra uppsägningsavgifter, avslutar det avtal man aldrig ingått.

På Herrfors har vår elförsäljning och kundservice spenderat otaliga timmar på att hjälpa kunder som lurats av telefonförsäljare och kontaktat oss i hopp om att vi ska kunna reda ut deras olycka.

Ifall kunden kontaktar försäljaren senast inom 14 dagar efter telefonsamtalet, har hen rätt att häva det ingångna avtalet. Det är dock skäl att även kontakta oss på Herrfors, eller det Katternöbolag man är kund hos, för att vara säker på att gällande elavtal inte avbryts. Se närmare information på sida 37 i denna tidning, ifall du eller någon anhörig drabbats.

Herrfors sysslar inte med uppsökande telefonförsäljning. Fullständig ärlighet i alla våra kundkontakter är en självklarhet. Något vi tror att också avspeglas i att vi i Epsis nationella kundundersökning fick bäst betyg av alla elbolag.

NUVARANDE LAGSTIFTNING GER inget effektivt verktyg åt KKV att stävja lurendrejeriet. Sanna Marins regeringsprogram innehåller skrivningen "Telefon- och hemförsäljning ska begränsas och regleras striktare till skydd för konsumenterna". Vi får hoppas att regering och riksdag får stopp på det ekonomiska och själsliga lidande som telefonförsäljningen i dag ger upphov till. Bäst vore att kriminalisera telefonförsäljning i de fall där säljare och kund inte har någon relation sedan tidigare.

ROGER HOLM, vd Katternö

Är slakten viktig för dig?

Berit Bodin, Oravais

Ja, speciellt mina två barn och min syster. Min dotter träffar jag ofta, hon bor bara 12 kilometer från mig och har fem barn. Sonen bor lite längre bort, i Vörå. Min syster bor i Sverige, men hon och hennes man har en stuga i vår hemby, så vi besöker varandra ofta när de är här i trakten.

Jussi Mäenpää, Kortesjärvi

Tja, jag har bara ett par kusiner här i byn som jag brukar träffa ungefär varannan månad. Vi brukar dricka kaffe, titta på tv och prata om ditt och datt. Det är lätt att komma överens med dem, eftersom vi känt varandra hela livet. Jag bodde en vinter på 1950-talet i Sverige, när man ännu behövde pass, men annars har jag bott här.

Karolina Isaksson

Peter Strand, Oravais

Ja, men vi träffas inte så ofta numera. Det är mest på begravnings. Vi är utspridda i regionen och de som höll ihop slakten förr har blivit gamla. På fruns sida är de bättre på att hålla kontakten och besöka varandra. Det är lättare att det blir av när man har barn i samma ålder.

Minna Hirvijärvi, Koskenkorva

Ja, det är den. Vi umgås ganska mycket inom vår släkt, besöker varandra regelbundet och håller allmänt kontakten. Det behöver inte vara några speciella tillfällen eller stora arrangemang, det viktigaste är att man kan titta in hos varandra och hålla sig uppdaterad om vad som är på gång.

Kärnkraftens viktiga roll

Ska vi klara den energiomställning politikerna beslutit om, måste vi arbeta på många fronter och producera mycket mera el, säger Simon-Erik Ollus, Fortums direktör för elhandel och produktionsplanering.

DE SVENSKA REAKTORERNA Oskarshamn 1 och 2 och Ringhals 2 har alla stängts i förtid – senare i år röner ännu Ringhals 1 samma öde – som ett resultat av bolagens egna beslut för några år sedan. I Finland byggs vi däremot ny kärnkraft i både Olkiluoto och Hanhikivi. Hos oss ser regeringen även över strålsäkerhetslagstiftningen i syfte att standardisera säkerhetskraven och förbättra förutsättningarna för små modulära reaktorer, som skulle kunna producera kraftvärme och el i städerna. Vi har olika synsätt på kärnkraften på var sin sida av Bottniska viken.

I Sverige har den allmänna opinionen varierat över tid. I folkomröstningen 1980 vann förslaget att kärnkraften skulle avvecklas i den takt som var möjlig med hänsyn till behovet för upprätthållande av sys-

selsättning och välfärd. Reaktorerna i Barsebäck, av samma årgång som de i Lovisa, stängdes sedan 1999 och 2005. Folkomröstningen påverkade helt klart kärnkraftsbranschen, och utnyttjandet av de svenska reaktorerna har länge varit lägre än de finska, som i fråga om effektivitet presterar på världsrekordsnivå.

Numera är den svenska opinionen gällande kärnkraft ändå mer positiv, och fyra partier i den svenska riksdagen är tydliga kärnkraftsförespråkare. I Finland har konstant funnits en, vanligtvis, stark acceptans för kärnkraften och denna har setts som en naturlig energikälla för vår energiintensiva industri.

DE NORDISKA VÄLFÄRDEN baserar sig i hög grad på energiintensiv industri. I Norden konsumeras hälften av elen av industrin, medan andelen i Centraleuropa är en tredjedel. De nordiska länderna har genom tiderna utnyttjat de olika resurser som finns i kraftsystemet effektivt tack vare den nordiska elmarknaden och ett starkt gränsöverskridande stamnät. I dag är också den nordiska elmarknaden så gott som fri från koldioxidutsläpp, då endast några få fossila kraftvärmeverk finns kvar. För övrigt produceras vår el i dag främst med vattenkraft, kärn-

Ju mer vindkraft vi får in i systemet, desto mer väderberoende elproduktionskapacitet behövs. Fortums två reaktorer i Lovisa, på bilden, är ledande i världen i fråga om produktionsstabilitet.

framtiden måste konsumtionssidan agera mera flexibelt mot produktionssidan än fallet är i dag.

Vi kan alltså räkna med en betydande utbyggnad av vindkraften i Norden, både på land och hav. Samtidigt är det klart att detta inte löser alla energibehov. Vindkraften möter nu sina första mer allvarliga utmaningar i fråga om allmän acceptans; särskilt i Norge finns en opinion för kraftiga begränsningar av utbyggnaden. I Norge och norra Sverige börjar även begränsningar i stamnätets kapacitet vara ett hinder för byggandet av ny vindkraft.

Vindkraften fungerar heller inte ensam, utan är intermittent, producerar el endast då det blåser, omkring en tredjedel av tiden. Det betyder att vi behöver baskraft i systemet även i framtiden.

DET ÄR VIKTIGT att bevara den koldioxidfria baskraft vi har kvar. Alla resurser som bromsar klimatförändringen och möjliggör energiomställningen behövs. Den nuvarande nordiska kärnkraftsflottan bör få köra till sin livstids slut. Ifall det är tekniskt och säkerhetsmässigt förnuftigt, bör vi också göra livstidsuppgaderingar av befintliga reaktorer. Dessa är resurser som vi redan investerat i, och vi har löst slutförvaringen av avfallet.

Vi behöver också de nya reaktorerna i Olkiluoto och Hanhikivi tillsammans med en massa ny vindkraft, när energiomställningen ska genomföras. Norden kommer på 2040-talet att kunna vara det första regionala klimatneutrala energisystemet i världen, tack vare en god kombination av vindkraft, kärnkraft och vattenkraft i vårt elsystem.

SIMON-ERIK OLLUS Direktör, elhandel och produktionsplanering, Fortum

Befogenheterna ligger fel

”Ska elnätsföretagen klara sin uppgift, måste regelverket ändras”

Eon

Ska elnätsbolagen kunna hantera flödena i framtidens elnät, behöver de få ett systemansvar för balansering inom det egna nätområdet. Det innebär rätt att få äga och använda energilagrar, skriver Stina Albing, kommunikationschef på Eon Energidistribution.

STORSKALIG ELEKTRIFIERING AV samhället är avgörande, om vi ska komma ifrån beroendet av fossila bränslen. Denna elektrifiering kräver ett modernt och flexibelt elnät.

Den 5 november 2019 öppnades i Skåne Sveriges första handelsplats för lokal efterfrågeflexibilitet i elnätet – SWITCH. Upprinnelsen till handelsplatsen var den akuta kapacitetsbristen i elnätet i Skåne och även i vissa andra regioner. Flera stora svenska näringslivsaktörer flaggade för att situationen riskerade deras tillväxt.

Stora delar av de svenska elnäten är byggda under perioden 1920–1950. Efter det har mönstret för energikonsumtionen förändrats radikalt. Till exempel använder vi allt mer energi från förnybara energikällor, som inte är planerbara. Det ställer signifikant annorlunda krav på elnätet, för att elkonsumenterna i alla lägen ska ha en tillförlitlig elförsörjning.

Två andra skiften som fundamentalt omdefinierar kraven på elnäten är urbaniseringen och elektrifieringen av fordonsflottan. Allt fler flyttar till städer, och allt fler vill kunna ladda sina fordon både hemma och på jobbet. Omställningen av energisystemet och elnäten är bara i sin början.

OMSTÄLLNINGEN AV ELNÄTEN kräver stora investeringar över lång tid. Men redan i dag kan vi börja implementera lösningar som gör användningen av existerande nät mer effektiva. På en flexibilitetsmarknad som SWITCH kan nätbolag sätta ett

pris på en temporär minskning av elanvändningen i konsumtionsledet eller en temporär ökning i produktionsledet.

På så sätt möjliggör SWITCH lokalt snabb avlastning av elnätet under effektoppar. Temporära flaskhalsar i elnätet undviks.

Potentialen för den här typen av flexibilitetsmarknader är stor, både lokalt men även nationellt. Genom att stimulera efterfrågeflexibilitet på privatkundssidan kan konsumenten tillåtas ta en mer aktiv och medveten roll i sin elanvändning. Men ännu är incitamenten otillräckliga. Och de regulatoriska förutsättningarna är inte på plats.

Trots att vi inom elnätsföretagen kan bekräfta en stor lokal nytta av flexibilitetstjänster i elnäten, så hindras vi av regelverket att utveckla den typ av tjänster som skulle behövas. Vi ser att nätägarrollen behöver utökas med ett systemansvar för balansering inom det egna nätområdet.

DET HÄR BETYDER i nästa steg att elnätsägaren, för att kunna balansera

energiflödena i nätet, behöver ha rätt att kunna utnyttja energilagrar. Elnätsägaren måste därför få tillåtelse att för den egna nätverksamheten äga och använda energilagrar, och få möjlighet att köpa olika flexibilitetstjänster av aktörer på elmarknaden, såsom elhandelsbolag eller aggregatorer med balansansvar.

I en tidig marknadsintroduktionsfas, eller om det inte finns några aktörer på elmarknaden som tillhandahåller dessa tjänster, bör en elnätsägare få köpa flexibilitet direkt från slutkunderna.

Som elnätsbolag går vi i fronten för den stora energiomställning som samhället står inför. Det är en utmaning som kräver stora investeringar och en effektivisering av energianvändningen. Vi står redo att fortsätta arbetet.

Men detta kräver rimliga investeringsvillkor för elnätsbolagen och marknadsmässiga förutsättningar för

Så här ser en viktig komponent i ett flexibelt elnät ut, ett flödesbatteri i Simrishamn. Det projekt Switch, som nämns i artikeln, är en del av det EU-finansierade projektet CoordiNet. Det är ett samarbete mellan aktörerna Vattenfall Eldistribution, Eon Energidistribution och Svenska Kraftnät, inlett den 1 januari 2019. Syftet är att ta fram lösningar på den effektbrist som finns på olika ställen i det svenska elnätet. Projektet CoordiNet pågår till 2022.

att kunna investera i och satsa på ny teknik. Smarta och flexibla elnät är en förutsättning, för en hållbar tillväxt och välfärd i våra nordiska samhällen.

STINA ALBING Kommunikationschef, Eon Energidistribution

¹ Fortum är minoritetsdelägare i Oskarshamn och motsatte sig nedläggningsbeslutet 2016.

Sanningens ögonblick

Marja Pirrtivaara, till utbildningen filosofie doktor och MBA i social- och hälsoledning, har arbetat länge på Sitra. Hon är mångsidigt aktiv inom den genetiska släktforskningen och har bland annat beskrivit grunden för den i boken *Juuresi näkyvät. Geneettisen sukututkimuksen ABC*. Hennes egna släktrötter hittas bland annat hos bönder i Satakunta och Tavastland, hos gammal finsk adel, hos tyska släkter i Baltikum och svensk adel knuten till Stora Kopparberget i Falun.

Vi må gilla det eller inte. Med ett enkelt DNA-test öppnar sig en otrolig informationsbank om vårt biologiska jag och vår släkttillhörighet. Plötsligt har vi svar på frågor som tidigare verkat olösliga, säger **Marja Pirrtivaara**, pionjär inom finländsk släktforskning.

”Kyrkböcker och släktrationer kan ljuga, men DNA gör det inte”

Alla människor är släkt med varandra, och alla är vi ändå unika som individer. Detta dubbla faktum är samtidigt i all sin enkelhet en del av livets hemlighet. Av en mor och en far blir ett barn, och detta barn bär med sig sina föräldrars gener – till största delen slumpmässigt blandade.

Denna slumpmässighet förklarar vår unicitet och ger var och en av oss en uppsättning av förutsättningar som ingen annan har. Samtidigt delar vi en mängd förutsättningar med alla andra och allra mest med våra nära släktingar.

Vill man se saken i ett annat perspektiv, kunde man säga att våra gener är världens härskare. Så länge de får fortsätta att kopiera sig, lever de ett evigt liv. Vi människoindivider är bara tillfälliga hållplatser på deras väg genom årtusendena. Långt efter att vi är borta från jorden lever våra gener kvar i nya människoindivider.

DEN KUNSKAP DNA-forskningen ger må vara ny, men genetiken, ärftlighetsläran, har uråldriga rötter. Redan för tiotusen år sedan såg våra förfäder och förmodrar att egenskaper hos odlingsväxter och husdjur

kunde föras vidare genom systematisk avel. Inte så att aveln gav önskat resultat i varje enskilt fall, men så att produktiviteten hos växten och djuren på lång sikt ökade.

En nyckelperson i genetikens historia är Gregor Mendel (1822–1884), österrikisk munk som baserat på experiment i klosterträdgården med korsning av ärtsorter, senare även med korsning av bin, lade fram den första teorin om hur egenskaper nedärvs genom att anlag slumpmässigt kombineras i avkomman. Två av de begrepp han lanserade är dominant och recessiva anlag.

Mendel var för tidigt ute för att kunna få hjälp av det vi i dag vet om kemins på molekylärnivå. Först långt efter Mendels död, då hans teorier på 1930-talet började kombineras med Charles Darwins teori om det naturliga urvalet, började det samband ses som gett förklaringsgrunden till den moderna kunskapen om evolutionen.

På 1970-talet började man i forskningen testa olika sätt att klippa och klistra i arvs massa. Strax efter millennieskiftet publicerades en kartläggning av människans hela *genom* (alla människans gener). En förgrundsgestalt i kartläggningen av män-

niskans förhistoriska DNA, Svante Pääbo, presenterades häromåret i Katternötidningen.

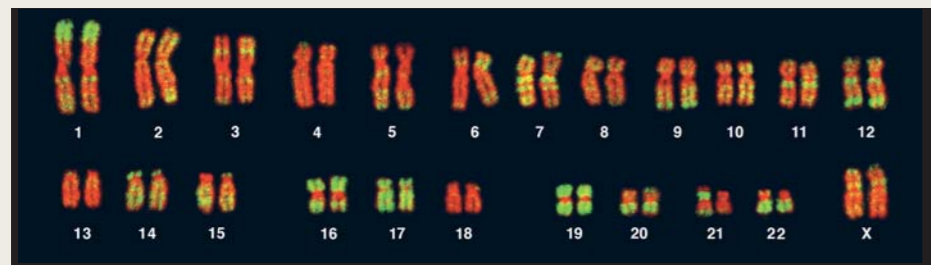
I kölvattnet till denna utveckling öppnar sig oanade möjligheter också för släkttforskningen. Plötsligt har vi redskap som inte bara avslöjar och bekräftar släktskap bland nu levande människor, utan även kan ge svar på släktgator långt tillbaka i historien.

Till bilden hör att de nya redskapen också har begränsningar. Att lära sig tolka och korrekt förstå informationen från ett DNA-test är som att lära sig ett nytt språk. Ibland är grammatiken självklar, ibland innehåller den fallgropar.

Och precis som i verkligheten ger en kompass ingen vägledning utan karta. Vill du tillämpa DNA-kunskaperna på dig själv och dina egna anförvanter, måste du först veta – eller i varje fall ha en idé om – vilka anförvanter du har. Så traditionell släkttforskning är lika nödvändig som förr.

DET INTRESSANTA VID släkttforskning är i vilken mån individerna har identiskt DNA. Peter Sjölund, ledande inom släkttforskningen i Sverige, uttrycker saken så här:

En mycket kort kurs om DNA kunde se ut så här:

Människans 46 kromosomer. Den röda färgen visar var i dem DNA finns och den gröna i vilken del av DNA:t som generna – den del av DNA som överför ärftliga egenskaper till avkomman – finns. Enligt en forskningsrapport av Anders Bolzer och hans kolleger 2006.

antal av upp till ett hundratal.

De DNA-delar det gäller att hålla reda på är därmed dessa:

- **Autosomalt DNA**, som finns i kromosomparen 1-22 hos både kvinnor och män.
- **Y-DNA**, Y-kromosomen, som i det 23:e kromosomparet finns endast hos män
- **X-DNA**, X-kromosomen, som i det 23:e kromosomparet finns hos både kvinnor och män (kvinnor med två och män med en X-kromosom)
- **mtDNA**, som finns i mitokondrierna hos både kvinnor och män. Eftersom mtDNA följer med äggcellen från kvinnan, kan den rakt kvinnliga linjen följas.

DNA ÄR FÖRKORTNING för engelskans *deoxyribonucleic acid* eller deoxiribonukleinsyra, det kemiska ämne som bär den genetiska informationen i samtliga av världens kända organismer (med undantag av RNA-virus).

DNA:s huvudsakliga funktion är att långtidsförvara information som påverkar organismernas utveckling och funktion. DNA liknas ibland vid programkod eller ett recept, eftersom det innehåller de instruktioner som behövs för att konstruera cellernas komponenter.

I grunden består den genetiska koden bara av fyra kemiska byggstenar, som förkortas med bokstäverna A, C, G och T (står för kvävebaserna adenin, cytosin, guanin och tymin). Å andra sidan är koden oerhört lång, med drygt tre miljarder ”bokstäver”.

Framför allt sitter denna genetiska kod på

långa spiralformade DNA-molekyler, som i sin tur finns i det som kallas kromosomer, som vi människor normalt har 46 av. Dessa kromosomer sitter ihop i par, alltså som 23 par, och finns inuti cellens kärna.

Medan de 22 första kromosomparen ser likadana ut hos män och kvinnor och kallas autosomala kromosomer, skiljer sig det 23:e paret, könskromosomerna, åt. Mannen har både en så kallad X-kromosom och en Y-kromosom (XY), kvinnan har två X-kromosomer (XX) och ingen Y-kromosom. Kvinnan ärver en X-kromosom från sin mor och en från sin far. Mannen ärver en X-kromosom från sin mor och Y-kromosomen från sin far.

Förutom i kromosomerna finns en mindre mängd genetisk kod också i det som kallas cellernas mitokondrier, som i varje cell finns i ett

Svenolof Karlsson

Peter Sjölund, bosatt i Härnösand, är Sveriges mest kända släkttforskare och välkänd i också i Finland. Han har skrivit läroböckerna ”Släkttforska med DNA” och ”Från DNA-test till släkttrod” och gav tillsammans med Karin Bojs 2016 även ut boken ”Svenskarna och deras fäder – de senaste 11 000 åren”, såld i mer än 80 000 exemplar.

Mot bakgrund av det stora intresset för DNA och släkttforskning i Finland planerar Hangö sommaruniversitet för närvarande en större utbildning med Peter Sjölund under läsåret 2020/2021. Kursen planeras över ett helt år med träffar i Helsingfors, Åbo och på andra orter. ”Det här blir en ganska unik utbildning, som lär ut både hur man släkttforskar i olika källor och hur man använder DNA för att verifiera att släkttforskningen är rätt”, säger Peter Sjölund.

”Kyrkböcker kan ljuga, släktrationer kan ljuga, men DNA ljugar inte. Har två personer något identiskt DNA, då är de släkt. Grundprincipen är att ju större bitar av DNA personerna har gemensamt, desto närmare släkt är de.”

Frågan *hur* släktskapet ser ut är en annan femma. Vissa viktiga delar av vårt DNA ärvs enligt exakta mönster, medan den stora mängden som sagt bygger på slump.

För mtDNA gäller att alla nu levande människor ärvt detta från en och samma ur-Eva, en kvinna som antas ha levt i Afrika för omkring 200 000 år sedan.

På motsvarande sätt antas alla mäns Y-DNA härstamma från en enda man, en ur-Adam, som även han levde i Afrika, för 250 000–300 000 år sedan.

”Det fanns förstås många tusen kvinnor och män på den tiden, men det är endast DNA från två individer som överlevt fram till i dag”, säger Peter Sjölund.

Det autosomala DNA:t i kromosomparen 1–22 ärvs däremot slumpmässigt i förhållandet 50–50 från både far och mor. Eftersom koden, ”bokstäverna”, i hög grad hänger ihop i sjok och inte överförs en och

en, betyder det att en del av DNA-arvet redan efter 5-6 generationer tappas bort. Variationen för vilka delar av den genetiska koden som följer med genom generationerna är alltså stor.

Med andra ord har vi två olika antavlor, säger Peter Sjölund: en *genealogisk* antavla med alla anor och en *genetisk* antavla med endast de anor som vi ärvt DNA från.

DET LOGISKA PROBLEMET så här långt i beskrivningen är hur vi kan dra några slutsatser överhuvudtaget i fråga om mtDNA och Y-DNA, om den genetiska informationen kopieras vidare exakt likadant från generation till generation.

Svaret ges av mutationerna, de små ”felkopieringar” som ibland sker, när barnet till exempel får mtDNA av sin mamma och Y-DNA av sin pappa, och som senare följer med när barnet i sin tur för arvet vidare till sina barn.

Mutationerna är det som gör att individer får variationer i utseendet, som olika kroppslängd och olika färg på ögon och hår. Mutationer hör också ihop med hur snabbt vi åldras och om vi har större eller mindre

benägenhet för vissa sjukdomar.

Från ur-Eva och ur-Adam har över 7 000 generationer gått, och DNA-kopieringen alltså skett lika många gånger och ett antal av dem har varit felkopieringar. För varje ny mutation uppstår därmed en ny gren av mtDNA- eller Y-DNA-linjen.

Om frekvensen för mutationerna vet vi att det i fråga om Y-linjen genomsnittligt rör sig om ungefär en felkopiering/mutation per knappt hundra år och för mtDNA-linjen en gång vart två tusen år. Genomsnittligt alltså. Också här är variationen mycket stor.

Ungefär var tusende av de tre miljarder ”bokstäverna” (nukleotiderna) i vår genetiska kod varierar mellan individerna som följd av mutationerna. Med andra ord har alla människor på jorden till 99,9 procent samma DNA och är därmed av samma ras.

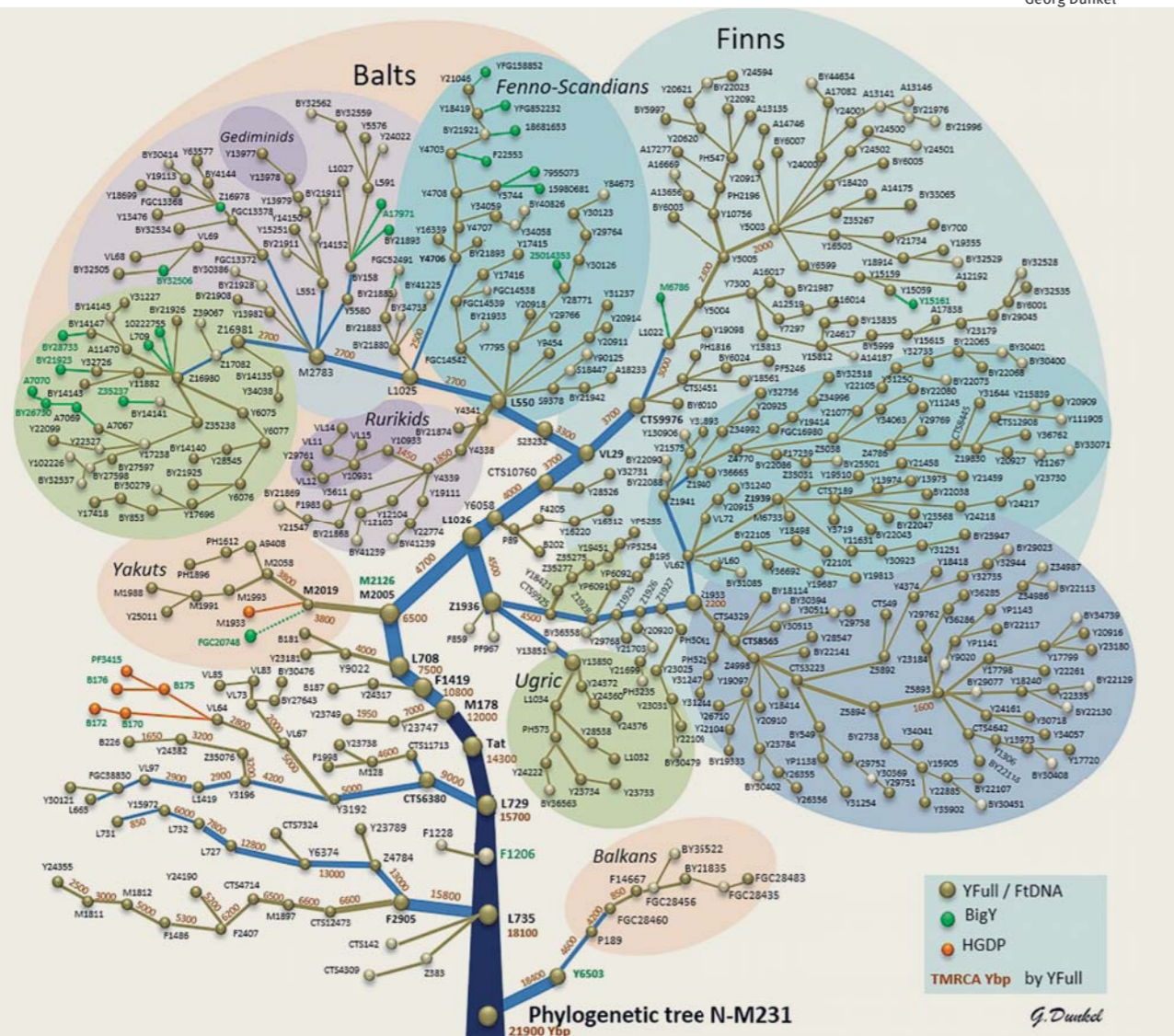
Det antal steg som skiljer två muterade linjer åt brukar kallas genetisk distans.

ETT ÅSKÅDLIGT SÄTT att beskriva mutationsutvecklingen är att visa den som ett träd. Ett imponerande sådant finns på nästa sida. Det visar trädet för Y-DNA för

”Att finska folket utvandrat från Volgas stränder, det ska vi bara glömma.”

Här det träd – så långt som det fram till nyligen var kartlagt – över haplogruppen N-M231, som majoriteten av dagens finländska män bär på via Y-kromosomen. Bilden, som finns i ett antal varianter på nätet, är utarbetad av Georg Dunkel.

Ett särskilt intresse finns gällande den så kallade Rurikska ätten, från den svenska viking Rurik som år 862 ska ha grundat Kievriket och blivit stamfar till den fursteätt som styrde Ryssland till 1598. DNA-prover från ättlingar inom ryska furstesläkter (Shahovskoy, Gagarin, Lopotkin, Putyatyn och Lobanov-Rostovsky, m.fl.) som har en dokumenterad eller påstådd härstamning från Rurik, har visat att de alla delar en specifik Östersjöfinsk undergren av haplogruppen N. I dag är denna mest företrädd i Finland och östra Sverige.

Georg Dunkel

den manliga så kallade haplogrupp som är vanligast i Finland, benämnd N-M231.

Hela 60 procent av Finlands män hör till denna haplogrupp. En gemensam förfar i rakt nedstigande led för alla män i trädet levde, som trädet visar, för 21 900 år sedan, medan den gemensamme fadern för den största finländska undergruppen levde för ungefär 2 300 år sedan. Haplogruppen N anses ha fått sin början i Kina för 34 000-36 000 år sedan.

På kartan till vänster på sidan mittemot ses var i världen haplogruppen N-M231 finns företrädd (bland dem som DNA-testats, levande och döda). Från Sydostasien har dessa finländska mäns förfäder genom årtusendena vandrat över norra Sibirien och norra Ryssland västerut till Finland, Baltikum och norra Skandinavien.

Den nästvanligaste haplogruppen för Y-linjen bland finländska män – 29 procent

har den – betecknas med bokstaven I, med ursprung på Balkan för 25 000-30 000 år sedan. När klimatet blev varmt efter den senaste istiden vandrade dessa män norrut, och någonstans på vägen skedde den mutation som betecknas I1 och som sedan följde med de män som vandrade vidare till det nutida Finland.

HUR SER DET ut på mtDNA-sidan, alltså den raka kvinnolinjen, bland finländarna?

Störst är den haplogrupp som betecknas med bokstaven H – se kartan till höger på sidan mittemot. Omkring 40 procent av finländarna – här är det alltså fråga om både kvinnor och män – hör till den. Haplogruppen beräknas ha uppstått för mer än 20 000 år sedan och spritt sig norrut i Europa med de jordbrukare som rörde sig norrut under stenåldern.

Påfallande är H-haplogruppens jämna

spridning i Europa – med ett lika påfallande undantag: bland samerna finns haplogruppen inte företrädd alls eller bara litet.

Den näst största mtDNA-haplogruppen i Finland, betecknad med bokstaven U, bärs av ungefär 25 procent av befolkningen och har sitt ursprung i Europas jägar-samlarbefolkning från tidig stenålder.

PÅ BASIS AV de DNA-resultat som nu föreligger kan några viktiga slutsatser dras, säger Marja Pirttivaara:

”Till exempel finns det ingen ’finskhetsgen’. Vi som i dag bor i Finland har vårt ursprung på många olika håll, alla av oss. Det vi ännu rätt nyligen fick lära oss i skolan, att det finska folket utvandrat hit från Volgas stränder, det ska vi bara glömma.”

Det man kan säga är att de finländska farslinjerna i hög grad kommit österifrån, medan morslinjerna i hög grad kommer

från väster. Det mönstret kan antas ha existerat under lång tid.

Här bör ett påpekande göras gällande de kartor över ”etniskt ursprung”, baserat på autosomalt DNA, som de olika testbolagen lockar med. Både Marja Pirttivaara och Peter Sjölund kallar dem vilseledande, ”ett marknadsföringstrick”.

”Kartorna byggs på alltför godtyckliga antaganden och är framför allt framtagna för den nordamerikanska marknaden. De är företagets grova uppskattning av var i världen det finns DNA som liknar ditt, men de siffror du serveras för egen del ska du ta med en mycket stor nypa salt”, säger Peter Sjölund.

En genetisk gräns, framför allt relaterad till autosomalt DNA, är ändå tydlig i Finland, nämligen mellan den nordostliga och sydvästliga delen av landet (se kartan uppe till höger). Den historiskt bevandrade ser att skiljelinjen i stort sammanfaller med den riksgräns mellan Sverige och Ryssland som fastställdes vid Nöteborgsfreden 1323.

”Kartan återspeglar att sydvästra Finland, längs kusten från Viborg till Uleåborg inklusive de ankytande insjösystemen, präglats av handel och sjöfart, medan livet i nordöstra Finland varit mer stationärt. Människorna i sydväst har varit rörligare, och med det har deras DNA fått större spridning.”

En detalj värd att notera är att många finländare har, mer eller mindre avlägsna, släktkopplingar till Skottland, Wales och Irland. Det är känt att en del av de borgare som tog plats i 1600-talets och 1700-talets

österbottniska kuststäder var inflyttade från Skottland. Men Marja Pirttivaara tror att det här inslaget också kan gå tillbaka till vikingatiden.

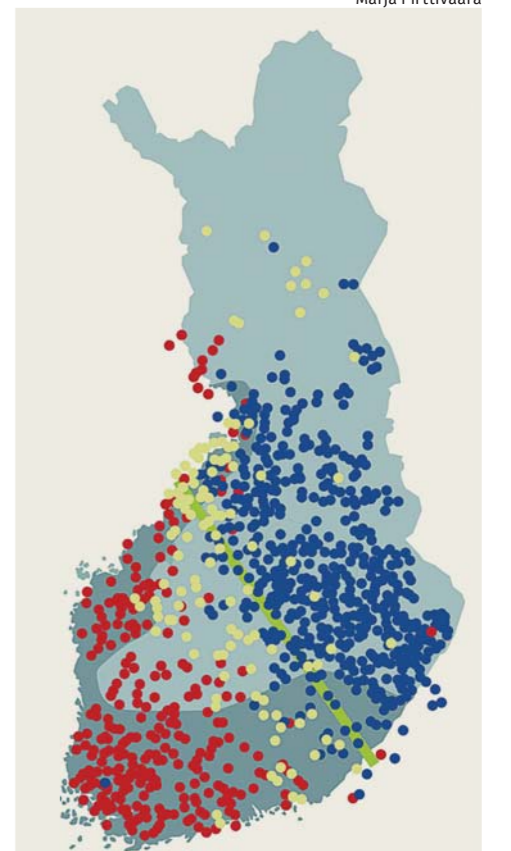
”Vikingarna färdades under flera århundraden vitt och brett över hela norra Europa och de brittiska öarna, och de har lämnat DNA efter sig på många ställen i världen. En viktig östvästlig seglingsrutt strök längs den nyländska kusten, säkert satte det spår också hos oss.”

TROTS ATT DNA-tester kan ge oändlig information om en individs ursprung och släktskap, finns också gränser för vad det är möjligt att veta. Ett särskilt hinder i Österbotten gäller de ”anförluster” som följer av att alla mer eller mindre är släkt med alla.

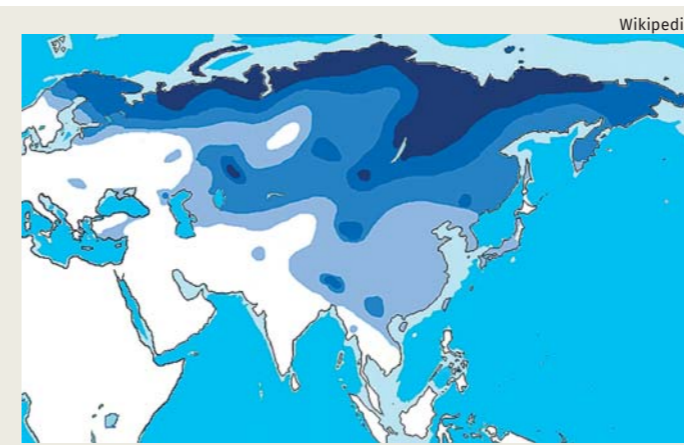
Mönstret är vanligt i genuina jordbruksbygder, där hemmanet är den fasta punkten i tillvaron. Hemmanet ligger där det ligger, och den yngre generation som tagit över hemmanet har ofta gift sig med en flicka eller pojke från samma by eller grannbyn – den närmiljö där man till vardags rört sig. Kanske det i ett äktenskap också varit en fördel att man någorlunda haft koll på vad den blivande partnern varit för typ och dugt till.

I vart fall uppstår i sådana miljöer över generationerna snabbt en situation där de flesta är släkt med de flesta. Man blir släkt via många grenar och ärver mycket gemensamt DNA, som därför inte späds ut lika mycket som i miljöer där individerna är mobila och kanske byter bostadsort många gånger i sina liv.

Marja Pirttivaara

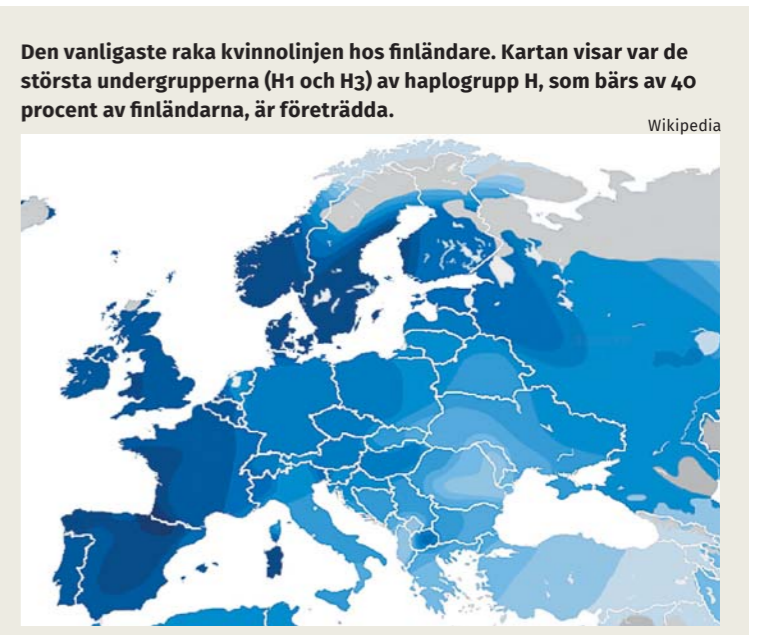

Skilnaden i det genetiska arvet i Finland syns tydligt bland ett antal testade personer. De röda prickarna representerar det sydvästfinländska arvet, de blåa det nordostfinländska, de gula utgör ett mellanläge.

Wikipedia

Den vanligaste raka manslinjen hos finländare. Haplogrupp N-M231, som finns hos 60 procent av dagens finländska män, återfinns i olika undergrupper med spridning i norra Ryssland, Baltikum, Finland och norra Skandinavien. Utbredningsområdet följer till stor del fynd från den så kallade kamkeramiska kulturen, som kom till nordöstra Östersjöområdet för 5 000-7 000 år sedan.

Wikipedia

Den vanligaste raka kvinnolinjen hos finländare. Kartan visar var de största undergrupperna (H1 och H3) av haplogrupp H, som bärs av 40 procent av finländarna, är företrädda.

DNA-testerna kommer i sådana fall att visa att man är närmare släkt än man är. Det som algoritmerna i testerna anger som ett släktavstånd som 3:e eller 4:e kusin kanske i verkligheten är 6:e kusin eller 10:e kusin. I Österbotten är detta snarare regel än undantag.

Mycket vanligt är att svenskar som testar sig får förbryllande matchningar i Finland, kanske hundratals sådana, berättar Peter Sjölund.

”Fenomenet beror på att de flesta finska släkter är släkt med varandra på väldigt många håll, och samma DNA-bitar förekommer därför hos väldigt många människor med finska anor. Det kan räcka med att du har en ana som kom till Sverige som skogsfinne i början av 1600-talet för att du ska få mängder av matchningar i Finland.”

DNA-FORSKNINGEN OCH teknologin kring den är ung, men redan har den revolutionerat kunskaperna om livet och människan. Med den takt som sådant som big data och artificiell intelligens för närvarande bidrar till kunskapsutvecklingen, kan vi dessutom räkna med att vi ännu bara sett en liten början av vad som kommer.

Ett exempel relaterat till släktforskningen är att oidentifierade gärningsmän till brott kan hittas genom den DNA-information som byggts upp i databaserna. Enbart under de senaste åren har över 100 mördare och våldtäktsmän kunnat ringas in och gripas i USA genom att utredarna kunnat matcha ett DNA-spår mot DNA-testade släktingar.

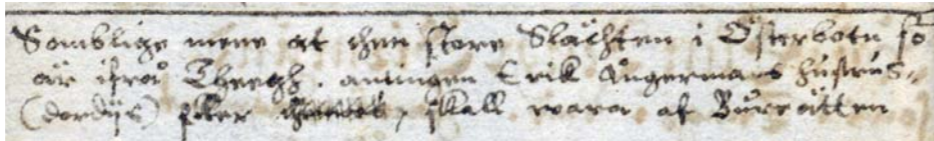
Det här har höjt temperaturen i diskussionen om hur DNA-information ska ges tillgänglighet. I DNA döljer sig också information som sådant som nedärvda anlag för sjukdomar, eller kanske extra motståndskraft mot sjukdomar. Vem ska ha tillgång till den informationen och på vilka villkor?

Kan man lita på att de, mestadels, amerikanska företag som driver affärerna kring DNA-testerna inte säljer vidare information om kunderna?

Marja Pirttivaara och Peter Sjölund betonar att de här frågorna måste tas på djupaste allvar. Numera finns tydliga etiska riktlinjer också för vanlig släktforskning. Det är till exempel inte tillåtet att på Facebook eller andra ställen publicera DNA-matchningar utan tillstånd av den berörda.

”Man måste också respektera att alla inte vill veta hur deras släktskapsförhållanden ser ut. Till exempel okända släktskap som kommer fram genom ett DNA-test kan ge oanade konsekvenser för andra människor och familjer. Vill människor inte bli inkluderade i en släktdiskussion, får man acceptera det”, säger Peter Sjölund.

SVENOLOF KARLSSON

Nej, Sursill är inte Bure

En spridd missuppfattning på nätet är att den i Finland berömda släkten Sursill skulle ha en direkt släktkoppling till den i Sverige berömda släkten Bure.

En stor del av denna tidnings läsare lär vara av släkten Sursill, många säkert utan att känna till det.

Urfadern till denna släkt är bonden från Tegs by i Umeå, Erik Ångerman (ungefär 1480–1552). Denne blev förmögen bland annat genom stora affärer där han försåg den svenska krigsmakten med livsmedel. Enligt sägnen ingick även surströmming, vilket många av soldaterna ska ha vägrat äta. Erik Ångerman ska med det ha fått öknamnet Sursillen, ett namn han då själv ska ha valt att börja använda.

Hur det än är med den detaljen flyttade de flesta av Eriks och hustrun Dordis fem döttrar och sju sondöttrar till Österbotten och gifte in sig i kända prästfamiljer. Ättlingarna efter Erik och Dordi har sedan kommit att bli den i särklass mest utforskade släkten i Finland.

I Sverige innehar släkten Bure, med bas i Bure i Skellefteå socken, samma ställning. Den kartlades i det som blev en enorm släktutredning, med 1 900 redovisade ättlingar, av Johannes Bureus (Johan Bure, 1568–1652), Sveriges förste riksantikvarie och riksbibliotekarie. Utredningen är världsunik genom sin grundlighet, genom att den inte gällde adliga personer och genom att den omfattar både män och kvinnor.

Släktutredningen om Sursillarna är inspirerad av Bureutredningen. Den genomfördes i det första skedet av Johannes Terserus (1605–1678), som i egenskap av biskop i Åbo under inspektionsresor till Österbotten kom att höra mycket om de österbottniska prästernas komplicerade släktskapsförhållanden och deras härstamning från Erik Ångerman.

Terserus manuskript trycktes aldrig, utan kopierades för hand och bearbetades och utökades sedan av flera österbottniska präster innan verket till slut av Elias Alcenius (1796–1875, präst först i Kalajoki, sedan i Lappfjärd) 1850 utgavs under namnet *Genealogia Sursilliana*. En rad starkt utvidgade upplagor har senare publicerats.

En mängd finländska kulturfamiljer har Sursillska släktrötter. Bland kända ätt-

lingar finns presidenterna K.J. Ståhlberg, L.K. Relander, P.E. Svinhufvud, C.G. Mannerheim och Tarja Halonen, på den svenska sidan bland annat Olof Palme (genom sin finländska farmor Hanna von Born).

I dag, när den 20:e generationen av Sursillättlingar har börjat födas, lär antalet av dem vara uppe i 300 000–500 000. Särskilt väl företrädd är släkten i Koillismaa, där över halva befolkningen tros vara Sursillättlingar, men också längs den österbottniska kusten.

Det var just till Pedersöre de första av Erik och Dordi Ångermans döttrar flyttade, för att ta tjänst hos den rika fogden Fordell. Sedan tog det inte länge förrän de var gifta med församlingens två präster – i de första äktenskap som präster tilläts ingå i Finland efter den katolska tidens slut.

TILL SAKEN. Genom åren har det blivit en spridd uppfattning att Sursillarna genom Dordi Ångerman skulle vara befryndade med Bureätten. Men uppgiften har inga belägg i vare sig historiska källor eller i Johan Bures släktbok, konstaterar Peter Sjölund.

Ursprunget till uppgiften kan antas vara en anteckning i Johan Bures originalsläktbok: ”Somblige mene at then store Slächten i Österbotn, som är ifrå Theegh. antingen Erik Ångermans hustrus (Dordijs) eller [’eller’ är ändrat från ett påbörjat ’skall’] [överstruket: thennes], skall wara af Bureätten”. I faksimil ser texten ut som här överst på sidan.

Det blir mot den här bakgrunden långsökt att tänka sig att Johan Bure satt tilltro till uppgiften.

”Johan Bure själv placerar heller inte in Dordi bland sina släktingar i sin stora utförliga redovisning av sin mormors Buresläktingar och -förfäder, vilket visar att hon inte tillhörde de kända grenarna av Buresläkten. Uppgifterna om att Dordi var en Bure ska alltså betraktas som ännu en av alla obekräftade Bure-teorier och Dordi ska därmed inte tas upp i några släkttavlor med tillnamnet Bure”, säger Peter Sjölund.

SVENOLOF KARLSSON

Gun-Marie Wiis

”En hobby över generationsgränserna”

Släktforskning är en bra hobby över generationsgränserna, säger Päivi Kjellman och Gun-May Öhman, som lokalt leder kurser om hur släktforskning kan användas redskapen i DNA-analyserna.

”**DE ÄLDRE HAR** kunskaper om släkten och sägnerna. De yngre är ofta duktiga på att söka kunskap på Internet”, säger Gun-May.

”Det var så jag kom in i detta. Pappa var intresserad av släktforskning, så då han blev pensionär gick vi en släktforskningskurs tillsammans. Han hade kunskapen och jag dator (detta var före internet-tiden).”

”Pappa berättade en sägen om Tjäre-Jack, som mördade en släkting. Han visste inte om sägnen var sann, nu vet vi att det var min anmoders syster som blev mördad. Det tog inte lång tid förrän jag hittade en berättelse om Tjäre-Jack i tidningen Karlebynejden. Tjäre-Jack blev skickad till Sibirien. Sägner berättar både att han dog, men också att han skaffade ny familj där.”

”Om Tjäre-Jack hade familj och det finns ättlingar, ska sägnen i dag kunna bekräftas med DNA-forskning”, säger Gun-May.

ATT SOM SLÄKTFORSKARE ge sig in i DNA-världen kan vara en utmaning. Den erbjuder mängder med nya pusselbitar och redskap, men det krävs också att man lär sig använda dem.

Päivi nämner ordet endogami, som benämning på att alla är släkt med alla. Detta är, som framgår av huvudartikeln, typiskt för Österbotten, Västerbotten och stora

delar av Finland och komplicerar tolkningen av genetiska släktskap.

Gun-May nämner som exempel på endogamin att hon och maken Ronny är släkt med varandra 56 gånger om.

”Det visste vi inte när vi stod framför prästen. Närmaste släkting finns på fem generationers avstånd, de flesta ligger 12-15 generationer bort. Generna har blandats och splittrats upp och sammanfogats igen och blandar nu bort de verktyg som DNA-testbolagen lagt in i dataprogrammen.”

MÅNGA SOM DELTAR i Päivis och Gun-Mays kurser är nyblivna pensionärer som ’alltid’ varit intresserade av historia, men inte tidigare haft tid. En annan grupp har fått ärva gamla hemmanspapper och upptäckt att de inte vet vilka personerna i handlingarna är. Ofta är de frustrerade, för att de inte ställde frågor så länge föräldrarna levde.

”För många som upplevt sorgen av att maken eller maken dött har släktforskningen blivit den bästa terapin”, säger Gun-May.

Deras tips till dem som har ”fastnat” i sin släktforskning är att kontakta någon släkt- eller bygdeförening i nejden.

”Där finns kunnigt folk eller så känner de till någon som vet. Det är en fördel med

Päivi Kjellman och Gun-May Öhman, som båda leder kurser om släktforskning, håller i en kyrkbok från Jakobstad för åren 1733-1760. ”Det är viktigt att kontrollera uppgifterna från originalkällan. Det är med stor vördnad man håller i en bok som är så gammal”, säger de. Päivi planerar till hösten en finskspråkig grundkurs i släktforskning vid Pietarsaaren Työväenopisto. Kursen riktar sig till dem som är intresserade av att söka sina rötter i kyrkböcker eller på Internet och av att lära sig läsa gamla handstilar. Gun-May planerar kurser om olika verktyg som användas i DNA-forskningen för att hitta genetiska släktingar.

att alla känner alla. Släktföreningarna har ofta också mycket material som inte finns i tryck.”

Det finns också Facebookgrupper där man kan fråga om allt möjligt om släktforskning. Många vill ha läshjälp av gamla skrifter. Utläningar frågar om sina finländska anor. Många behöver hjälp med hur man använder programmen.

EN SAK KAN garanteras den som låter DNA-testa sig. Man får besked om ett stort antal, ofta flera tusen människor, som man är släkt med.

”Jag fick ganska nära match med en amerikanska. Hon hade en bra namnlista och ett släktträd kopplat till sitt konto. Till min stora förvåning visade sig hon vara min man Ronnys småkusin”, berättar Gun-May Öhman.

”Ronnys farfars bror hade emigrerat och dött ung. Hans son togs om hand av fosterföräldrar och fick ett nytt släktnamn. Nu håller vi kontakt med vår amerikanska släkting.”

”Släktforskningen ger nya vänner, för det behöver man inte ens vara släkt. Man kanske hittar varandra ändå i ett gemensamt sökande och innan man vet ordet av har man inlett ett intressant samtal”, säger Päivi Kjellman.

SVENOLOF KARLSSON

De finska dialekter nas tämjare

De finska dialekternas stora upptecknare är Elias Lönnrot. Dagens "korrekta" finska är – precis som svenskan – ett konstruerat språk jämfört med det som människor verkligen talar.

Elias Lönnrot, porträtterad av Bernhard Reinhold 1872.

1 JULI 1831 låg paniken på lur i Jakobstad. Anledningen var den skonare, S/V Cirkulation, som anlänt. Fartyget ankom nämligen från Riga, en stad då härjad av kolera, en förfärlig, tidigare okänd sjukdom med över 50 procents dödlighet. Till Viborg hade sjukdomen anlänt i juni. Innan året var till ända skulle 700 finländare komma att dö av sjukdomen under svåra plågor.

Cirkulation beordrades att lägga ankar ute på Ådöfjärden och besättningen tilläts gå i land bara på den lilla steniga holmen Rajstall. Efter två veckors behandling av allt på skeppet med rök och klorkalk, och då inga sjukdomssymptom syntes i besättningen, avslutades karantänen den 1 augusti.

Den här episoden föranledde en ovanlig handlingsberedskap hos de kostnadsmedvetna stadsborna. Sjukstugor för kolera-patienter inrättades hastigt, och man fick bråttom att lediganslå stadsläkartjänsten. Staden hade visserligen redan en stadsläkare, Josef Joakim Alenius, men denne hade försvunnit till okänd ort.

Två sökande anmälde sig, Elias Lönnrot och Carl Wilhelm Fontell. Fontell var som flerårig stadsläkare i Kristinestad bättre meriterad och fick tjänsten.

Elias Lönnrot får dock bli denna artikels huvudperson. Att han som fattig nybliven läkare sökte sig till Jakobstad var kanske en tillfällighet. Eller så hade hans nära vän se-

dan studieåren, Johan Ludvig Runeberg, ett finger med i spelet.

JUST KOLERAÅRET 1831 blev särskilt innehållsrikt i Elias Lönnrots liv. En central händelse var det möte – med Lönnrot som sekreterare – i februari då Finska Litteratursällskapet (Suomen Kirjallisuuden Seura) grundades.

Mötet ägde rum i Helsingfors hos universitetslektorn i finska språket, Carl Niclas Keckman, född i Uleåborg, lillebror till den blivande svenske biskopen och ledamoten i Svenska Akademien, Frans Mikael Franzén. Bland de tolv grundarna fanns österbottningar som Gabriel Rein och Johan Fredrik Ticklén och även den i Heinola födde Bengt Olof Lille, vars son Axel Lille skulle senare grunda Svenska folkpartiet.

Den stora inspiratören och vägvisaren för både Keckman och Lönnrot var ännu en österbottning, Zacharias Topelius den äldre. Som provinsialläkare i Nykarleby gjorde denne vidsträckta resor i Österbotten och började teckna ner de runosånger han hörde. Han blev den första att publicera dem, i fem band 1822–1831, det sista av dem med Keckman som redaktör.

Med Finska Litteratursällskapet som sponsor skickades Elias Lönnrot i maj 1831 i väg på en tio veckor lång runoinsamlingsresa. Efter återkomsten blev han ambulerande kolerainspektör med Helsingfors

som bas och sökte i den positionen jobbet i Jakobstad. Med doktorsavhandlingen "Om Finnarnes magiska medicin" i bagaget begav han sig följande år åter i väg på en insamlingsresa och tillträdde småningom som distriktsläkare i Kajana.

ELIAS LÖNNROT KOM, baserat på sina uppteckningsresor, att lägga grunden till den moderna finskan. Han hade stöd i ett slags kollektiv beställning, med en stödjepunkt i Lördagssällskapet, grundat våren 1830 av elever och yngre lärare vid Helsingfors universitet, från 1832 med Johan Ludvig Runeberg som ordförande.

I Lördagssällskapets krets föddes inte bara Finska Litteratursällskapet (medlemmarna var i stort de samma), utan också landets första privata lärdomsskola, Helsingfors Lyceum, och Helsingfors Morgonblad, med Runeberg som redaktör.

Det österbottniska inslaget i Lördagssällskapet var starkt, med medlemmar som Lars Isak Ahlstrubbe (läkare och diktare, född i Oravais), Fredrik August Ehrström (kompositör, född i Larsmo, bror till den Eric Gustaf vars öden berättas på s. 28–35), Fredrik Tengström (bergmästare, född i Jakobstad) och Zacharias Topelius den yngre (Nykarleby).

Den ideologi som litteratursällskapet i tidens anda gjorde sig till tolk för – att språket är grunden för nationen – var som så många ideologier en importprodukt. Elias Lönnrot med sitt intresse för finska språket och dess förankring i gamla myter blev denna ideologis självskrivna agent och utforskare.

Under långa tjänstledigheter färdades Lönnrot till fots, i roddbåt eller på skidor på uppteckningsresor som sträckte sig till Petsamo, Archangelsk, Fjärrkarelen, Estland och Ingermanland. Som god sångare och spelman vann han förtroende hos runosångarna. I fickan fanns alltid en flöjt, med den vann han särskilt den kvinnliga publikens gunst.

Hunger, sömnlösa nätter, ohyra och hot om överfall var Lönnrots följeslagare. Flera

Carl Niclas Keckman, första lektorn i finska språket.

gångar insjuknade han svårt i samma sjukdomar han var satt till att bekämpa. När kyrkobåten i Kajana välte räddade han sig med knapp nöd till stranden, medan brorsonen och en tjänarinna drunknade.

I Jelettjärvi, en avlägsen by i Fjärrkarelen, i dag 100 km in på ryskt område, klarade Lönnrot sig natt och jämnt från att bli ihjälslagen. Han nonchalerade varningarna om att byn dominerades av råsällar, då han var rädd för att gå miste om något intressant runofynd. Genom sin sociala talang och god tur räddade han livhanken. Han noterar i dagboken – året var 1837: "Så litet vet de om omvärlden, att de tror att Finland fortfarande hör till det svenska riket. De trodde inte på att samma kejsare styr över både Finland och Ryssland."

ELIAS LÖNNROT BLEV med samlingarna *Kalevala* och *Kanteletar* snabbt en berömdhet, även internationellt. Hans produktion är oerhört omfattande och mångsidig. Hans storverk *Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (Finsk-svenskt lexicon) upptar den obegrip-liga mängden av 200 000 ord.

Vid utformningen av det finska skriftspråket stod striden mellan sinsemellan mycket olika dialekter. Enligt språkforskaren Raija Majamaa var Lönnrot försonlig och valde en medelväg: de västfinska dialekterna fick utgöra stommen och berikades med inslag ur de östfinska dialekterna. Han fastslog användningen av bokstaven d i skriftspråket, lånade in ord för abstrakta begrepp ur ordspråk och dialektala uttryck och lanserade egna nybildningar.

Elias Lönnrot beskrevs av samtiden som en prestigelös man med ett utpräglat sinne för humor. Hans dottrar fann det genant att han hemma i Sammatti vägrade gå klädd som en herreman.

I barndomshemmet hade Lönnrot talat finska, men försvenskats efter skolgång och studier på svenska. Han talade finska med sonen, svenska med hustrun och döttrarna. På äldre dagar använde sig Lönnrot alltmer sällan av finska, vilket han förklarade med att han inte hunnit tillägna sig alla nya former som det finska skriftspråket utvecklade.

Som universitetsprofessor i finska 1853–1862 tog Lönnrot ställning i språkfrågan genom att poängtera att samexistensen mellan finska och svenska har varit en lycka för folkets bildning och framtid i Finland.

Här intill tio av de 210 finska gåtor som Elias Lönnrot samlade och själv gav ut i svensk översättning 1841.

TIO GÅTOR

1. *Har om dagen kött och blod, ej om natten något.*
2. *Gubben står vid väggen, stöveln smord med tjära, bugar ej för herremän, ej för själva kungen.*
3. *Fyra fålar vila, en går omkring stallet.*
4. *Kort en tall på tuvan växer, bär en honungskaka.*
5. *Genast när du öppnar dörren, kommer en och kysser.*
6. *Tvenne klot man ser på havet, ömsom flyta, ömsom sjunka.*
7. *Bördan tröttnar, bäraren inte.*
8. *Bliver framfödd tvenne gånger, dör dock endast en gång.*
9. *Växer till ju mer det fräntas, blir av varje tillsats mindre.*
10. *Söker oupphörligt, finner, och är missnöjd.*

SVAR PÅ GÅTORNA

1. Skon, 2. Vägstolpen, 3. Strumpstickerorna vid sticlningarna, 4. Hjortroner, 5. Värmen, 6. Solen och månen, 7. Roddaren och båten, 8. Fågeln: föds som ägg och unge, 9. Gropan, 10. Den som läpar nat söker, men är missnöjd att finna sönderiga ställen

SVENOLOF KARLSSON

Kräka och kräkas

Ett inspirerande dialektord är kräka. Det ska inte förväxlas med kräkas, som ju betyder något helt annat.

Peter Slotte, tidigare huvudredaktör för den finlandssvenska dialektordboken.

◆ **Kräka** är det österbottniska standardordet för 'krypa' – eller, som det definieras i Svenska Akademiens stora ordbok (SAOB), "röra sig framåt med kroppen släpande längs eller nära marken". Ordet förekommer i alla de finlandssvenska dialekterna från Karleby till Pyttis. Det finns också i sverigesvenska dialekter, i äldre svenska och i norskan.

Att ordet har en så stor spridning beror på att det länge var ett av svenskans normalord för 'krypa'. Ordet fanns redan i fornsvenskan, och det antas att det i sista hand står i samband med bland annat substantivet *krok*. Att "kräka" innebar alltså att någon eller någonting rör sig i krok eller slingrar sig. En alternativ etymologi bygger på att den som "kräker" har ryggen böjd i krok. Ett "kräkande djur" var på 1500-talet helt enkelt ett kräldjur. I vår äldsta bibelöversättning 1541 talas det i Första Moseboken om "alt thet som kräker på iordenne".

Kräka är ursprungligen ett starkt verb, vilket innebär att preteritumformen ("imperfekt") har bildats med om ljud, i detta fall med *a*. *Krak* eller *krak:k* 'kröp' har sålunda antecknats i stora delar av Österbotten, men ett svagt böjt preteritum *kräkt* (norra Österbotten) eller *krä:kt* (från Oravais och söderöver) har efter hand blivit vanligare. Supinum ('krupit') kan ha formen *krätji*, *kritji*, *krotji*, men vanligast är helt enkelt den svagböjda formen *kräkt* eller *krä:kt*.

Bland språkproven i FO finns *he krak så läng hedi bå:ni* (: barnet kröp länge, det lärde sig gå sent, Esse), *han je* (: gick) *hit men kra:k heim* (efter ett slagsmål, Malax) och ordspråket *han ska lär: se kräka förän an ga:r* (Kronoby, med motsvarigheter på många andra håll). Från Terjärv anför *kräka fy:rämfo:t* (: på alla fyra). Ordet används ofta också om kräldjur och insekter. Följande otrevliga exempel på detta kommer från Terjärv: *in lihla ärm krak i: a* (: en liten orm kröp in i honom, alltså genom munnen).

Till vårt kräka finns ett antal mer eller mindre synonyma ord, bland annat **grövla**, **kravla**, **krele**, **krypa**, **kräkla**, **krälla**, **krävla**, **kröla** och **mala** som delvis innehåller olika preciseringar av hur krypandet sker: av människor eller djur – långsamt, mödosamt, genom en trång passage, ensamt eller i sällskap osv.

◆ *Kräka* kan lätt missförstås av den som inte behärskar dialekten; det finns en risk att ordet förväxlas med **kräkas**, som ju betyder någonting helt annat: 'spy, kasta upp'. För den här betydelsen erbjuder våra dialekter andra ord, bland dem **gjulpa** (norra Österbotten), **gölja(s)** (allmänt), **gölpa** (hela Österbotten), **krassla** (Öja), **köjas** (hela Österbotten) och de standardspråkliga *kasta upp* och *spy*. Några av orden är till ursprunget ljudhärmande; de har alltså samband med de ljudsensationer som kan förekomma i samband med spyende.

Ett avvikande ord i sällskapet är **köjas**, som är känt i hela Österbotten. Uttalet är i norr vanligen *tjöjjs* eller *tjöjis*. I Vörå förekommer formerna *tjö:dis* och *tjö:gas*. Ordet har i första hand betydelsen 'känna kväljningar, känna sig illamående, vara spyfärdig'. *Ja byra tjöjjs så fåort ja så: e* är ett språkprov från Vörå. Men också betydelsen 'spy, kräkas' är allmän i Österbotten. Ordet har motsvarigheter i norrländska dialekter och i norskan (*køyast* "kjenne trong til å kaste opp").

Köjas är enligt SAOB "av okänt ursprung". Ordbokens äldsta belägg är hämtat ur en likpredikan av Åbobiskopen Johannes Gezelius 1668. Jag har inte gått till källan, men visst skulle det vara intressant att få veta hur en uppkastning gestaltar sig i en predikan av detta slag.

PETER SLOTTÉ

lokala krafter

Återflyttare sköter driften i Vetil

Karolina Isaksson

♦ Vi träffar Juho Polso, Vetelin Energias nya driftchef, dagen efter att en av januari månads stormnätter dragit förbi. Inga elavbrott har rapporterats denna gång, trots kraftiga vindstyrkor.

"Det har röjts rejält längs elledningarna inför den här vintern. Vi fortsätter under våren med att röja för att undvika elavbrott också i fortsättningen", säger han.

lektriskänget

Han började på nya jobbet i slutet av september och blir nu den som ska ansvara för utbyggnaden och underhållet av Vetelin Energias elnät.

"Jag har en mångsidig arbetsbild,

Vetelin energias nya driftchef Juho Polso har också erfarenheter från Oulun Seudun Sähkö, där han arbetade innan han rekryterades till Valio.

dar det ingår allt från planering och resursering till arbetsledning."

På hans tidigare arbetsplats, Valios mejeri i Uleåborg, arbetade han som driftchef och ansvarig för elarbeten. Innan dess har han skaffat sig rutin på Oulun Seudun Sähkö, där han ansvarade för utbyggnad och underhåll av elnätet i områdena Limingo, Utajärvi och Vaala.

Juho är uppvuxen i Kelviå och har nu, efter åren på yrkeshögskolan i Ylivieska och i arbetslivet i Uleåborg, flyttat tillbaka till hemknutarna med familjen. Fördelarna med återflyttning överväger nackdelarna, tycker han.

"Vissa saker kan jag sakna från Uleåborg, som öppettider och serviceutbud, men när barnen nu närmar sig skolåldern är det bekvämt att bo i Kelviå. Där kan de leka på gården och röra sig fritt."

Återflytten har också gjort det lättare för Juho att återuppta jaktintresset.

"Jag har tax och tillsammans jagar vi hare och hjort. Det är skönt att komma ut i skogen för att få avbrott från vardagen", säger Juho Polso.

100 år gammalt "horoskop"

♦ Den 1 januari 1920 hade Alarik Ahlström precis tillträtt som ny disponent för Jakobstads elektricitetsverk, tillika stadsdirektör för Jakobstad.

Alarik Ahlström (1882–1961) var Jakobstadsfödd, ingenjör till utbildningen och hade anställts som stadsingenjör första gången 1911, ett jobb han skötte energiskt tills han 1917 sade upp sig i ilska över att arbetarna under den politiska anarkin vägrade lyda hans order.

År 1919 gjorde återkom han till Jakobstad med buller och bång, inte bara som återanställd disponent för elektricitetsverket, utan även som stadsdirektör för Jakobstad. Han var den första i hela Finland med den

titeln, som han själv hade föreslagit. Även instruktionen för tjänsten skrev han själv.

Då som nu gällde det att hitta en tillförlitlig och ekonomiskt fördelaktig energikälla för elproduktionen. Bland annat så här resonerade Alarik Ahlström, när han inför 1920-talet gjorde upp något han kallade ett "sannolikhetshoroskop" gällande alternativen vattenkraft, ved, kol, torv och nafta (olja):

Kol kommer knappast att bli fördelaktigt, på grund av tonnagebrist och höga tullar. Förädling av virke kommer att bli mer lönsam, alltså kommer ved sannolikt att öka i pris. Större torvmassor saknas i Jakobstads närhet och hörde ännu mest

till experimentens område. Anskaffning av olja kunde däremot förväntas bli lätt, när normala förhållanden inträtt efter kriget.

Även vattenkraften var ett intressant alternativ, ett kraftverk i Esse å skulle kunna ge rätt betydande mängder el och göra staden oberoende av fluktuationerna i bränslepriserna.

Olja och vattenkraft toppade därmed Alarik Ahlströms lista. Att han sedan bytte åsikt ett antal gånger under sina kommande 34 år som stadsdirektör är en annan historia. Till exempel drev han vid ett avgörande tillfälle fram ett nej, då staden Jakobstad hade bud på att köpa flera av forsarna i Esse å.

Alarik Ahlström.

Konstruktionen kring den nya turbinen krävde noggrann planering och samarbete mellan många parter, däribland Nykarleby Kraftverk, ingenjörbyrån Marinex och huvudentreprenören YIT. Från vänster Janne Öhman, Håkan Sjölund, Bengt Jansson och Santeri Antinmaa.

Nya turbinen redo för vårfloden

I slutet av januari började Nykarleby Kraftverks nya turbin producera el. Det innebär att den egna vattenkraften står för en fjärdedel av den mängd el som bolaget säljer till sina kunder.

♦ Det talas tyska och engelska i den lilla driftcentralen vid vattenkraftverket i Nykarleby. I bakgrunden hörs ett dovt ljud av vattenmassorna som faller nio meter ner i de två turbinerna, den gamla på 4,5 och den nya på 2,15 megawatt. Den tyska maskinleverantörens experter gör sina sista finjusteringar, och den nya turbinen är så gott som klar för produktion.

"Nu kan vi köra båda turbinerna samtidigt, vilket gör att vi kan utnyttja flödena bättre, både under perioder med höga och låga vattenflöden", säger Tony Eklund, vd på Nykarleby Kraftverk.

Den nya turbinen har haft en lång väg från planering till drift. Processen har bromsats upp, bland annat av bygglovsbesvär och byggtkniska utmaningar.

"Vi beställde den nya turbinen som ett nyckeln i handen-projekt, så för oss har budgeten inte påverkats i någon hög grad. Men helt utan tilläggskostnader har vi inte klarat oss.

Borripålningen, som tyvärr först under byggtiden visade sig vara det enda sättet att hålla bygglplatsen tillräckligt torr, medförde vissa kostnader", säger Tony Eklund.

En missad intäkt har förstås varit de vattenflöden som under åren passerat utan att bolaget kunnat utnyttja dem.

Säkrare elproduktion

Under byggnadsskedet uppstod flera oväntade problem, bland annat ett läckage som upptäcktes efter den kraftiga vårfloden 2018. Det fanns poröst jordmaterial mellan berggrunden och den stora dämpningsbassängen nedanom utskovsluckan. Det krävdes betydande arbetsinsatser av dykare för att åtgärda läckaget.

"Många moment har krävt svåra överväganden och noggrann planering. Vi har sett till att arbets säkerheten ständigt hållit en hög nivå", säger Janne Öhman, energichef på Nykarleby Kraftverk och den som ansvarat

för konstruktionen kring de två turbinerna.

Den gamla turbinen är från 1980-talet och bygger på sin tids teknik. Under senhösten kommer den att genomgå en grundlig uppdatering gällande automationstekniken. En betydande mekanisk uppdatering gjordes för nio år sedan, då många delar blev fabriksanerade.

"Med två turbiner kan vi köra för fullt under de årstider när vi har stora vattenflöden, och när flödena är låga kan vi utföra underhållsarbeten på en turbin i gången utan att produktionen blir lidande", berättar Eklund.

Den ökade kapaciteten för elproduktion innebär att bolaget kan mata in betydligt mer el i nätet på årsnivå.

"Vi räknar med att 20–25 procent av det totala elbehovet i vårt område kommer att täckas av elproduktionen från vårt vattenkraftverk", säger Bengt Jansson, styrelseordförande för Nykarleby Kraftverk.

JOHAN SVENLIN

Nu sitter farfar åter vid datorn med sin släktforskning.

Så intressant... Vi har en släkting, Emil Hurja, som gjorde de första opinionsundersökningarna i USA och hjälpte flera presidenter att vinna valen.

Visste ni att en av de värsta mördarna, Matti Haapoja, var släkt med oss? Han rymde både från fängelset Kakola och från Sibirien, och ingen vet hur många han mördade. Våra släktlinjer går ihop i Svartsjö i Terjärv.

Kan du inte berätta om några intressanta släktingar?

Fy, tala om någon trevligare.

Anna-Lena Stormåns då, som blev Finlands första lucia 1930. Hon var min småkusin, hennes farmor kom från Purmo.

Har någon släkting blivit världsmästare?

Vad säger du om Kimi Räikkönen och Valtteri Bottas? För länge sedan hette en del av Kimis släkt Dahlbacka och bodde i Nedervetil. En del av Valtteris släkt hette Bjong och bodde i Kronoby.

Var inte Tauno Palo en släkting också? Han som var så stilig i alla filmer på bio och sjöng så man smalt.

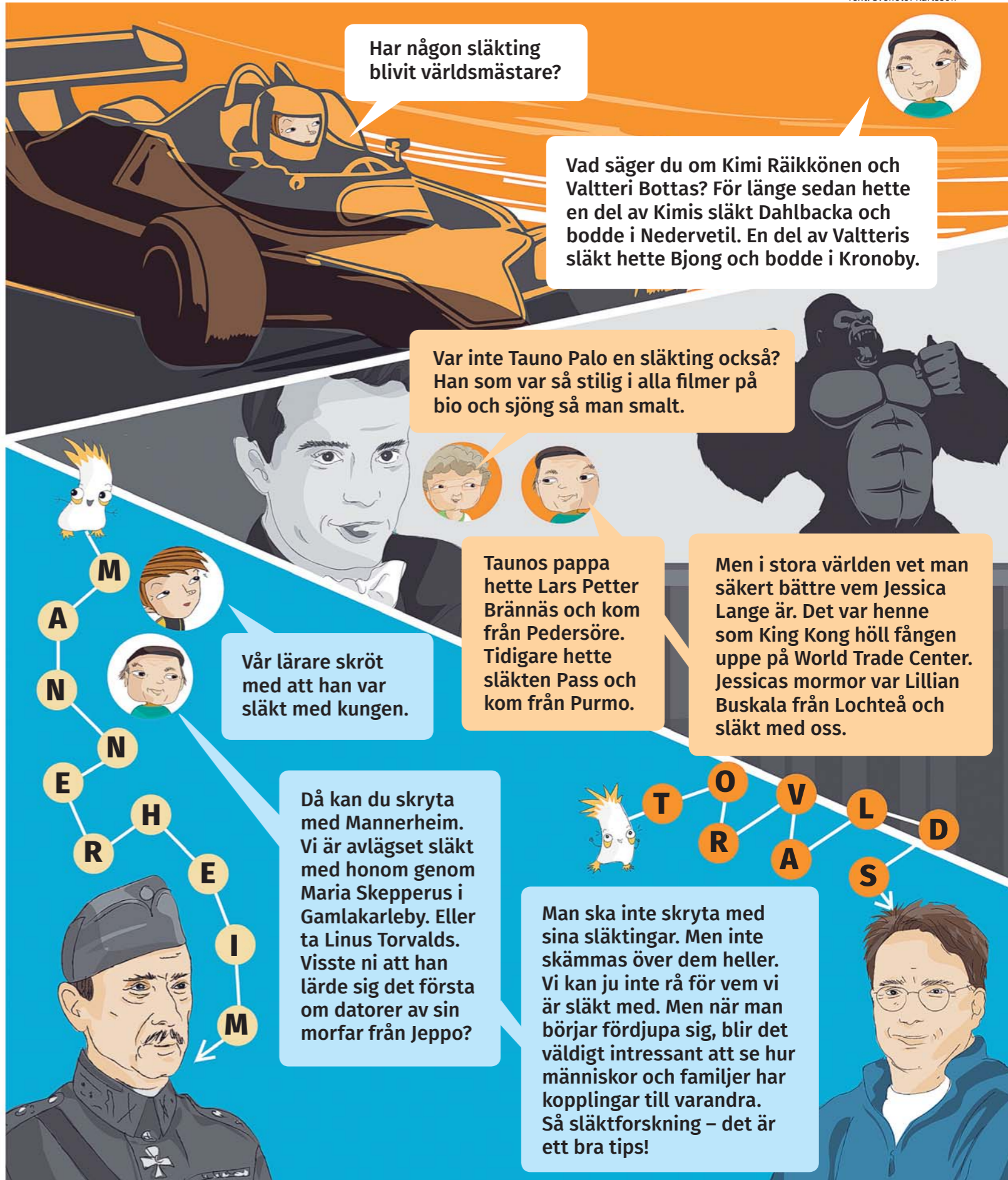
Taunos pappa hette Lars Petter Brännäs och kom från Pedersöre. Tidigare hette släkten Pass och kom från Purmo.

Men i stora världen vet man säkert bättre vem Jessica Lange är. Det var henne som King Kong höll fången uppe på World Trade Center. Jessicas mormor var Lillian Buskala från Lochteå och släkt med oss.

Vår lärare skröt med att han var släkt med kungen.

Då kan du skryta med Mannerheim. Vi är avlagset släkt med honom genom Maria Skepperus i Gamlakarleby. Eller ta Linus Torvalds. Visste ni att han lärde sig det första om datorer av sin morfar från Jeppo?

Man ska inte skryta med sina släktingar. Men inte skämmas över dem heller. Vi kan ju inte rå för vem vi är släkt med. Men när man börjar fördjupa sig, blir det väldigt intressant att se hur människor och familjer har kopplingar till varandra. Så släktforskning – det är ett bra tips!

Slöjdsalar för hela världen

Karolina Isaksson

Våra verktyg och maskiner kommer till stor del från Sverige eller Italien, och utrustas hos oss för att uppfylla finländska skolkrav, medan största delen av inredningarna tillverkas i Jakobstad och Nykarleby. Nu finns en liten del av Österbotten även i Vietnam i Finland International Schools slöjdsal.

Företag från Österbotten omges av ett gediget rykte om kvalitet och pålitlighet. Det bottenar i att man, liksom Bäck & Co i Jakobstad, växer långsamt och sköter väl om sina kunder på hemmamarknaden.

På finländska skolan VFIS i Ho Chi Minh-staden slöjdar barnen så spånen yr. Handgreppen är lite ovana, men barnen ser ut att trivas.

Grundaren av skolan, professor Le Vinh Danh, blev under ett studiebesök i Finland så tagen av hur finländska elever behärskade både teoretiska och praktiska ämnen att han bestämde att en sådan skola ska Vietnam också ha. När han fått finansiellt stöd för att starta Vietnam Finland International School valdes leverantörerna ut med stor noggrannhet. För att skolans slöjdsalar skulle uppfylla finländsk standard, fick Bäck & Co i Jakobstad uppdraget att utrusta dem.

”Vietnam är nog det mest avlägsna land vi har exporterat en hel slöjdsal till hittills. En skola i Sankt Petersburg var vårt första utlandsprojekt, och det finns också en finländsk skola i Qatar som är utrustad med vårt koncept. Nu ser vi stora exportmöjligheter främst i Sverige”, säger Carita Sundqvist, vd på Bäck & Co.

Företaget fyller 50 år i maj och har blivit en ledande leverantör av slöjdsalutrustning i Finland. De första decennierna gick affärsverksamheten ut på att sälja bildelar och handverktyg, men på 1980-talet kom en ny gren, när bolaget fick i uppdrag att inreda slöjdsalen i Itälä skola i Jakobstad.

”Den grenen har vuxit sakta men säkert varje år. I början av 2000-talet sålde vi butiken och satsade helhjärtat på skolektorn.”

Lokala underleverantörer

Bäck & Co är ett typiskt österbottniskt företag såtillvida att man är specialiserad, men tillräckligt flexibel för att anpassa sig till förändringar på marknaden. En viktig del i framgången är att man utvecklat egna säkerhetsprodukter som är lättanvända och uppfyller de höga finländska säkerhetskraven.

”De flesta kunderna finns i Helsingfors, Esbo och Vanda, men vi levererar till skolor i hela landet. I morse till exempel drog våra montörer i väg till Kauhava med en fullastad långtradare. Det byggs mycket skolor och mångaktivitetshus i Finland nu.”

Liksom många andra exportföretag i Österbotten har Bäck & Co lokala underleverantörer som garanterar att kvaliteten håller. Vagnar och andra metallprodukter svetsas av Kenweld på ett stenkast avstånd, medan verktygs- och förvaringskåp och hyllor levereras i huvudsak av Verdek i Nykarleby och Storbackas Snickeri i Bennäs. Hyvelbänarna kommer från Jyväskylä.

Ivriga elever i Bäck & Co:s slöjdsal i Vietnam.

”En viktig del av processen sker här i vår egen hall, där vår egen personal förmonterar, gör elarbeten, planerar och packar allt så att monteringen går smidigt på plats.”

Duckar för byråkrati

Det goda ryktet har spridits och gett nya uppdrag på hemmamarknaden. Samtidigt har intresset för skolämnet slöjd på senare tid ökat i andra länder, inte minst i Sverige.

”Där hade skolslöjden nästan skrotats, men nu har man insett att man måste bygga upp den igen. Vi säljer numera mycket säkerhetsutrustning till Sverige, marknaden där växer starkt och vi funderar på att öppna ett försäljningskontor någonstans i landet.”

Det var i mars 2019 som Bäck & Co skickade fyra av sina montörer till Ho Chi Minh för att installera den kompletta utrustningen. VFIS har fått mycket uppmärksamhet i Vietnam, där det nu står flera andra skolor i kö för att få slöjdsalar med finländskt snitt.

”Visst kan vi tänka oss att vara med, ifall byråkratin kan skötas på samma smidiga sätt som i VFIS-projektet. Vi skickade fyra containrar med utrustning och klarade oss

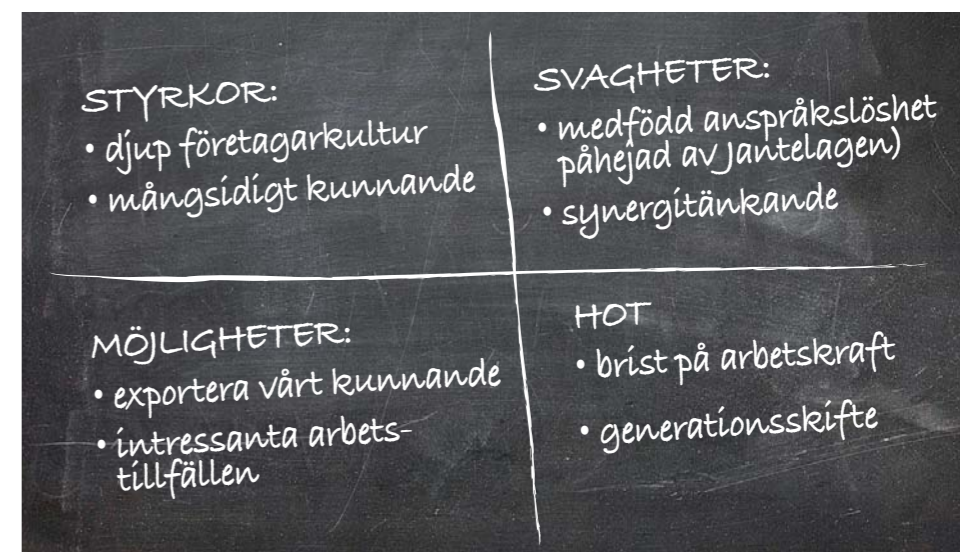
då tack vare av en lokal samarbetspartner utan anmärkningar vid intullningen till Vietnam.”

En ökad export är förstås lockande, men ställer också krav på personalresurser.

”Vi har bordet fullt med beställningar

från finländska kunder och det är viktigt att vi klarar av att sköta dem på ett bra sätt. Dessutom är vi väldigt måna om våra anställdas välmående”, säger Carita Sundqvist.

JOHAN SVENLIN

Carita Sundqvists mini-swot över landskapet.

Prinsessorna i Evijärvi

Humor går inte att dölja. Att **Emma Kujala** föddes med Downs syndrom krånglar till tillvaron, men livsglädjen är inte drabbad. Vardagen för Emma och hennes mor Johanna är fylld av hyss och oväntade utmaningar och allt som oftast förenas de i ett hämningslöst fniss.

”Hon var en så näpen och efterlängtnad älskad bebis. Men i mitt inre var allt kaos.”

Evijärviborna Johanna och Emma Kujala handlar mat i sin närbutik. Johanna skjuter fram sin varuvagn och laddar ner mat i den från hyllorna. Plötsligt hittar Emma på egna hyss. Vips kilar hon iväg för att lägga matvaror i andra kunders köpkärror. När Johanna ser vad som händer, går hon och ber om ursäkt hos de berörda kunderna och lyfter ut varorna ur deras vagnar.

Kunderna tar saken lugnt. De kan till och med vara en smula roade.

”På det sättet tar Emma kontakt med människor fast hon vet att hon inte borde göra det. Hon söker det roliga.”

Och visst, Emma har också en annan vana i butiken. Flickan tar alltid kassapersonalen i hand när köpen är betalda. Så sker varje gång. Det prutar Emma inte på. Också på Prisma i Jakobstad känner kassörerna Emmas stil, förklarar Johanna skrattande.

Johanna har redan i tolv år haft rollen som den nu femtonåriga Emmas officiella anhörigvårdare. Det är ett krävande, ansvarstungt och intensivt arbete. Emma

har nämligen aldrig kunnat, och kommer aldrig att kunna lämnas, ensam. Emma kan rymma och hon vet inte att akta sig för bilar och trafik. Eller hon kan råka ut för någonting annat.

”Från och med i höst har vi lås på husets dörrar även på insidan.”

Längtan efter barn

Johanna blev färdig ingenjör 2003 och gifte sig följande år med Antti Kujala från Evijärvi. Parets avsikt var att bo kvar i Karleby, men de hittade inte en tomt de skulle ha trivts med. Så paret bosatte sig i Evijärvi.

Efterhand växte Johannas längtan efter barn. ”Jag blev gravid efter att ett helt år ha försökt skaffa barn, men det slutade tyvärr med ett missfall.” Efter ytterligare ett halvt år fann sig Johanna till sin glädje gravid på nytt.

Normala kurvor

På mödravårdscentralen gjordes ett nackveckstest med ultraljud på fostret i vecka 12. Då upptäcktes att vätskemängden under huden var lite större än normalt.

Emma är enormt snabbtänkt, men kan bara uttala enstaka ord. Ett teckenspråk, som familjen delvis utvecklat själv, är basen för kommunikationen.

”Man rekommenderade mig att ta ett fostervattenprov, eftersom nacksvullnad kan tyda på Downs syndrom. Men jag ville inte göra det, då ett fostervattenprov innebär en liten missfallsrisk. Jag hade ju nyss upplevt ett missfall”, säger Johanna.

Graviditeten fortgick utan komplikationer. Alla mödravårdens kurvor visade normala värden.

”Under hela graviditeten höll jag inom mig fast vid övertygelsen att det blivande barnet skulle vara friskt. Men ändå gnagde en liten tanke på att något kunde vara fel. Det var väl en moders välbekanta intuition, en sådan där underligt motsägelsefull känsla”, säger Johanna.

Den första stora chocken

I slutet av januari 2005 satte förlossningen i gång av sig själv i vecka 40. Bebisen var full-

gången. Redan en minut efter födseln meddelade barnmorskan Johanna att barnets drag tydde på Downs syndrom.

”Då svartnade det för ögonen på mig. Det var en chock, och kändes i den stunden som det värsta tänkbara ödet.”

På en gång krackelerade moderskapsdrömmen ordentligt. Emma lades vid Johannas bröst.

”Hon var en så näpen och efterlängtnad älskad bebis. Min i mitt inre var allt kaos.”

Samma vibbar kände Johannas man, som var med på förlossningen. Vid födseln uppdagades också att fostret inte vuxit alls under den sista månaden. Det var onormalt, däremot mycket typiskt för ett barn med Downs syndrom, där funktionsnedsättning av moderkakan hör till bilden.

”Jag minns att jag ringde min far ganska snart den natten Emma hade fötts. Jag sa att vi hade begåvats med ett sådant där speciellt Downbarn. Jag skämdes då på något sätt för att uttala det ordet”, säger Johanna.

Frukten för framtiden

Nästa dag kom Johannas och Anttis föräldrar för att titta på barnet.

”Mina föräldrar försökte vara positiva, lite som att ’barnet ser ju alldeles normalt ut, det är nog inte så farligt’. De försökte på så sätt stöda oss, och kanske även sig själva”, berättar Johanna.

Av sjukhuspersonalen fick Johanna en broschyr om Downs syndrom.

”Det var minsann påfrestande läsning i det tillståndet. Det framgick att sådana barn ofta även lider av epilepsi, av svag sköldkörtelfunktion, kraftiga rubbningar av hjärtverksamheten – ungefär hälften av Downbarnen har hjärtfel – och en betydligt större risk att insjukna i leukemi. Ett rejält skräckmonster började då ta kontur, okänsligt för min vilja”, berättar Johanna.

En läkare kom till platsen.

”Han var en ganska tystlåten och dyster typ. Sa bara att jo, de här barnen är riktigt infektionskänsliga, och gick sin väg.”

En stor positiv sak var att Emma inte hade något fel på sitt hjärta.

”Men det visste jag inte att sätta värde på, och jag förstod det inte då.”

Emma lades för ett par dagar in på intensiven, då hennes syrevärden sjunkit något, men det var lyckligtvis ingenting allvarligt.

Efterlängtnad förstling

Efter en vecka på sjukhuset fick mamma och barn komma hem. Bara för en enda väninna hade Johanna berättat att bebisen hade Downs syndrom.

”Att berätta om det kändes fortfarande skamfullt och betänkligt. Det berodde säkert på att det var fråga om en förstfödd och att det hade hänt någonting riktigt oväntat. Man tänker ju alltid att allt ska gå efter ritningarna.”

Även om Emmas syndrom till en början var en smärre chock, var Johanna och hennes man ändå lyckliga över sitt första efterlängtnade barn. Tillfredsställelsen och föräldraskapets stolthet lyckades Downs syndrom inte utplåna.

Terapi i övermått

Ett halvt år efter Emmas födelse stod husparket på tomten i Evijärvi. Snart flyttade de in i sitt nya egna hem. Johannas svärföräldrars hus ligger bara 200 meter från dem.

Emma var det första barnet med Downs syndrom i Evijärvi på flera decennier.

”I det första skedet kom en socialarbetare hem till oss. Hon berättade om rehabilitering och behandlingar. Innan Emma fyllt ett år började en fysioterapeut besöka familjen en gång i veckan för att rehabilitera Emma. Långa år av talterapi, musikterapi, ridterapi, bassängterapi och konditionsinstruktion tog sin början. En teckenspråklärare började lära Emma och hennes närmaste omgivning stödtecken innan hon blivit två.

”Jag försökte också själv att få Emma att ljuda. Jag hoppades att Emma en dag skulle tala, åtminstone lite grann. Jag satte mig själv in i frågor om talutveckling”, berättar Johanna.

Sedan barnsben har Emma alltid varit mycket väl motoriskt utvecklad. Hon lärde sig gå vid ett år och tio månaders ålder. Sina första steg tog Emma på sjukhuset när hennes lillebror Eetu hade fötts.

”Emma intresserade sig så starkt för sin lillebror att hon fick fart på benen. Och sedan dess har vi sannerligen fått springa efter Emma, ibland rena spurter”, skrattar Johanna.

När Emma var mindre var alla övergångsfaser svåra. Medan de varade fick Johanna och Antti lov att testa sin övertalningsförmåga och sitt tålamod till det yttersta.

Underbar personlig assistent

Ingav Johannas följande graviditeter betänkligheter? Var hon redo att testa sig då?

”Jag ville inte ta några tester före någotdera av våra följande två barn. Jag var säkert lite rädd, men vetskapen om till exempel ytterligare ett Downbarn skulle inte ha fått mig att göra abort. Än sedan om vi hade fått ett specialbarn till? Världen skulle inte ha

Downs syndrom

Downs syndrom beror på att individen fått tre exemplar av kromosom nummer 21 i stället för det normala två. Detta leder till en utvecklingsstörning som kan variera från mycket lindrig till grav.

Downs syndrom har sitt namn efter John Langdon Down, brittisk läkare som 1866 blev den som först beskrev syndromet. Det dröjde dock till slutet av 1950-talet innan den tillväxande kunskapen om människans kromosomer kunde ge sambandet. Downs syndrom hänger ofta samman med begränsningar av de kognitiva förmågorna och den fysiska tillväxten, samt karakteristiska ansiktsdrag.

Sannolikheten för att ett barn ska födas med Downs syndrom är 1 per 800–1 500. Sannolikheten ökar betydligt med moderns ålder. Det går att upptäcka Downs syndrom hos ett foster genom ett fostervattenprov under graviditeten.

gått under av det. På det stadiet hade vi ju redan erfarenhet av ett”, säger Johanna.

Emmas småbröder Elias, 10, och Eetu, 13, är friska pojkar. Även om Emma lär vara det av barnen som haft minst förkylningar.

Som treåring fick Emma börja vistas på ett familjedaghem. Längre fram, när Emma gick på dagis, kom Emmas vårdare från familjedaghemmet också dit för att vara hennes personliga assistent.

”Denna samma underbara person har varit Emmas assistent fram till den dag som i dag är. Vi är ytterst tacksamma för henne. Hon betyder verkligen mycket för vår dotter och hon känner alla Emmas egenheter”, berättar Johanna.

Ingen talförmåga

Emma kan inte tala, men hon förstår allt som sägs.

”Jag väntade länge och undrade när Emma skulle börja prata, men den stunden har ännu inte kommit. Emma kan däremot säga enstaka viktiga ord. Ett är *hjälp*. Det använder hon alltid när hon är i knipa någonsans”, berättar Johanna.

Emma kan också säga *nej* och *jo*. Man kommer mycket långt också med tre ord. Ja, och ordet *isi* (pappa) väser i munnen som ett s.

När Emma var bara några ord gammal, tyckte sig Johanna höra en kort mening från Emma när de åkte förbi mormors hus.

”En prinsessfantast av hela sitt hjärta”

Då sa dottern som älskar sin mormor: ingen är hemma. Men därefter har Emma inte hörts prata.

Johannas mamma bor 20 kilometer bort och är oerhört viktig för Emma.

”Emma tecknar ofta till oss med tecken-språk att hon vill ha mommo med när vi är på väg någonstans. Jag tycker att Emma är en förfärligt snabbtänkt flicka. Hon fattar instruktioner bums, efter ett par ord.”

Det antal tecken Emma kan är ungefär hundra, av vilka hon aktivt begagnar omkring 50. Ett av de viktigaste tecknen är det för *mamma*. Det uttrycker man så, att handen förs från hjärtat mot munnen. *Pappa* tecknas så att handen förs från pannan mot munnen.

De tecken som hänför sig till mat och Mumin är också betydelsefulla för Emma. Familjen har uppfunnit egna tecken för bröderna, mormor, mor- och farfar, farbröderna, hunden *Onni* och katten *Namnam*.

Mormor är till stor hjälp

För att Johanna ska kunna vara Emmas anhörigvårdare är hennes arbetsvecka i förvärvslivet lite kortare. I praktiken en fyradagarsvecka.

”Annars skulle det inte fungera”, säger Johanna och lovordar sin arbetsgivare i Jakobstad, Sweco.

”Arbetet skänker för övrigt en bra motvikt till allt det andra i livet. På min arbetsplats tänker jag bara på jobbet.”

Framför allt har Johannas mamma varit ett stort stöd, och oftast följt med på de talrika sjukhus-, läkar- och specialistrådgivningsbesöken i Seinäjoki.

Att ta blodprov har varit tufft, men proven är nödvändiga. Ibland har det behövts fyra personer för att hålla Emma i styr. Emma är livrädd för nålar.

För ett par år sedan upptäcktes att Emmas sköldkörtelfunktion har brister, för vilket hon får medicin. Andra mediciner tar hon inte.

”Om någonting ska göras hos tandläkaren, måste Emma alltid sövas. På tandkontrollen senast gick Emma rentav med på att öppna munnen för tandhygienisten, men inte på att sätta sig i stolen”, berättar Johanna.

Mumin är det bästa

Emma går i åttan i Alahärmä. Skolvägen från Evijärvi är 65 kilometer och tillryggaläggs med taxi. Ofta sover Emma i taxin på hemvägen.

Emmas kompisar finns i skolan och hon trivs där. Hemma i Evijärvi finns inga vänner.

Hur går det för Emma i skolan?

”Bra går det ju. Visserligen meddelar lärarna ibland att Emma gått lite till överdrift, att det har varit onödigt trams. Men man kan ju inte göra något åt ett nedärvt sinne för humor. Vi är så lika, så snara till skratt. Vi fnissar ofta hämningslöst”, säger Johanna.

Emma är en prinsess- och Muminfantast av hela sitt hjärta.

”Varje sommar måste hon få komma till Mumindalen i Nådendal. Vi har varit där åtminstone tretton gånger, ibland till och med två gånger per sommar.”

När Emma kommer in genom entrén, är det flickan som drar och mamma som flänger efter. Emma springer genast för att krama om Muminfamiljen. Favoriterna är Snorkfröken, Lilla My och Muminmaman. Emma skulle rentav vilja krama om den elaka häxan.

”Några Muminfigurer är fantastiska och kan tala teckenspråk med Emma”, berättar Johanna. I samband med Nådendalsresorna gör familjen Kujala vanligtvis en båttripp också till Sverige. Eller så besöker de Borgbacken i Helsingfors.

”Samtidigt måste man hitta på något roligt också åt pojkarna. Emma tar ganska mycket uppmärksamhet från sina yngre bröder. Hon kan också retas med dem, kan störta in i deras rum utan att knacka och sedan gapflabba därinne. Och det gillar ju inte killar riktigt”, säger Johanna.

Villkorlös kärlek

Puberteten är ett kapitel för sig.

”Visst kan Emma smälla i dörrar precis som andra. Det händer att jag har svårt att avgöra om beteendet beror på puberteten – eller på Downs syndrom. Å andra sidan är Emma mycket för att pussas och kramas. Emma kan inte låtsas, och det är fint. Vi får mycket villkorlös kärlek”, säger Johanna.

Hur är det med fritiden? Finns någon sådan?

”Anhörigvård innebär jobb dygnet runt och året om. Tungt, men också givande. Jag har alltid sportat: skidat, sprungit och gymnastiserat. Också tävlat på det området. Jag laddar batterierna med motion.”

Eftersom Emma oavbrutet måste hållas under uppsikt, kan Johanna inte ge sig ut och jogga med sin man eller någon annanstans heller. De följer en turordning. Så är det också när Emma sover.

”Emma sover ganska oroligt och vaknar tidigt. Någon av oss båda sover med Emma i hennes rum. I allmänhet är det min man, eftersom han har han bättre nattsömn.”

För Emma är sängläggningsritualerna viktiga.

”Varje kväll måste man sjunga Blinka lilla stjärna där och repetera planerna för nästa dag.”

Motion på fritiden

Johanna berättar att hennes och Anttis semester, som gifta efter Emmas födelse, inskränkt sig till ett bara ett par dagar åt gången ett par gånger om året.

”Vi skulle enligt lag få tre dagar semester i månaden, men dem har vi aldrig utnyttjat.”

Hon medger att det svider ibland när andra flyger utomlands på semester tillsammans med barnen.

”Vi kan ännu inte göra det. Vi har inte vågat flyga med Emma ännu. För oss kommer vardagen aldrig att underlättas. Emma kommer aldrig att ’bli stor’, så att vi skulle kunna resa utomlands på tu man hand.”

Men en smula andrum får familjen ändå. Emma vistas sedan ett par år emellanåt en weekend i taget på boendeenheten Fransunpuisto i Kauhava.

”I början hade jag förskräckligt dåligt samvete när vi förde Emma dit. Emma grät hon också när vi lämnade henne där. Men snart började Emma trivas på stället, då där fanns intressanta saker att göra”, säger Johanna.

När Emma en gång i månaden är borta hemifrån, drar familjen Kujala ofta i väg längre bort med pojkarna.

”Vi har även i övrigt försökt ha gemensamma aktiviteter med hela familjen. Vi trivs i skid- och träningsspåren och på idrottsstävlingar.”

Johanna har sprungit maraton och skidat långdistanslopp. Hon driver en gång i veckan en friidrottsskola i Evijärvi för barn och ungdom, en skidskola och leder grundkonditionsövningar för alla åldrar.

Senaste självständighetsdag belönade Evijärvi Lions Club Johanna med Evijärvi-priset. Motiveringen var att hon fått barn att röra på sig frivilligt och det föredöme hon utgör med sin egen aktiva livsföring.

Också Emma gillar sport.

”En gång gjorde jag en kortare löpbana till Emma. Jag beslöt att ta en bild av Emma just när hon sprang mot mål. Men genast när Emma märkte att jag plockade upp kameran, stannade hon för att posera med ett brett leende på läpparna. Att gå i mål med fart var inte längre väsentligt”, skrattar Johanna.

SUSANNE STRÖMBERG

Prinsessor på bal i hemmet i Evijärvi.

En Kronobygosses ryska flykt

Höjdpunkten bland vinterns fester i Nizjnij Novgorod 1813 är maskeradbalen på societetshuset. En ung man klädd som en "Kronoby bondgosse" gör succé och överöses med komplimanger av damerna. Innan kvällen är slut har Eric Gustaf Ehrström dansat med dem alla, och allra viktigast är dansen med den vackra Olga.

Vid den första polonäsen skyndar Eric Gustaf Ehrström, 21, att bjuda upp Olga, 16, som snart ska gifta sig med en 45-årig officer. Eric Gustaf och Olga har fattat intresse för varandra vid ett tidigare samtal, svartsjukt iakttagna av den blivande mannen.

Lokala ryssar försöker förgäves stoppa miss handeln – "fransoserna äro ock människor"

Under de första timmarna på flykt från Moskva, på kvällen den 13 september 1812, hinner Eric Gustaf Ehrström och hans resällskap till byn Ivanofska. Här, tolv kilometer österut från staden, övernatrar de i eller intill sina åkdon. Natten blir kylig och obekvämt, men när Eric Gustaf på morgonen sätter sig att skriva i sin dagbok har han sovit gott och är stärkt till kropp och själ.

Som berättades i förra Katternotidningen har Eric Gustaf och hans studiekamrat vid Åbo Akademi, Carl Gustaf Ottelin, i april anlänt till Moskva som statliga stipendiater vid universitetet. Ett par månader senare korsar den franska kejsaren Napoleon med en enorm armé gränsen till Ryssland och inleder sitt berömda fälttåg mot Moskva. Eric Gustaf och hans kamrater flyr brådstörtat precis när de franska förtrupperna börjar ta staden i besittning.

Framtidsutsikterna är inte uppmuntrande. Flyktingarna har tillåtits ta med sig bara ett lätt bagage och har huvuddelen av sina tillhörigheter kvar på universitetet. Man har inte fått med sig något ätbart, så den nya dagen inleds på tom mage.

Eric Gustaf beskriver resesällskapet:

Först och främst åker vår Rector Magnificus Heym i sin kalesch, och har bredvid sig en mamsell Lasaref. Heym, ehuru sextio år gammal, är munter och livlig. – Därefter följer universitetets kassör, kollegierådet och riddaren Lasaref, en man som förtjänat att vara huvudman för vårt tåg, ty han allena är lika lång som Ottelin och jag tillsammans. Han åker i en kibiitka på hjul. Under kuren har han placerat sin piga, med namn, heder och värdighet av älskarinna, samt sin son med henne. Självt nöjer han sig med att sitta rätt illa, på kanten av kibiitkan, och söker skydd under en av sin Andotas hjortlar, vilken han hängt på axlarna. Ack om I sågen honom i denna parure [prydna]!

Sedan följer universitetets kas-

Rysk bondstuga. Bortsåg man från att en armé av kackerlackor kanske marscherade längs väggarna, var här i regel välstädat och snyggt, säger Eric Gustaf.

sa, förd av universitetets penningräknare, en man som hanterat så mycket pengar att hans händer fått en magnetisk kraft till allt mynt. Därpå åka tvenne soldater av universitetets betjäning, och dem till sällskap Annuschka (Anna), hustru till Heyms betjänt. Sedan en medicine doktor Romodanofskij, en ung beskedlig man – och därpå vi 29 discentes [adepter]: nämligen tre kandidater – Kaminetskij, som är Heyms adjutant, Ottelin och jag – sex studenter och tjugugu gymnasister.

Heym, Lasaref och penningräknaren åka, men vi alla övriga gå till fots emedan våra hästar som skola föra oss ända till Vladimir eljest skulle tröttna. Blott då och då få vi för några minuter sitta och vila oss.

Sammanlagt förfogar gruppen över femton hästar med körkarlar. Eric Gustaf har tillsammans med Ottelin och en gymnasist

Ivanov fått sig tilldelad det åkdon som kallas telega och en körkarl vid namn Ignati.

Till Vladimir är det knappt 200 kilometer. I början är vägen så bred att fyra åkdon kan åka i bredd, men med de tusentals som är på flykt tvingas man på grund av köbildning allt som oftast stanna.

De passerar en lantgård där de lyckas köpa svartbröd, några gurkor och till och med mjölk. Det är hårdvaluta för honom och Ottelin. Framöver under flykten kommer jakten på denna näringskälla att ägnas mycket tid.

FÄRDEN TILL VLADIMIR tar sex dagar. Den stående frågeställningen är hur man ska hitta nattlogi och något att äta. Nattkvarteren varierar från skolbyggnader till bondhem och höskullar, maten varierar från svartbröd med grön kålsoppa

till grön kålsoppa med svartbröd.

Detta är den ryska nationens favoritmat, förklarar Eric Gustaf. Kålsoppa kan vara hur god som helst, men ibland "är den gröna kålsoppa ett det tydligaste och klaraste bevis på att vatten är ej annat än vatten och gräs ej annat än gräs".

I den lilla staden Pokroff utvecklar han temat. Han har tillsammans med Ottelin gått runt i alla gårdar utan att man någonstans haft mjölk att sälja, då han av ett infall frågar också en förbipasserande gumma, och får positivt besked: "Hur mycket vill du ha far?" Han följer med gumman och förklarar att ingenstans får man en så sund och välsmakande mjölk som hos de ryska bönderna:

Dessa religiösa människor anse nämligen för en stor synd att utblanda mjölken med vatten, och sälja den därför ren. Det är blott

i Moskva man hunnit till samma upplysning som i vårt fädernesland, att nämligen tillika med mjölken sälja en femtedel vatten.

Efterfrågan på nyheter från Moskva är stor. Beskeden varierar beroende på vem som ger dem, vissa menar att med så många heliga kyrkor och helgon som Moskva har så ska Gud inte släppa in hans namns förmädnare. "Fransoserna äro ju ej kristna, de korsa sig från vänster till höger som förbannade och ej som vi rättrogna från höger till vänster."

Framme i Vladimir är det hög tid för Eric Gustaf att raka sitt numera långa skägg, men han hittar ingenstans där han kan göra det själv. Han har föresatt sig att aldrig låta någon främmande hand röra sitt skägg och går motvilligt till en barberare:

Med liten räddhåga satte jag mig på stolen och såg barberaren nalkas mig med kniven – men min fruktan var onödig, han rakade mig med så lätt hand att jag knappt kände det. Likväl märkte jag att han lämnade mustaschern över munnen orakade, och att han i stället rakade mig högt uppe på kindbenen. "Varför lämnar du mig med mustascher?"

frågade jag. "Det brukas så" var hans svar. – "Men varför rakar du mig på kindbenet?" – "På det Ni desto snarare ska få moderna polisonger." – Med denna hans tjänstaktighet var jag föga belåten, men det som var gjort, kunde ej omgöras.

Då Eric Gustafs och Ottelins brutna ryska avslöjar att de är utläningar, varnas de av rektor Heym för att göra egna exkursioner från resesällskapet. Miss-tänks de vara fransoser, kan de råka illa ut. Detta hindrar dem inte från att göra strövtåg efter mat. De konstaterar att nästan lika mycket som bönderna fruktar fransoserna fruktar de ströverier av egna soldater. Överallt är man i färd med att gömma sin viktigaste egendom.

I Vladimir börjar Eric Gustaf tillämpa en, som han uppfattar det, välfungerande metod för att undvika misstankar:

Jag har klätt mig vårdslöst då jag velat gå ut, och tillika försett mig med ett skålpund nötter i fickan. I det jag gått efter gatorna har jag med stor iver ätit nötter, och synts vända hela min uppmärksamhet på huru jag skulle få sönder skalen. Jag har lyckats att därigenom ej bliva bemärkt av nå-

gon. [---] Således mina vänner, om I någonsin fruktar för misstankar och viljen undvika dem, så – äten nötter!

DEN 22 SEPTEMBER bär det i väg igen, med kurs mot Nizjnij Novgorod, ytterligare knappt 200 kilometer österut. Det blir en mer variationsrik etapp, och särskilt den gamla staden Murom, som med sina torn vackert belägen vid floden Oka erbjuder en landskapstavla som ingen kan åskåda liknöjd.

Murom är, berättar Eric Gustaf, ungefär av samma storlek som Björneborg i Finland, men kan till byggnadssätt förliknas med Nykarleby. De allra flesta hus är av trä och i allmänhet omålade, vilket ger staden ett pittoreskt byligt utseende, dock med ett inslag av sexton kyrkor.

I Pogost, som Eric Gustaf beskriver som den bäst byggda by han sett i hela Ryssland, inkvarteras han med några kamrater hos en bonde, vars familj bor välbeställt som ett "smärre herrskap". Han förmodar att det är fråga om kronobönder och förvånas av svaret att de är livegna och tillhör en greve, Litlen. De bjuds en god kvällsvard. När Eric Gustaf sitter med sin

dagbok, inleder värdinnans nittonåriga syster ett samtal:

Vad skriver du? – Kan du läsa skrivet? – Jo – Nå läs då. – Hon såg i pappret. – Åh det är ju ej ryska, det kan jag ej läsa. – Skall jag säga vad jag skriver? – Ja säg. – Jag skriver om dig. – Åh! Nå vad skriver du? – Läs. – Jag kan ju ej läsa det – fy vad du är stygg, som ej skriver på ryska. – Skall jag säga, vad jag skriver? – Säg – Jag skriver att du är en söt och älskvärd flicka. – Åh! – sade hon rodnande och gick ut samt kastade från dörren en blick på mig; jag vet ej om jag förstod den, men jag vet att jag aldrig skall glömma den, då jag läser dessa rader.

Som kontrast till denna upplevelse står andra. Till exempel blir Eric Gustaf vittne till åtskilliga grymheter, då 200 fångar från den franska armén passerar. Fångarna är av många olika nationaliteter, spanjorerna och tyskarna åtnjuter den bästa behandlingen, polackerna behandlas värst. Fransmännen pratar oupphörligt, som franskkunnig hör Eric Gustaf att de skämtar på bekostnad av sin omgivning.

De fångar som inte orkar marschera i rätt takt misshandlas

ERIC GUSTAF EHRSTRÖM

föddes den 29 maj 1791 i Larsmo som son till församlingens första kaplan Anders Ehrström och Anna Maria Reinius, från en känd prästsläkt. 1805 flyttade familjen till Kronoby i och med att Anders blev präst där.

Efter återkomsten från Nizjnij Novgorod till Åbo i maj 1813 författade Eric Gustaf Ehrström och Carl Ottelin en rysk språklära för nybörjare, publicerad följande år. 1815 blev Eric Gustaf magister med en översikt av ryska språket och utnämndes följande år till den första docenten i ryska språket och historien och tillträdde som lektor vid Åbo Akademi. Samma år ingick han äktenskap med Lovisa Ulrika Ahlstedt, som i snabb följd födde paret sju barn.

Antagligen av ekonomiska skäl lät Eric Anders prästviga sig och tillträdde 1824 som kyrkoherde i Tenala. Följande år kallades han till kyrkoherde i Sankta Katarina svenska församling i Sankt Petersburg. Familjen åtföljdes dit även av Eric Gustafs då 58-åriga mor, hans äldsta syster Beata Maria och yngste bror Otto Wilhelm. Efter att hustrun avlidit 1831 gifte Eric Gustaf följande år om sig med Fredrika Schulman och fick med henne ytterligare en dotter. Öväntat avled Eric Gustaf själv i tyfus den 13 april 1835 vid 43 års ålder.

Eric Gustaf Ehrström var en oerhörd flitig man, även praktisk till sin läggning, och lyckades på kort tid även få ordning på den tidigare misskötta församlingen i Sankt

Petersburg. Han svärmade under en kort ungdomsperiod för att Finland helt skulle byta språk till finska, men backade till kravet att finskan liksom svenskan skulle tillerkännas ställning som nationalspråk i Finland. När han under Sankt Petersburgtiden mötte förvirringen i att undersåtar från storfurstendömet Finland kallades än "finnar", än "svenskar", lanserade han "finländare" som en för dem gemensam term.

Eric Gustaf Ehrströms dagböcker låg länge bortglömda i en kista hos sonsonen Erik Ehrström på en vind i Paris. När hemmet skingrades efter dennes död 1947, hamnade dagböckerna till sist på stadsarkivet i Helsingfors.

”Äter du mjölk på fredag, ska jag åtminstone inte ha på mig synden att ha gett dig mjölk”

brutalt. Lokala ryssar försöker stoppa misshandeln och vädjar: ”fransoserna äro ock människor”. Dagen innan har åtta fångar dödats på detta sätt, en av dem befanns vara en förklädd kvinna. Andra vittnen hejar på misshandeln: ”Ju fler som dö, desto färre behöver vår kejsare föda.”

I byn Maloje-Doskino trakterar en vänlig bondefamilj Eric Gustaf och Ottelin väl med ägg, mjölk och nötter. Precis när de ska lägga sig för natten uppstår ett stort buller utanför, soldater bultar på dörren och ropar att de vill bli insläppta. Eric Gustaf hojtar tillbaks: ”Här kan intet kvarter fås, här äro Moskovska officerare inkvarterade.” Soldaterna går, men strax bultar andra på dörren. De får samma svar, men fjärde gången detta sker ropas att det hörs att de Moskovska officerarna är utläningar. De tvingas öppna dörren, en lång hotfull ordväxling följer, där Eric Gustaf nödtorftigt räddar situationen genom att kräva att han och Ottelin som civila officerare i kejsarens tjänst behandlas med hövlighet. Våldgästningen går dock inte att hindra, bondhustrun har i sista stund hunnit lägga in malt i ugnen, vilket hindrar henne att laga mat åt soldaterna. Natten blir otrevlig utan mycket sömn.

Den 30 september når man Nizjnij Novgorod. På grund av den stora mängden flyktingar i staden råder svår utrymmesbrist. Det blir Eric Gustafs och Ottelins lott att i en skola dela ett mycket litet rum med tolv andra. Eric Gustaf noterar vid ankomsten att ett fönster står öppet i huset mitt emot och att där syns ”ett ungt skönt fruntimmers ansikte”.

Denna lilla iakttagelse ska visa sig bli inledningen till en hel roman.

DEN FÖRSTA NATTEN i det trånga rummet blir olidlig. Eric Gustafs sovplats är under det enda bord som finns, rummet är oeldat och golvet otätt. Även

om andra snarkar gott har han svårt att sova. Han använder tiden till att i dagboken detaljerat beskriva de ryska bondbyar han sett och böndernas klädedräkt, sedvänjor och umgängessätt:

Själva vistelsestugan i boningsstugan finner vi nästan alltid rent och städad. Bord, bänkar, väggar – allt är rent och skurat, i synnerhet nära helgonet, som eljest skulle ådraga huset olyckor. – Om för övrigt en hel armé av torackor [kack-erlackor] marscherar fram och tillbaka längs väggarna, därpå får vi ej hava avseende. – På lika sätt förhåller det sig med inbyggarne själva; av fruktan för helgonets vrede tvätta de sig om ansikte och händer flera gånger om dagen.

”Isvoltes är det hövligaste ordet i världen”

Eric Gustaf noterar att den enda skyldighet de livegna bönderna har mot staten gäller skjutsplikten. Världen tar för de livegna slut vid gränsen för deras herres domän.

Uti samtal med en livegen bonde som skjutsade mig kom jag att fråga något om kejsaren. Han visste icke vem jag mente. – Kejsaren över hela Ryssland, Paulovitj, sade jag. – Honom känner jag icke, svarade han, vi känna ingen annan än vår herre, Peter Ivanovitj, som har sitt hus i Moskva och bor där om vintrarne. – Kejsar Alexander Paulovitj bor i Petersburg och är herre över alla, även över din herre Peter Ivanovitj. – Ja honom känna vi ej, vi veta ej vad det är för en. – Herren över kronobönderne. – Jaså, vad hava vi med honom att göra, vi äro ej kronobönder, vi äro herrebönder.

EN FRÅGA ERIC Gustaf och Ottelin emellanåt får hantera är att mjölk enligt religionens krav inte är tillåtet som föda på

onsdagar och fredagar. Det kan gå till så här:

Vill du låta mig få en kruka mjölk till aftonvard, kära faster? sade jag vid vår ankomst till värdinnan. Hon såg på mig med stora ögon. – Om du är så oeftertänksam att du vill äta mjölk om fredagsaftonen, svarade hon, så skall jag åtminstone ej hava på mig den synden att hava givit dig mjölk. – Det är ingen synd för en resande att äta mjölk om fredagsaftonen, invände jag; och Gud vredgas ej på dig för det du ger mig mjölk, tvärtom ser han med välbehag att du hjälper din nästa då han är i behov.

Eric Gustaf får assistens av en av studenterna i sällskapet:

Nog kan du faster utan att syn-da giva honom mjölk, fast det är fredagsafton; han har ju kristna läran, och är dessutom herre och upplyst, och vet bättre vad är syndigt eller icke, än du som är bondkvinna.

Husets värd:

Herrarna hava rätt; nog kan du giva honom mjölk. Till och med våra egna herrar äta ju mjölk och kött om fredagen, ja i själva stora fastan.

Saken avgörs definitivt av en skjutsbondes kommentar.

Ja att äta mjölk och kött kan så vara, men (pekande på gymnasisterna) jag såg en av dessa pojkar under vägen äta ägg, som han hade sparat i fickan, och de äggen lända honom säkert till förbannelse. – Gymnasisterna sågo på honom och skrattade. – Värdinnan hämtade mjölk och Ottelin och jag satte oss att därav göra vår aftonmåltid.

ERIC GUSTAF ÄR en stor vän av ryssarnas sätt att tilltala varandra. ”I stället för de många ofta löjliga titulationer man nyttjar i andra språk och kanske mest i svenskan [—] har både den högsta och lägsta ej annan titel än sitt namn och farsnamn.” Till exempel går alltså kejsaren under namn av Alexander Pavlovitj (Alexander Paulsson).

Däremot är ryskan rik på hövlighetsord med olika nyanser. Det oöversättliga ordet *isvoltes* beskriver Eric Gustaf som ”det hövligaste ordet i världen”. Det betyder ungefär ”efter ert välbehag”, men nyttjas i så många vändningar att de inte går att beskriva för den som inte känner det ryska samtalsspråket.

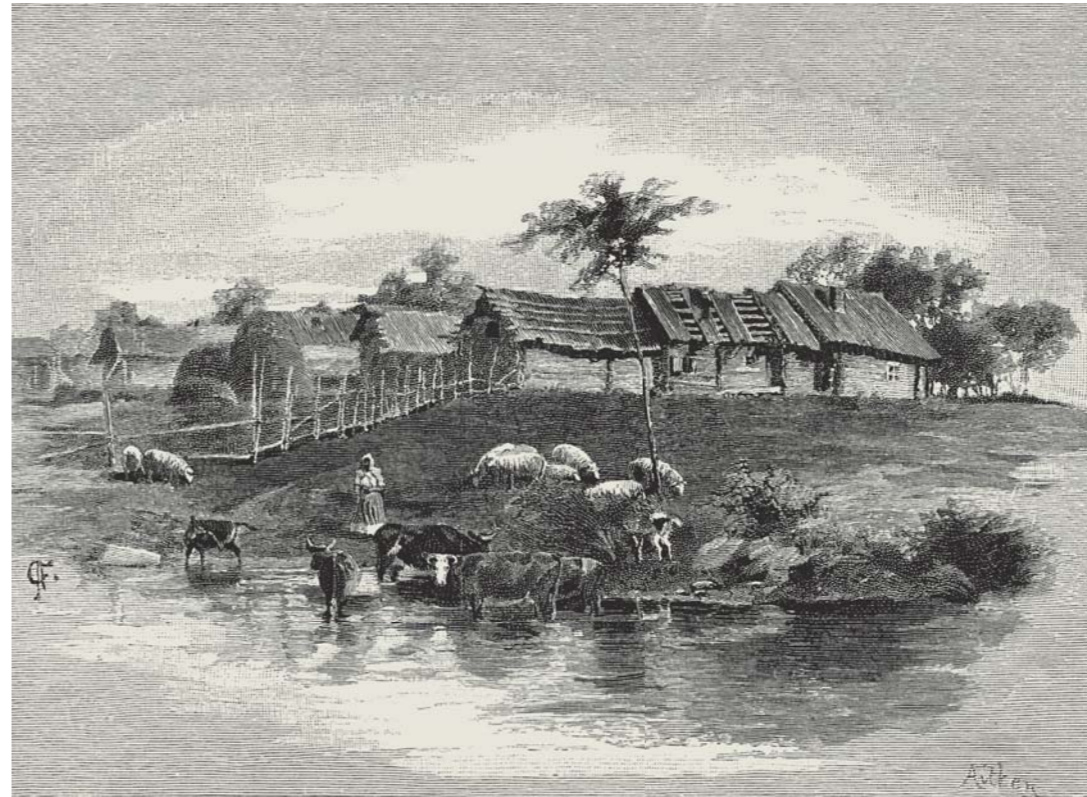
Eric Gustaf och Ottelin är som sagt hänvisade till ett överbefolkat rum. Det gäller att hitta andra ställen att vistas på, Eric Gustaf och Ottelin erinrar de sig att de i Moskva lärt känna två studenter, Georg och Alexander Evenius, vilkas far ska vara apotekare i Nizjnij Novgorod. De frågar efter apotekarens adress och hittar där ett vackert stenhus.

Båda bröderna Evenius är hemma, efter att på väg till terminsstarten i Moskva ha fått vända om på grund av krigshändelserna. Eric Gustaf och Ottelin omfamnas som bröder, och familjen Evenius yttrar sin glädje över att ödet kastat dem till Nizjnij Novgorod.

Apotekaren själv är en hedersman på sextio år, hans fru ett artig och vettigt fruntimmer. De träffar äldste sonen Christian, som är provisor på sin fars apotek, två döttrar Julie och Marie och en släkting Charlotte, älskärda och intagande flickor. Fadern invandrade från Tyskland 38 år tidigare, ingen i familjen har antagit tyska seder. ”De äro fullkomligt tyska, och tyskarne och svenskarne äro ju bröder, eller i varje fall halvbröder”, konstaterar Eric Gustaf.

Han och Ottelin inbjuds omgående till middag, som blir munter och pratsam, i synnerhet sedan sällskapet blivit upplivat av värdfolkets oförlikneliga öl och förträffliga viner. Vid bordet sitter även andra flyktingar från Moskva och en mamsell Albom, hemma från Reval, med härstamning från en gammal svensk familj.

DET EVENIUSKA HEMMET står härefter öppet för Eric Gustaf

och Ottelin och blir en viktig bas i deras anpassning till det nya samhället.

Eric Gustaf lär småningom känna varje vrå av Nizjni Novgorod. Dagligen vandrar han omkring på gatorna, vägled av en stadshistorik han fått låna av Julie Evenius. Staden är med sina 8 000 invånare i storlek två tredjedelar av Åbo. Ett särskilt nöje är att gå ner till stranden av Volga och hyra en båt.

Född och uppfödd vid en handlande sjöstad har jag alltid funnit ett eget behag vid den rörelse som är i ett skepps hamn. Med tyst förtjusning drömde jag mig till Jakobstad – denna stad son har så mycket värde för mig. Barkarne äro platta samt i bägge ändarne tvåra, hava en mast som illa svarar mot skrovet och äro ganska fula fartyg, fast för mig voro de vackra. Barkmatroserna är dock ej Jakobstadsskickliga [...]

Men en annan sak börjar småningom intressera Eric Gustaf mer. Emellanåt när han återvänder hem efter promenaderna står samma fönster öppet

som då han ankom till staden, och ibland syns två fruntimmer där, en av dem samma flicka som under ankomstkvällen. En kväll tar han av sig hatten och hälsar på flickorna. De besvarar hans hälsning och ser efter honom då han vandrar vidare.

Nästa gång han passerar inleder Eric Gustaf ett samtal, som han återger så här:

Jag: Ni finner säkert behag i det sköna månskenet, sudarini.

Första flickan: Och ni finner säkert mycket nöje i att promenera i månskenet, ty vi hava sett er här varje afton.

Jag: Skulle icke jag finna ett nöje i en promenad som låter mig se så mycket skönt?

Andra flickan: Ja månen är så skön, så melankoliskt mild.

Jag: Och det melankoliska talar så mäktigt, så uttrycksfullt till hjärtat.

Andra flickan: Och påminner om frånvarande vänner.

Jag: Ack ja! – Och öppnar hjärtat för nya sympatiska band med andra hjärtan som förstå vårt.

Andra flickan: Ack ja!

Första flickan: Ni är säkert kom-

men från Moskva, min herre?

Jag: Ja, sudarinja.

Andra flickan: Men ni är säkert ej infödd rysse, ert uttal tycks säga det.

Jag: Nej jag är svensk, är född i Sverige och har ej ännu sju månader varit i Ryssland.

Första flickan: Stå fruntimren i Sverige även i fönstret som vi?

Jag: Även de svenska fruntimren ha känsla för naturens skönhet.

Första flickan: Men – Anna Semenovna, man väntar på oss.

Båda flickorna: Farväl min herre!

Särskilt den kvinna som benämnts Anna gör intryck på Eric Gustaf: ”Hennes ansikte var skönt, hennes blick mild och hennes röst rörande och uttrycksfull.” Några av hans boningskamrater har bevittnat samtalet och vill veta vad det handlat om. Det visar sig att också ett par av kamraterna har hunnit samspråka med de två flickorna.

Nästa dag ser Eric Gustaf de två promenera i staden i sällskap med två äldre kvinnor. När fönstret åter öppnas på kvällen

Flyktvägen för Eric Gustaf och hans sällskap följde i stort floden Oka, tills denna vid Nizjnij Novgorod mynnade ut i den större floden Volga. Här ett typiskt flodlandskap från området.

och de två flickorna tittar ut, går han utan betänkande fram. Samtalet fortsätter en stund i den tidigare artiga tonen:

Eric Gustaf: Ack om jag hade den lyckan att äga er bekantskap, sudarinja, och tillfälle att umgås med er, skulle jag ej mer klaga över ödet som kastat mig till Nizjnij Novgorod.

Flickorna: Även vi skulle med nöje äga er bekantskap.

Eric Gustaf får veta att den av flickorna han sett först heter Matriona Andreevna och är dotter till Andrej Ivanovitj Jagodinskij, som är titulärråd och ämbetsman vid saltkontoret. Anna Semenovna är på tillfälligt besök. Eric Gustaf presenterar sig som Gustaf Andreitj Ehrström, så svårt att minnas för ryskspråkiga att han får skriva sitt namn på en papperslapp.

Nästa dag reser Anna i väg. När hon får syn på Eric Gustaf, gör hon honom en artig bugning.

UNDER EN TID hålls fönstret tillslutet. Då det en enda gång öppnas av Matriona, får Eric Gustaf veta att hon brukar bevista gudstjänsten i Voznesenskaja (Kristi himmelsfärdskyrkan), så nästa söndag är också Eric Gustaf där. Matriona småler när hon får syn på honom och börjar med mycket andakt korsa sig.

Följande dag möts de oplenerat, när Eric Gustaf råkar passera trädgården utanför Jagodinskij just när Matriona i sällskap med en annan flicka öppnar trädgårdsdörren. Deras samtal avslutas efter att Matriona anmärkt att hennes far torde misstycka, om han ser henne i sällskap med en obekant.

Saken tillförs en ny dimen-

”Ordningen är så förvänd nu – sådana där snärtor få i giftermålssaker göra huru de vilja”

Nizjnij Novgorod, ordagrant översatt ”Nedre nystaden”, grundades 1221 av Georgij II Vsevolodovitj, storfurste av Vladimir och ättling till den vikingahövding Rørik (Rurik) som 862 grundade riket Novgorod. Moderna DNA-tester har bekräftat denne Ruriks skandinaviska bakgrund, antagligen med västfinskt inslag. Nizjnij Novgorod var länge en av Rysslands mest blomstrande städer. 1800-talsillustration från marknad i staden.

sion när en av Eric Gustafs boningskamrater visar sig så uppbragt över att han talat med Matrona – som kamraten själv önskar bekantskap med – att denne ämnar med sin käpp avbryta bekantskapen. Om inte det hjälper, avser kamraten skaffa sig pistoler. ”Således är er vän nu helt oförmodat invecklad i en riktig, allvarsam roman”, kommenterar Eric Gustaf för sina dagboksläsare.

Några dagar senare blir det bingo. På promenad vid Nedre torget passerar Eric Gustaf en man han känner igen, titullärradet Jagodinskij. De ser på varandra. Eric Gustaf: ”Är det icke vår herr granne jag har den äran att hälsa på?” Det visar sig att Jagodinskij känner till honom och även hört att Eric Gustaf besökt Voznesenskajakyrkan. Snart kommer Jagodinskijns anbud: ”Vi äro ju så nära grannar; jag anhåller om att ni är så god och hälsar på mig!”

Samma afton är Eric Gustaf på sin första visit. Matrona och hennes äldsta syster småler oförmärkt då deras far presenterar honom för dem. Eric Gustaf vistas där i tre timmar under en beständig examen om vem han är och beskrivningar av landet Finland. Han ombeds komma på nytt nästa kväll, och snart blir sagt att han ska anse sig som hemma i det Jagodinskijnska huset och även gå med dem i bastu varje lördagskväll. Vilket också blir fallet. Under

de kommande månaderna lär Eric Gustaf känna Jagodinskij utan och innan och genom dem introducerad för mängder av nya människor. Han frågar efter Anna Semenovna, men i det får han undvikande svar.

Boningskamraterna är avundsjuka och konfunderade över Eric Gustafs framgångar. ”Detta är ej rysk politik”, säger en av kamraterna. Rivalen har insett att det är omöjligt att spela Eric Gustaf ut brädet och tillbringar nu aftnarna under en ny skönhets fönster.

DE FORTSATT VISTELSEN i Nizjnij Novgorod blir innehållsrik med Evenius och Jagodinskijns hus som centrum för händelserna. I november assisterar Eric Gustaf som sjukassistent hos kemiprofessorn Reuss, vars hela familj ligger svårt sjuk i nervfeber. Han anlitas av rektor Heym, som vill lära sig läsa svenska. Han lär känna den tysklutherska kyrkans pastor Steinbrecher, som är ytterst gudsfruktig, men vars predikningar ingen orkar lyssna på – pastorn spår Eric Gustaf i handen och finner att denne ska vinna rikedom och leva länge.

Besked kommer att Moskvauniversitetet härjats av eld. Bland de saker Eric Gustaf i dagboken noterar som förstörda finns en järnbeslagen och målrad träkista med två lås, förfärdigad i Kronoby så sent som i början av året, en stor svart fårskinnspäls som han kallar ”pappas kapprockspäls”, en vådmalströja med skinnbräm skänkt av brodern Anton, ett par stövlar med galoscher, ”Ståhles arbete”, en sabel han fått av bröderna Jean och Anton och två små pistoler, som han lånat av sin far.

Hos Jagodinskijns sitter han vanligen först en stund och talar allvarsamt med herrarna. Sedan adresserar han sig till kvinnorna, spelar kort med dem, leker blindbock och annat. Fru Jagodinskij berättar att Matrona haft många friare och beskriver dem utförligt. Men fortfarande har man inte hittat någon som duger åt henne.

Ja det är en så förvänd ordning nu, fortfor gumman, sådana där snärtor få i giftermålssaker göra huru de vilja; helt annorlunda var det då jag gifte mig med Jagodinskij; varken hade jag sett honom eller han mig förr än själva förlovningsdagen, utan våra föräldrar

avgjorde saken, och vi hava dock Gud ske lov levat lyckligt och väl tillsammans i 37 år.

Husets kvinnor förhör sig noga om hur kvinnorna i Sverige klär sig och vilka moden de följer. Eric Gustaf har inte mycket att säga i ämnet, men desto mer i ett annat:

Sminka sig och de svenska fruntimren, frågade fru Jagodinskij. Nej, svarade jag, hos oss hålles det för en stor skam att sminka sig. Någon gång händer det att ett förnämare fruntimmer målar hon tror att ingen skall märka det; men hon blir föraktad; och bland de ringare stånden vet ingen en gång vad smink vill säga. – Jag skulle tillagt att det är en dårskap att konstla naturens eget och allt mera intagande behag, men jag föreställde mig det svar som och verkligen följde. – Här, svarade gumman, var det förr mode bland alla att sminka sig, men det hör till de nymodiga herrskapernes uppfinningar att bortlägga sminket; till och med här i Nizjnij Novgorod sminka sig icke unga flickor mera; det är blott köpmans- och borgarfruntimmer som sminka sig. Även mina döttrar ville lämna bort sminket, men så länge jag lever

skola de sminka sig. – Vid dess ord rodnade Matrona Andreevna, utan smink, ända till örspetsarne.

VID NÅGRA TILLFÄLLEN anordnar Jagodinskijns större aftonfester med mycket folk och omfattande traktering. Eric Gustaf deltar med iver och korrigerar ett missförstånd han haft med sig till Ryssland: att ryska flickor skulle hälsa på karlar genom en kyss på mun. Så hade han hälsat i början och åstadkommit många rodnande kinder. Men ”de ryska fruntimren äro ej mycket frikostigare på kyssar än de svenska”, sammanfattar han nu.

Alltsomoftast möter Eric Gustaf människor med kopplingar till Finland. En soldat Ivan har besökt Åbo, en löjtnant Diakoff talar lyriskt om Raumo och Björneborg, men tycker att man i Åbo var högmodig och ogin. När Eric Gustaf för en herre, Bremer, berättar att han kommer ”från en ort mellan Gamlakarleby och Jakobstad i Österbotten”, visar sig Bremer kunna både en del svenska och finska. De hittar en gemensam bekant i dansläraren Bror Keckman.

En löjtnant Klotjeroff berättar på svenska att han varit i Gamlakarleby med den ryske överbefälhavaren Kamenskij och bott hos handelsmannen Riska. Löjtnanten nämner att Kamenskij hade bott hos en pastor Ehrström och att denne haft en son som var i svenska armén. ”Det är just jag”, förklarar Eric Gustaf.

En annan gång hör han sitt namn ropas på gatan. Det visar sig vara en kvartermästare Schlikevitj, som 1808 under två månader var inkvarterad i Eric Gustafs föräldrahem. Under ömsesidig glädje sitter de vid ett tebord och talar om gamla tider.

JUL- OCH NYÅRSHELGERNA präglas av fester och baler. Eric Gustaf dansar med nästan alla flickor och har så roligt man kan ha det. På nyårsdagen hos Jagodinskijns kommer han i

samspråk med ung flicka, ”skön som dagen”, i sällskap med en surmulen medelålders man i uniform. När denne gått ut frågar flickan Eric Gustaf om han avser delta i morgondagens maskerad.

Och maskerad? Om ni förlåter min fråga? – Ja, sudarinja, att vara uppriktig, jag ärnar maskera mig. – Då skall jag säkert ej känna igen er. – Om ni tillåter, skall jag upptäcka mig för er! – Ni gör mig däri-genom ett nöje. Ärnar ni dansa? – Ja sudarinja, och jag skulle anse som en ära att få dansa med er. – Gärna, svarade hon och nickade vänligt.

”Så länge jag lever skola mina döttrar sminka sig”

Eric Gustaf får veta att flickan är Jagodinskijns systerdotter Olga Stepanovna. Hon är förlovad med den officer, vid Moskovska krigskommissariatet, som satt vid hennes sida. En köpmanshustru yttrar sig så här:

Det blir min själ ett vackert par. Hon sexton år, livlig, ung och vacker som en ros, och han fyrtiofem. Vad i all världen tänker föräldrarna på som giva henne åt en sådan, och vad tänker hon på, som tar honom, ty jag kan väl gissa att hon också skulle hava ett ord i rådet, efter nuvarande sed hos förnämare folk. – Men hon får väl plikta – såg ni ej redan hur argt brudgummen såg på henne därför att hon talade med den där unge herren som sitter vid bordet.

Efter ett extra glas punsch fortsätter köpmanshustrun:

Vad har Olga Stepanovna nu för det hon kan tala franska, spela på fortepiano och sjunga? Nog lär den där gamle stöveln bry sig om sådant. Nej en sådan som de där bägge herrarna (pekande på Eric

Gustaf och Ottelin) hade Olga bort få. – Ja ni skrattar go herrar, men en av er hade varit par för den sköna Olga.

På maskeradbalen på societets-huset klär sig Eric Gustaf som en ”Kronoby bondgosse”. Det innebär vita vidbyxor, svart väst och utanpå den en större vit väst, som hålls öppen som en jacka. Runt halsen en mörkbrun sidenhalsduk med små röda kanter, på huvudet hatt med ett grönt band nederst och högre upp på kullen ett rött och ett blått, ”liksom Kronoby bondgossarna bruka”.

I denna kostym går han först till Evenius. När han förklarar att han egentligen borde ha en blå jacka och blommor på hatten, förses han med detta av Julie. ”Med denna klädnad såg jag tämligen lik ut som en Kronoby bondgosse; åtminstone var på maskeraden ingen som kunde säga motsatsen.”

På maskeraden skyndar sig Eric Gustaf att bjuda upp Olga. Följande samtal utspinner sig:

Vem är ni, min mask, frågade hon under dansen. Att döma av er klädsel är ni herde; men varför sorgklädd? – Det är en svensk bondgosse, som har äran att dansa med er. Jag har i Sverige förlorat en öm älskarinna och därför rest hit för att försöka glömma min sorg. – Stackars yngling! Dog hon, eller blev hon er otrogen och tog en annan? – Svenska flickorna äro trogna på som giva henne åt en sådan, och vad tänker hon på, som tar honom, ty jag kan väl gissa att hon också skulle hava ett ord i rådet, efter nuvarande sed hos förnämare folk. – Men hon får väl plikta – såg ni ej redan hur argt brudgummen såg på henne därför att hon talade med den där unge herren som sitter vid bordet.

Eric Gustaf blir senare bjuden på Olgas bröllop.

Bruden glad, livlig, menlös som själva oskulden – brudgummen misstänksam och mulen följde henne efter såsom en Argus i hamn och häll.

Efter de många festerna sammanfattar Eric Gustaf: ”Jag har ännu ingen julhelg roat mig så mycket som denna, vilken jag förut föreställde mig få tillbringa liksom i babyloniska fångenskapen.”

VINTERN I NIZJNII Novgorod blir bister. Eric Gustaf och Ottelin hittar till sist en egen bostad. De åker i kälke med rasande fart ned på Volgas is. Under mamsell Alboms ledning ägnas en kväll åt andeskådning framför några stora speglar. Då inga fester arrangeras under fastetiden, får Eric Gustaf extra tid för dagboken och fyller den med utförliga beskrivningar om livet hos både bönder och herrskapsfolk, jämförelser om hur de grekiska och lutherska religionerna utövas och mängder av andra iakttagelser. Till detta ett stort antal översättningar till svenska av litterära verk och ryska sånger.

Allt mer otåligt börjar Eric Gustaf och Ottelin vänta på besked om när de kan lämna Nizjnij Novgorod. Den 28 februari anländer ett brev av biskopen Jacob Tengström, initiativtagaren till deras resa. De två studenterna har av konsistoriet för Åbo Akademi beviljats stipendium av högsta klassen i fyra år, och de är välkomna tillbaka till Åbo om de inte snart kan återuppta sina studier i Moskva.

Eric Gustaf Ehrström och Carl Ottelin lämnar Nizjnij Novgorod med slutdestination Åbo den 14 april. Den avslutande anteckningen i dagboken på 632 sidor är daterad kvällen innan klockan 9. De är då på väg till den sista avskedsvisiten hos de många vänner de förvärvat, den goda familjen Evenius.

SVENOLOF KARLSSON

Eric Gustaf Ehrströms dagbok från Ryssland har tidigare av ättingen Christman Ehrström getts ut som en bok med titeln ”Moskva brinner” (1984). Tyvärr är språket i utgåvan hårt redigerat och många detaljer utlämnade.

Herrfors har nöjda ste elkunderna

Karolina Isaksson

En stor nationell studie visar att kundnöjdheten hos elbolagen generellt sjunker, men Herrfors går mot strömmen och noteras för ett toppresultat.

Finlands nöjdaste privatkunder inom elhandel 2019 – den titeln tilldelades nyligen Herrfors.

”Vi har satsat hårt på att vara tillgängliga för våra kunder”, säger Fredrik Näse, kundbetjäningsschef på Herrfors.

El ska funka, allt annat är en besvikelse. Elkunderna har höga krav på sina leverantörer och under fjolåret sjönk nöjdheten hos privatkunder allmänt i hela landet.

Det visar EPSI Ratings studie *Sähkön vähittäismyynti* 2019 som presenterades nyligen. EPSI Rating har gjort sin studie årligen sedan 2005. I studien mäts elbolagens kundnöjdhet och lojalitet. Dessutom utreds vilka faktorer som gör kunderna nöjda och lojala.

Studien består av en rad kategorier, däribland bolagens image, kundernas förväntningar, produkt- och tjänstekvalitet samt valuta för pengarna. Resultaten redovisas på ett index från 0 till 100, där allt över 75 bedöms vara mycket bra.

I den totala sammanställningen över året 2019 toppar Herrfors med 79,1 poäng med Vasa Elektriska som tvåa på 78,2 poäng. Branschsnittet är 69,7 och av de namngivna bolagen är det endast Vattenfall (68,3) och Fortum (63,4) som har lägre poäng än branschens medeltal.

”Vi är mycket nöjda över att vi ligger över medeltalet i alla kategorier. Speciellt stolta är vi över att ha fått 81,9 i kategorin pålitlighet, där branschsnittet ligger på 71”, säger Fredrik Näse, kundbetjäningsschef på Herrfors.

Störst är inte bäst

EPSI Rating konstaterar i sin rapport att nöjdhetsskurvan efter många år av uppgång gick neråt 2019. En annan trend är

att skillnaderna i kundnöjdhet mellan bolagen blir större. I studien ingick många av de stora elbolagen, däribland Helen, Turku Energia, Lahti Energia, Vattenfall och Fortum. Herrfors visade att störst inte nödvändigtvis är bäst.

”Herrfors har lyckats speciellt bra i delmomenten image och servicekvalitet”, skriver EPSI i rapporten.

Herrfors är ett av de få bolagen som kom över 80 poäng i de nämnda kategorierna.

”Det är kanske omöjligt att få 100 procent nöjda kunder, men vi arbetar enligt mottot en kontakt räcker. I sådana fall där kunden har en fråga som vi inte kan besvara direkt, tar vi reda på vad saken handlar om och återkommer med ett besked inom kort”, säger Näse.

För att få reda på hur Herrfors sköter sina kundrelationer blev 350 slumpvis utvalda kunder uppringda för studien. De som svarat har uppenbarligen uppskattat sitt elbolag eftersom de gett det så höga poäng.

”Jag tror att resultatet också återspeglar hur våra montörer uppför sig ute på fältet, till exempel när de byter elmätare hos våra kunder. Vi är måna om att alltid vara kundvänliga”, säger Fredrik Näse.

Många kundkanaler

Kundnöjdhet är en färskvara och det går inte att vila på gamla lagrar. Herrfors jobbar vidare på att utveckla sin kundservice. Kunder ska inte bli föremål för telefonpingis.

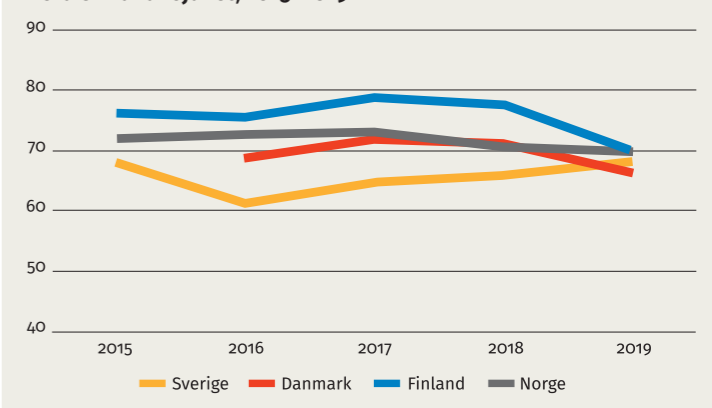
Om undersökningen

Upplumi Oy intervjuade 1 718 privata elkunder under perioden 15.10–18.11.2019. I Herrfors område hade 350 elkunder svarat på frågorna.

Kundnöjdheten mättes utifrån följande tre frågor:

- Tänk på alla erfarenheter du har av ditt elbolag. Hur nöjd är du?
- I vilken mån uppfyller ditt elbolag dina förväntningar?
- Tänk dig ett perfekt elbolag – hur nära eller långt ifrån är ditt elbolag?

Nordisk kundnöjdhet, 2015–2019

Finland har vad gäller kundnöjdhet hos privatkunderna de senaste åren legat före de nordiska grannländerna, men under 2019 sjönk kundnöjdheten dramatiskt med hela 7,9 indexpoäng. Vad detta kan bero på framgår inte av EPSI Ratings rapport.

”I fjol togs vår sms-tjänst för elavbrott och en chattfunktion i bruk. Chattrfunktionen har haft en liten ökning i antalet användare varje månad. Ju fler kanaler vi har för våra kunder, desto lättare har de att kontakta oss.”

I studien svarade 60 procent att de anser att priset är det viktigaste när de väljer elbolag.

”Vi är inte det billigaste elbo-

laget, men vi ligger på en medelnivå. Däremot kan vi svara på elkundernas efterfrågan på miljövänlig elproduktion. Det är absolut en konkurrensfördel att vi kan erbjuda 100 procent grön el till våra privatkunder”, säger Fredrik Näse.

JOHAN SVENLIN

Om du blivit lurad av en telefonförsäljare

(Se också ledaren på sidan 3)

1. Gör alltid en skriftlig reklamation direkt till försäljaren (helst via e-post) så att du har svart på vitt om vad som blivit reklamerat. Datera reklamationen.
2. Gör reklamationen så fort som möjligt, dock senast 14 dagar efter telefonsamtalet. Förklara att du med denna reklamation vill upphäva eventuella avtal som uppstått mot din vilja. Kräv även skriftligt svar/bekräftelse av försäljaren att avtalet är upphävt. Fråga även efter en kopia på hela telefonsamtalet av försäljaren.
3. Ge aldrig ut personnummer åt telefonförsäljare. Det blir då svårare för försäljaren att identifiera dig som kund och göra någon form av avtal med dig.
4. Om du inte lyckas komma överens med försäljaren, kontakta konsumentskyddsombudsmannen, som i sin tur kan hjälpa dig vidare med processen.
5. Kontakta din egen elförsäljare, för att försäkra dig om att nuvarande elavtal fortsätter utan avbrott.

"Vår gemensamma elmarknad och elbörs i Norden fungerar som ett föredöme för hela Europa", anser europaparlamentariker Miapetra Kumpula-Natri.

Lehtikuva /Anniina Luotonen

Norden ett föredöme för EU

EU vill ta ledningen i omställningen från fossilt till förnybart och blickar mot Norden för att lära sig hur en integrerad elmarknad fungerar. "Österbotten har mycket att vinna på omställningen", anser europaparlamentariker Miapetra Kumpula-Natri.

I december presenterade EU-kommissionen sin ambition att Europa ska bli världens första klimatneutrala kontinent till år 2050. The Green Deal, på svenska "Den europeiska gröna given", är ett åtgärdsprogram som bland annat ska minska utsläppen inom industri och trafik, bevara den biologiska mångfalden och ge investeringar i spetsforskning och innovationer. "Vi är inne i en övergångsperiod när vi bör hålla oss i framkant utan att springa med näsan i väggen. Den som bygger sina affärer på gammal teknik kommer inte att få en långsiktig framgång. Om vi litar på fossila lösningar utan att förnya oss, kommer vi att hamna i ett läge där vi blir enbart kunder till dem som utvecklat ny teknik. Då blir det dyrt", säger Miapetra Kumpula-Natri, Vasa, ledamot i Europaparlamentet sedan 2014, i riksdagen åren 2003–2014.

Hon ser Green Deal som en möj-

lighet, snarare än som ett hot, för Österbotten. "Sett till det österbottniska näringslivet har vi lösningar och kompetens inom alla de olika delarna av Green Deal. Det finns högteknologisk, specialiserad industri, våra jordbrukare får nya intäktsmöjligheter genom biobränslen och genom att använda sina marker som kolsänkor, våra husbyggare kan exportera sina friska och energieffektiva hus. Allt det här är trumfkort på marknaden redan nu men ännu mera i framtiden."

Energieffektivitet belönas

Vi sitter mitt i ett mångspråkigt sorl i ett av kaféerna i Europaparlamentets byggnad i Strasbourg. Under denna session har parlamentarikererna från 28 länder ställt sig för att inte bevilja lån till satsningar som bygger på fossil teknik.

kuterar taxonomin, det vill säga EU:s verktyg för att klassificera vilka investeringar som är miljömässigt hållbara och därmed ska få kallas gröna.

Frankrike med sina närmare 60 kärnreaktorer hör till de länder som driver på för att kärnkraft ska definieras som hållbar, eftersom den är utsläppsfri och kan ersätta fossila bränslen. Andra länder spjärnar emot med argumentet att slutförvaring av förbrukat kärnbränsle inte är ett hållbart alternativ.

"Det ser ut att bli en kompromiss, där det ges utrymme för nationella tolkningar", tror Kumpula-Natri.

Inom andra områden är taxonomin redan vardag. Flera banker och låneinstitut, däribland Europeiska Centralbanken, har beslutat sig för att inte bevilja lån till satsningar som bygger på fossil teknik.

"Också i Vasa har vi fattat ett tomtpolitiskt beslut som innebär att den som bygger ett nytt hus som uppfyller en hög nivå av energieffektivitet får en 50 procents rabatt på tomthyran under de första fem åren. En lägre klass av energieffektivitet ger rabatt under de första två åren."

Överskott möts av gränshinder

På EU:s inre marknad ska varor och tjänster röra sig obehindrat, för att både konsumenter och industri ska kunna utnyttja ett brett utbud till konkurrenskraftiga priser. Det är en av EU:s grundpelare som fungerar utmärkt inom många sektorer. Dock inte när det gäller el. I många delar av Europa har el fortfarande svårt att passera nationsgränserna.

"I olika delar av den europeiska kontinenten varierar värdet och därmed även elproduktionen. Med en öppen elmarknad för hela Europa skulle utbud och efterfrågan av el kunna balanseras mycket bättre, men fortfarande råder en rädsla för att den egna nationella elmarknaden ska missgynnas."

Hon nämner Tyskland som ett exempel, där vindkraft eller solkraft ibland rapporteras gå för fullt och producera mer än landets eget behov.

"Det är sorgligt ur ett europeiskt perspektiv att överskottet av grön el inte kan utnyttjas i grannländerna, eftersom regelverken ännu inte tillåter det eller att överföringskapaciteten mellan länderna inte räcker till."

Norden en förebild

Trots rädslan på vissa håll finns det ändå ett stort intresse för att få den gränsöverskridande elmarknaden att fungera bättre. Många ser den integrerade elmarknaden i Norden, med elhandelsplatsen Nordpool i centrum, som en förebild.

"Min estniska kollega höll ett mycket fint tal här i parlamentet om hur tydligt det var att både utsläppen och elpriserna sjönk i Estland efter att landet gått med i Nordpool. Det var ett tydligt budskap som visade andra länder utanför Norden att

det lönar sig att våga satsa på en öppen elhandel."

En annan rädsla, som de nordiska länderna har varit relativt förskonade från, är motståndet mot elledningarna.

"I Tyskland har utbyggnaden av elnät begränsats av en utbredd folkrörelse och aktivism som anser att elledningar förfular och som hävdar att elledningarna är ett hälsohot på grund av strålning. I Finland har vi lyckligtvis kunnat bygga ut elnätet för att göra det säkert mot väder och andra påfrestningar, om och till stora kostnader, inte minst för bolag i glesbygden."

Elbilen blir ren

I Green Deal ingår också en övergång från fossilt till utsläppsfritt i trafiken. Ett konkret delmål är att 25 procent av de nyregistrerade bilarna i EU före 2030 ska tillhöra klasserna lågutsläppsbilar eller utsläppsfria bilar.

Miapetra Kumpula-Natri tror inte att kravet kommer att medföra problem i Österbotten, där privatbilismen är djupt rotad. Hon hänvisar till statistik från september 2019, som visar att hybrider, elbilar och andra fossilfria tekniker stod för 15,9 procent av nyregistrerade bilar i Finland.

"Vi är på god väg och det är lätt att jämföra med mobiltelefonens utveckling. Först kommer dyra och ganska primitiva modeller, men gradvis förbättras tekniken och priserna sjunker. Samtidigt kan det vara svårt att förklara för bekväma människor att det finns utsläppsfria bilar på marknaden, men att 84 procent av de nya bilarna som säljs ändå är fossildrivna."

Elbilen har också sin smutsiga historia. En stor del av världens batteriproduktion sker i Kina, där negativ miljöpåverkan från gruvor med sällsynta jordmetaller är stor. För att göra sig oberoende av batteriimport från Kina har EU grundat European Battery Alliance, en organisation som ska se till att Europa får tillgång till batterier producerade med hållbara metoder.

"Det ger också möjligheter för Österbotten. Vi har Kelibers liti-

EU-kommissionen

Ursula van der Leyen, ordförande för Europeiska kommissionen, presenterade den 11 december i fjol kommissionens initiativ – på svenska döpt till "Den europeiska gröna given" – för att göra EU klimatneutralt till 2050. Kommissionens egen sammanfattning ovan.

umfyndighet i Kaustby, en stor samlad energikompetens i Vasa och på andra sidan Kvarken bygger Northvolt en fabrik i Skellefteå."

När elbilen drivs med rena batterier och har ersatt bensin- och dieselbilar, kommer avtrycken från trafiken att minska rejält, åtminstone på vissa håll.

"Nytan blir tyvärr inte så stor i många länder, där elproduktionen till stora delar sker med fossila bränslen. Däremot kommer Finlands utsläpp att minska radikalt när vi laddar bilarna med vår nordiska el, som är till 90 procent fossilfri", säger Miapetra Kumpula-Natri.

JOHAN SVENLIN

Wikipedia

Kadri Samson, Estland, är EU:s nya energikommissionär.

SSAB:s stålverk i Brahestad. Generellt gäller att om produktionen skulle flyttas till andra länder, skulle koldioxidutsläppen öka.

Bild från Dongs Groups fabrik i Ylivieska, tidigare ägd av Ruukki, specialiserad på bärande stålkonstruktioner.

Tunga industrin i Finland sänker utsläppen globalt

Bygger vi ut industriproduktionen i Finland, ökar vi koldioxidutsläppen i den nationella bokföringen. Men globalt ger det en klimatvinst. Politiken borde bygga på en helhetskalkyl, säger ekonomiprofessorn Astrid Kander.

DET ÄR POPULÄRT att hänvisa till att vi i Finland inte bara förorsakar koldioxidutsläpp i det egna landet, utan orsakar utsläpp också utomlands, som följd av vår stora varuimport. Av detta skäl sägs statistiken inte visa vilka klimatbovar vi egentligen är.

Men så ensidig är verkligheten inte. Finland exporterar ju också varor. Genom dem uppstår utsläpp hos oss som egentligen beror på andras länders konsumtion.

Till detta kommer en viktig faktor: sådan industriproduktion som sker i Finland förorsakar i allmänhet mindre utsläpp än om motsvarande produktion skulle ske i andra länder, där industrin ofta har att rätta sig efter mindre stränga regler.

Finns det beräkningar gällande detta? Ja, metoder har utvecklats i olika projekt vid Lunds universitet, under ledning av Astrid Kander, professor i ekonomisk historia med inriktning mot energi- och hållbar utveckling. Men i politiken har efter-

frågan på metoderna tillsvidare varit liten.

JU MER DEN energiintensiva industrin hos oss i Norden exporterar, desto mer sänks alltså koldioxidutsläppen globalt, säger Astrid Kander.

”Det är en konsekvens av hög energieffektivitet i industrin i våra länder, parat med att vår el i hög grad är utsläppsfri. Generellt skulle de produkter vi exporterar ha medfört större koldioxidutsläpp, om de skulle ha tillverkats utomlands.”

Hopräknat blir utsläppsbalansen i våra länders utrikeshandel därmed en vinstaffär vad gäller utsläppen globalt.

Det är dock klart att metoder som mäter och bokför utsläppen gällande produkterna i världshandeln inte snyts fram så enkelt. Stegvis under 2010-talet har Astrid Kander utvecklat metodiken. Här i kort beskrivning:

Det traditionella sättet att redovisa koldioxidutsläpp är produktionsmetoden (*produc-*

tion-based accounting, PBA), som bland annat ligger till grund för FN:s redovisning under Kyoto-protokollet. Denna omfattar utsläppen från produktionen av varor och tjänster inom ett lands gränser.

Ett annat sätt att räkna är konsumtionsmetoden (*consumption-based accounting, CBA, likvärdigt med carbon footprinting*), som redovisar utsläpp från produktionen av de varor och tjänster som landets invånare konsumerar, oavsett var i världen de uppstår. Utsläpp som sker i exempelvis Kina för att producera finländska konsumtionsvaror bokförs då på Finlands konto.

Ingen av metoderna kan dock på ett korrekt sätt hantera sådant som koldioxidläckage (till exempel koldioxidalandstrande verksamhet som av kostnadsskäl flyttas till andra länder).

I EN FÖRSTA studie (publicerad 2013) introducerade Astrid Kander med kollegor därför något de kallade *nega*-emissioner, ett

mått på de globala utsläpp som inte blivit av till följd av att produktionen förlagts till ett mindre koldioxidintensivt land. Omvänt behäftades det importerande landet i redovisningen med motsvarande antal extra-emissioner.

I ett räkneexempel i studien var Sveriges årliga utsläpp 60 miljoner ton koldioxid baserat på produktionsmetoden, 90 miljoner ton baserat på konsumtionsmetoden och 45 miljoner ton baserat på ett *nega*-justerat konsumtionsmått. Bland annat bidrog Sveriges järn- och stålindustri till minskade emissioner globalt med 13 miljoner ton, skogsindustrin med 7 miljoner ton och energisektorn med drygt 2 miljoner ton.

”Sverige visade sig i den beräkningsmodellen alltså vara en stor nettoexportör av energi, inbäddat i produkter som stål, papper och lastbilar”, säger Astrid Kander.

I EN SENARE studie (2015) föreslog hon och hennes forskar-

grupp en metod, TCBA (*technology-adjusted consumption-based accounting*), där siffrorna justeras med hänsyn till teknologi- (och därmed utsläpps-) skillnaderna mellan berörda länder.

Nu senast (2018) har forskargruppen även lanserat en ytterligare vidareutvecklad metod (TBEE, *technology-adjusted balance of emissions embodied in trade*), där centrala element i massan av handelsprodukter kan separeras från varandra.

TBEE-beräkningarna bekräftar bland annat att någon nettoexport av utsläpp inte förekom i utrikeshandeln för Sveriges del för den period som studerades (1995–2009). Sverige bidrog alltså till större utsläppsminskningar utomlands än de utsläpp som förorsakades av importen.

”Ur ett globalt perspektiv borde varje land specialisera sig på områden där det har utsläppsfördelar”, sammanfattar Astrid Kander.

Hon ifrågasätter ett påstående av de svenska ministrarna Isabella Lövin och Magdalena

Andersson, som i en studie publicerad av Världsbanken menar att utvecklingen i Sverige ger stark evidens för att snabb BNP-tillväxt inte behöver vara kopplad till koldioxidutsläpp.

”Deras påstående att BNP-tillväxt och koldioxidutsläpp inte skulle vara relaterade alls (*absolute decoupling*) i Sverige är i ljuset av TBEE-resultaten helt enkelt inte korrekt.”

Astrid Kander har också reagerat på att akademiska rap-

porter i ämnet ofta helt bortser från den klimatnyttan exporten från våra nordiska länder innebär. Inte sällan är det ensidiga budskapet att vi måste få ned importen kraftigt för att få ner våra egna konsumtionsutsläpp.

”Men det innebär ju också mindre export, ett större beroende av självförsörjning och mer isolering från omvärlden. Det kan inte vara rätt väg att gå”, säger hon.

SVENOLOF KARLSSON

Frågan om koldioxidutsläpp kan inte begränsas bara till hemmaplan. Det är en global fråga och argumenten måste vägas i förhållande till det, säger ekonomiprofessorn Astrid Kander.

En datahubb för alla i Finland

Största omställningen någonsin när elnätet blir intelligent

Det stora arbetet är i gång med att styra in alla data gällande alla elkunders elanvändning i en enda databas för hela Finland. Det kan betyda att Katternöbolagen kan behöva kontakta dig som kund, som en försäkring att alla detaljer blir rätt.

DIGITALISERING OCH standardisering är två grundläggande spår i samhällsutvecklingen, och de går hand i hand. Oberoende av vilka som kommunicerar – människor, maskiner, apparater – så måste de tala samma språk, för att förstå varandra och kunna anpassa sig till varandra.

I högsta grad gäller detta också i fråga om elen och alla de 3,7 miljoner punkter i Finlands elnät där el används och mäts. Exakt information om elflödena är ett måste, för att elnätet ska kunna styras optimalt och debiteringen av kunderna ska kunna anpassas efter elanvändningen.

Saken kompliceras avsevärt av att det inte är en eller några få aktörer som ska hantera flödena, utan hundratals – i Finland i dagsläget omkring 100 bolag som handlar med el och

drygt 80 elnätsbolag som distribuerar elen.

Som politikerna definierat saken säljs elen på en marknad, så att varje elkund fritt kan välja bland elhandlarnas anbud, medan distributionen av elen sköts av nätbolag, som har koncession för distributionen inom sitt område och i prissättningen har att följa de ramar som ges av Energimyndigheten.

"Tidigare var elmätarna enkla räkneverk som avlästes en gång om året. Med de krav som numera ställs måste elmätarna kunna avläsas varje timme och i en snar framtid var 15:e minut, samtidigt som de och hela nätet behöver förses med intelligens för att kunna styras", förklarar Mia Nyman, som är projektchef för Herrfors och Herrfors Nät i det nationella projekt som förbereder omställningen.

"Alla som har en roll i detta –

Den nya datahubben drivs av ett dotterbolag till Fingrid. Här huvudkontoret i norra Helsingfors.

elhandlare, elnätsföretag, tjänsteleverantörer – behöver kunna kommunicera med varandra utan missförstånd och mer eller mindre i realtid. Men alla dessa aktörer har genom åren utvecklat egna system för sina behov, system som bara begränsat är kompatibla med andra system", säger hon.

DET AKTUELLA projektet, att få alla att tala samma språk, är med andra ord gigantiskt och den mest komplicerade process som energibranschen i Finland deltagit i. Förberedelserna har redan varit i gång sedan 2015. I februari 2019 trädde den förändring av elmarknadslagen i

Karolina Isaksson

Mia Nyman som Herrfors projektchef i datahubbprojektet har att se till att bolagets 34 000 kunder finns med i databasen med korrekta uppgifter.

tionellt automatiserat system blir identifieringsbehovet ett annat", säger Mia Nyman.

En typisk frågeställning i Herrforsområdet gäller sommarvillorna, som vid den tid då de byggdes inte alltid fick eller ens kunde ges en officiell adress. I dag, då praktiskt taget alla villor är anslutna till elnätet, måste de finnas med som självständiga objekt i databasen.

BAKGRUNDEN TILL den nya ordningen är en politisk ambition, fastställd på EU-nivå, att elen och tjänster relaterade till elen ska kunna distribueras och handlas fritt över gränserna.

Även effektivitetsskäl och miljöresursskäl stöder ambitionen. Med ett intelligent elnät ges kunden större möjligheter att styra sin elanvändning, och bättre förutsättningar skapas för att tjänster för kunderna ska kunna tas fram och kommersialiseras.

"Det kan handla om olika bekvämlighetsskapande arrangemang i hemmet. Också procedurerna när en kund byter elleverantör kommer att förenklas", säger Mia Nyman.

Sådana elleverantörsbyten sker omkring 400 000 gånger om året i Finland, och varje gång gäller att alla berörda – ny och gammal elhandlare, nätbolaget och kunden själv – får all information som behövs snabbt och effektivt", säger Mia Nyman.

EN FRÅGA som snabbt seglade upp i Norden, då idén om en gemensam databas aktualiserades, gällde vem som ska skicka fakturan till kunden. I lobbyismen vann inledningsvis de aktörer som ville att allt – både elen och leveransen av den – skulle samlas på en faktura, som skulle skickas ut av elhandelsbolaget. Elnätsbolaget skulle med andra ord få en underordnad roll och tappa den

enda fasta kontakten (det vill säga fakturan) till sina kunder.

Efter protester övergavs idén om ett obligatoriskt enfakturasystem. Nu är bestämt att kunden i det nya systemet själv får bestämma om allt ska samlas på samma faktura.

"I många fall har ju elleverantören och eldistributören inget ägarsamband, men i det nya systemet ska all information som behövs för faktureringen kunna förmedlas av databasen", säger Asta Sihvonen-Punkka.

Hon är övertygad om att databasen kraftfullt kommer att underlätta transaktionerna i en verksamhet, elförsörjningen, som ständigt pågår.

"Samtidigt måste vi ha respekt för att omställningen kräver oerhört mycket arbete av alla parter. Särskilt i små bolag kan det vara klokt att ta sig an frågorna i ett samarbete", säger hon.

SVENOLOF KARLSSON

Karl Vilhjalmsen

"Datahubben blir en milstolpe i den utveckling som energibranschen står inför", säger Asta Sihvonen-Punkka, vd för Fingrid Datahub.

Panikåtgärder när Sverige plötsligt står inför elbrist

Stockholm Exergi

Kreativt räddningspaket ska rädda Stockholm från mörklägning

Stockholm Exergis stolthet, Värtakraftverket i Stockholm, världens största kraftverk som drivs enbart med biomassa.

Efter ingripande av energiministern fick hotet om effektbrist i Stockholm och Malmö sin tillfälliga lösning i oktober. Frågan är om räddningspaketet rubbar spelreglerna inom den nordiska elmarknadsmodellen.

DEN SENASTE TIDENS debattämne i energibranschen i Sverige är vad de politiska paketen gällande energiförsörjningen i Stockholms- och Malmöregionerna egentligen innehåller och hur de påverkar spelreglerna i energisystemet.

Bakgrunden är att man på allt fler orter i landet plötsligt sett sig stå inför att kapaciteten i de överliggande elnäten — de som ska föra in el till området från andra delar av landet — inte kommer att räcka till för det snabbt ökande elbehovet.

Det här blev akut då den svenska regeringen i somras oväntat skärpte skatten på kraftvärme och avfallsförbränning och flera elproducenter tog beslut att stänga ner elproduktion grund av olönsamhet.

Med vintern inför dörren och ett hotande effektunderskott på 320 megawatt i Stockholm upp-

stod något av panik bland dem som skulle komma att behöva förklara sig. Som en räddande ängel kallade energiministern Anders Ygeman den 25 oktober till presskonferenser både i Stockholm och Malmö och presenterade lösningar på problemen.

Det blev egendomliga presskonferenser, då ministern och de involverade bolagen inte var pigga på att närmare beskriva hur de lösningar de kommit överens om såg ut. Nedan en kort sammanfattning av det som är känt.

I STOCKHOLM är en grundpelare i paketet att Stockholm Exergi (det lokala energibolag som ägs till hälften av Stockholms stad, till hälften av Fortum) lovat Ellevio (det elnätbolag som levererar eleffekt lokalt i Stockholm) att under de kommande

tolv åren tillhandahålla 320 megawatt förnybar eleffekt lokalt i Stockholm.

Under dessa tolv år förväntas stamnätsoperatören Svenska kraftnät hinna bygga ut sina nät så att de utifrån kan tillföra Stockholmsområdet tillräckligt med el i framtiden.

Den känsliga frågan är hur de tillkommande extrakostnaderna finansieras. Att bara debitera dem rakt av mot slutkunderna är politiskt omöjligt, inte minst efter att Anders Ygeman profilerat sig som en minister som ska få elnätbolagen att sänka priserna.

En annan känslig fråga handlar om förnybarhet. Inte ens Stockholm har lyckats göra sig helt av med kolet. När kritik på denna punkt aktualiserades, kom efter en tid ett tilläggsbesked: den nu pågående vintern ska bli den sista kolvintern i

Stockholm. Detta ska ske genom att kolet ersätts med, mycket dyrare, bioolja.

I korthet ska Stockholmspaketet finansieras från tre nya särskilda källor. Alla tre kan betecknas som kreativa:

- Ellevio får rätt att ta "underintäkten" från reglerperioden 2012-2015 in i kommande reglerperioder — det betyder att Ellevio i efterhand får debitera kunderna extrakostnader som bokförs i den tidigare intäktsramen.
- Stockholm Exergi får i sitt renoveringsprogram av sina anläggningar, för övergång till bioenergi, utnyttja så kallade beredskapsmedel. Sådana uppbärs av Svenska kraftnät, rikets elberedskapsmyndighet, och är avsedda "för händelser som krig, terrorhandlingar och jordbävningar", enligt myndighetens hemsida. I en hemställan till regeringen har Svenska kraftnät begärt en miljard kronor (c. 95 miljoner euro) i extra medel.
- En tredje finansieringskälla blir nätkapacitetsreserven. Denna, som styrs av Energi-marknadsinspektion, syftar på "inköpta kapacitetstjänster från elproducenter eller förbrukare som är nödvändiga för driften av nätet och som inte kan tillhandahållas genom ökat abonnemang från överliggande nät", dvs. från stamnätet. För Ellevios behov i Stockholm innebär det en intäkt på 253 miljoner kronor (c. 24 miljoner euro) för perioden 2020–2023.

Det som inte tagits till diskussion är att nätkapacitetsmedlen innebär att även en del nätkunder i andra delar av landet, som Dalarna och Hälsingland, kommer att delta i kostnaderna i Stockholm.

I MALMÖMRÅDET ska räddningspaketet möjliggöra att den tillgängliga effekten räcker

fram till 2024, då stamnäten till södra Sverige ska vara utbyggda för de framtida behoven. Paketet har här tre helt annorlunda beståndsdelar: kraftproduktion med biogas i Heleneholmsverket, flexibilitetslösningar och mothandel av el från utlandet.

Finansiellt är även här nätkapacitetsreserven central, nämligen genom att finansiera den ombyggnad som behövs för att Heleneholmsverket ska kunna drivas med biogas. Här handlar det om 400 miljoner kronor (c. 38 miljoner euro) under fyra år, också här skulle kostnaden i Malmöområdet hänskjutas till en del kunder på annat håll i landet.

Den nämnda lokala flexibilitetsmarknaden SWITCH på 60 megawatt, planerad sedan tidigare, sjösattes redan den 5 november.

Den tredje delen i paketet, mothandel av el från utlandet, lyftes i media flera gånger fram av Ygeman. Genom mothandel kan den behöriga myndigheten (Svenska kraftnät) ge egna order om elleveranserna och stoppa den elhandel som styrs på marknadsvillkor.

Ygemans uttalanden föranledde en uppmärksammas protest från Svenska kraftnät, som förklarade att även om mothandel kan användas som ett redskap rent legalt, är det "en ineffektiv metod som innebär snedvriden marknadsstyrning och ineffektivitet." Man bad helt sonika regeringen ta bort inslaget om mothandel från sin hemsida.

HUR EFTERSPELET TILL alla dessa innovativa lösningar kommer att utvecklas återstår att se. Fortfarande ger ministern och de berörda bolagen detaljer bara motvilligt eller inte alls. Samtidigt menar andra att det är just en debatt som behövs, eftersom regelverken ges långtgående nytolkningar och dessa uppenbart är marknads-påverkande.

Anders Ygeman presenterade sig som en lösningsorienterad energiminister vid två presskonferenser samma dag, den 25 oktober 2019, då han i Stockholm och Malmö förklarade att man hittat en lösning på den hotande effektbristen. Upp till i sällskap med till vänster Johan Mörnström, vd för Eon Energidistribution, och till höger Anders Carlsson Jerndal, vd för det stora bageriföretaget Pågen, som aviserat att en planerad utbyggnad inte kunde förverkligas på grund av elbristen. – Ned till Anders Ygeman i sällskap med Ellevios vd Johan Lindehag.

Ellevio

Till exempel är det för en regionnätägare som Ellevio normalt inte tillåtet att köpa elproduktion — nu får Ellevio göra det i alla fall. Likadant i Malmö, där är det till och med är fråga om att båda sidorna av affären sker inom samma concern, Eon och Eon Energidistribution.

Sammanfattningsvis: Först har politiker och myndigheter skapat ett strikt regelverk gällande rollfördelningen på och kring elmarknaden. Sedan hokus pokus — så uppfattar många det — är det nya regler som gäller.

Speciallösningarna för Stock-

holm och Malmö har redan inspirerat aktörerna också på andra orter att, med politikens hjälp, söka speciallösningar för egen del. Nätkapacitetsbrist finns redan eller är på väg att uppkomma åtminstone i Göteborg, Uppsala, Mälardalen, Linköping, Norrköping och några kuststäder i norra Sverige.

En annan fråga är hur efterverkningarna blir på nordisk nivå. Politikerna har länge och engagerat lovordat en gemensam nordisk marknad. Men i en sådan kan inte länderna tillämpa reglerna olika.

SVENOLOF KARLSSON

Plötsligt hände det. Ett brytarfel på Själland släckte automatiskt ner det stora kraftverket Avedøre 2 (bilden) och även en stor del av vindkraftsproduktionen i Rødsand (bilden till vänster) ute till havs. Den enda livlinan var utlandskablarna till Sverige, men den effekt som kom därifrån och räddade situationen på Själland var nära att förorsaka nedsläckning av elen också på den svenska sidan.

Brytarfel nära förorsaka blackout

En helt vanlig dag, den 8 oktober fjol, stod det nordiska elsystemet på randen till ett sammanbrott. Ett oväntat brytarfel i Danmark gav en kedjereaktion långt utanför landets gränser.

BRYTARFELET UPPSTOD I samband med ett arbete i en station på Själland. Det kopplade automatiskt ifrån likströmskabeln mellan Själland och Tyskland. Med det tappade Själland plötsligt 600 megawatt importerad el. Vid tillfället var även kabeln över Stora Bält till Jylland ur drift, vilket innebar att det inte fanns någon förbindelse alls mellan de två elområden (Själland och Jylland) som Danmark är delat i.

När spänningen i elnätet började sjuka, föranledde det två ytterligare fel inom fyra minuter: kraftverket Avedøre 2 kopplade automatiskt ifrån, liksom även en del av turbinerna i vindkraftparken Rødsand. Sammantaget gav detta ett effektunderskott på närmare 1 100 megawatt.

Med effektbortfallet i Själland steg effektoverföringen genom de enda återstående utlandskablarna, nämligen till Sverige. Det fick till följd att effektlödet mellan elområdena inom Sverige snabbt översteg de beräknade gränserna för hur mycket systemet skulle klara.

Frekvensen i det nordiska kraftsystemet, som konstant balanseras för att ligga tätt intill 50 Hz, föll under störningen till som lägst till 49,71

Hz. Med tur och skicklighet reddes situationen ut innan händelseförloppet hann eskalera över den gräns där inga åtgärder skulle ha hjälpt. Omvärlden fick höra om dramatiken först när Svenska kraftnät långt senare beskrev förloppet.

I RAPPORTEN BESKRIVER

Svenska kraftnät hur man i det nationella kontrollrummet omgående vidtog åtgärder för att avlasta överföringen mellan elområdena. Samtliga reglerbud (som getts i förväg av elproducenterna för den ständigt nödvändiga balanseringen av elen) i det sydligaste svenska elområdet SE4 aktiverades. Den särskilda så kallade störningsreserven i södra Sverige snabbstartades. I Själland aktiverade Danmarks stamnätsoperatör Energinet på motsvarande sätt samtliga reglerbud. Sveriges export till Litauen drogs ner. På Energinet var man beredd att koppla ifrån förbrukning på den danska sidan, om begäran om det skulle komma från den svenska sidan.

Inom 15 minuter lyckades man dock åter få frekvensen och spänningen att hamna inom driftsäkerhetsgränserna. Överföringen via snittet mellan Sveriges elområden

SE3 och SE4 låg kvar under gränsvärdet längre än så, 22 minuter. Effektlödet mellan områdena SE2 och SE3 varierade över och under gränsvärdet under ännu längre tid.

”Det svenska elnätet är inte byggt för att tåla flera så allvarliga driftstörningar inom 15 minuter. Vi stod inför att eventuellt behöva göra en manuell fränkoppling för att säkerställa driftsäkerheten för resten av systemet”, berättar Pontus de Maré, Svenska kraftnäts driftchef, i rapporten.

Störningen visar på vikten av att alla anslutande parter i det nordiska kraftsystemet säkerställer att de uppfyller de krav som finns”, kommenterar hans kollega Ulf Moberg.

I princip är det nordiska kraftsystemet konstruerat för att klara ett fel som motsvarar den största elproduktionsanläggningen i den aktuella driftsituationen. Men som händelserna den 8 oktober visar följs ett fel ofta av ett annat. En obesvarad fråga är om en motsvarande händelse under hög vinterbelastning av elnätet skulle ha samma förutsättningar att sluta lyckligt.

SVENOLOF KARLSSON

Totalreform av kärnenergilagen förbereds

Arbets- och näringsministeriet

EN TOTALREFORM AV den finländska kärnenergilagen bereds av en arbetsgrupp, tillsatt av arbets- och näringsministeriet den 18 oktober i fjol.

”Målet är att utveckla den reglering av användningen av kärnenergi som gäller kärnanläggningar så att den blir en uppdaterad, tydlig och konsekvent helhet. Helheten ska uppfylla de ändrade kraven i grundlagen och EU:s lagstiftning och sådana behov som kan förutsägas”, sägs i motiveringen.

Med utredningsuppdraget är ett första steg taget för att framöver, beroende på vad utredningen leder till, möjliggöra små kärnreaktorer i Finland för i första hand värmeproduktion.

Senast kärnenergilagstiftningen totalförnyades var på 1980-talet. Efter det har kärnenergilagen ändrats

ett trettiotal gånger, medan strålskyddslagstiftningen helt förnyades 2018. Denna lagstiftning är mycket detaljinriktad och anpassad främst för stora traditionella kärnkraftverk.

Centrala frågor som arbetsgruppen ska granska beskrivs av ministeriet bland annat så här:

- definition av kärnanläggningar och bedömning av de krav och förfaranden som ska tillämpas på dem på grund av deras betydelse för säkerheten,
- tillståndssystemets (principbeslut, byggnadstillstånd, drifttillstånd, nedläggningstillstånd) lämplighet för olika typer av kärnanläggningsprojekt (inkl. modulära kärnanläggningar) och eventuellt ibruktagande av nya slags tillstånd (t.ex. tillstånd för anläggningsplats),
- granskning av den reglering som

gäller använt bränsle och övrigt kärnavfall med avseende på slutförvaringen och

• översyn av definitionerna på material som innehåller naturligt uran, kärnbränsle, kärnavfall och radioaktivt avfall till en mer konsekvent helhet.

Arbetsgruppen leds av industrirådet Liisa Heikinheimo, rapport ska ges till den 18 juni i år.

Forskningschefen Ville Tulkki på den statliga forskningscentralen VTT har uttalat sig för att ”tio eller tiotals” småreaktorer skulle kunna vara väl lämpade för värmeproduktion på olika orter i Finland, inte minst mot bakgrund av den politiska ambitionen att Finland ska vara koldioxidneutralt inom 15 år.

För Yle har Liisa Heikinheimo diplomatiskt kommenterat att tio SMR-reaktorer i Finland ”skulle vara en

Liisa Heikinheimo, industriråd på arbets- och näringsministeriet, leder arbetsgruppen.

utmaning åtminstone för myndigheterna”. Hon betonar också att det är svårt att tänka sig att i varje fall kärnavfall och lagring av kärnbränsle skulle ske på många olika orter.

Bogseringen av Akademik Lomonosov från Murmansk har inletts den 23 augusti i fjol.

Elena Dider/Wikipedia

belgiska ingenjörfirman Tractebel.

”För SMR är nyckeln att design och teknik kan vara densamma i varje land. Så vi måste hitta smartare sätt för myndigheternas granskning. Det internationella samarbetet måste öka”, kommenterar Olli Kymäläinen, Fortums chef för nybyggnadstjänster inom kärnkraft, i Ny Teknik.

Estland har särskilda skäl att etablera utsläppsfri el- och värmeproduktion, då landet i dag i hög grad baserar denna på oljeskiffer och då landet, enligt plan, tillsammans med de övriga baltiska länderna 2025 ska kopplas ur det ryska elnätet.

JUST VÄRME PRODUCERAD

med kärnkraft framförs allt oftare som en möjlighet också för Finlands del. Antingen kan ångan passera vid sidan av turbinen och sparas i ett värmelager, eller så kan ångan via värmeväxlare värma upp det vatten som cirkulerar i fjärrvärmennätet.

Två Fortummedarbetare, Konsta Värri och Petra Seppälä, har i en rapport hos svenska Energiforsk nyligen analyserat förutsättningarna i Norden för SMR. I en annan studie drar Konsta Värri tillsammans med energiprofessorn Sanna Syri slutsatsen att reaktorer av typ Nuscale (USA) skulle kunna fungera för värmeproduktion till Helsingforsregionens fjärrvärmennät.

Premiär för småskalig kärnkraft

DEN 19 DECEMBER 2019 driftsattes det som beskrivs som världens första småskaliga modulära kärnkraftverk, beläget på pråmen Akademik Lomonosov i ishavs i Rysslands allra nordligaste stad Pevek i regionen Tjukttjen.

Pråmen, byggd i Sankt Petersburg, bogserades i höstas från Murmansk till slutdestinationen. där det nya kärnkraftverket ersätter ett gammalt sådant på landbacken, Bilibino. Att kärnkraftverket finns på en pråm blir

billigare och är enligt ägaren Rosatom en fördel säkerhetsmässigt med tanke på att regionen har tjäle i marken året runt.

Akademik Lomonosov har två tryckvattenreaktorer som vardera producerar upp till 35 megawatt el eller 150 megawatt värme.

Idén med småskaliga modulära kärnreaktorer, förkortat SMR, är att de kan byggas i fabrik och transporteras till den plats där de ska generera el eller värme. Genom en mo-

dulär konstruktion kan reaktorerna anpassas efter behovet och kombineras i lämpligt antal.

Ett femtiotal koncept för sådana reaktorer har hittills presenterats. Även Villmanstrands tekniska universitet har planer på en reaktorvariant.

Nyligen spreds nyheten att ett estniskt utvecklingsbolag, Fermi Energy, arbetar för att få en SMR-anläggning byggd i Estland. I projektet deltar bland annat Fortum och den

Energikrävande fordon

Fem cyklister kräver lika mycket energi som en dieselbil. Bild från Sollerön, Dalarna.

PÅ GRUND AV människokroppens dåliga verkningsgrad är det inte självklart att en grupp människor genom att cykla minskar det sammanlagda behovet av energitillförsel jämfört med om de skulle åka bil, säger Bertil Fredlund, professor i byggnads-konstruktion vid Lunds universitet.

I en artikel nyligen i Ystads Allehanda konstaterar han att maten i ett modernt hushåll står för närmare 40 procent av miljöbelastningen, att jämföra med 10 procent för att värma huset:

”Att miljöbelastningen från mat blir så stor beror på att människokroppens verkningsgrad är så låg. Det kan vi inte göra så mycket åt. Det intressanta är att människan har skapat maskiner med verkningsgrader som är betydligt högre. Energi-

åtgången för den mat, som behövs för att fem personer ska orka cykla, är lika stor som energianvändningen när de färdas tillsammans i en modern dieselbil.”

Bertil Fredlund nämner i en annan jämförelse hur sådant som värmepumpar, solfångare, bättre isolering och avancerade fönster dramatiskt minskat energianvändningen i hemmen.

”Om en bonde i en skånelänga på Österlen på 1800-talet skulle ha krävt samma komfort som vi har i dag, skulle han ha behövt använda 120 000 kilowattimmar per år. Det motsvarar 90 kubikmeter travad björkved. I dag kan vi värma en lika stor bostad med mindre än en tiondel av det”, säger han.

Fel beskatta el av miljöskäl

DET FINNS INGA argument för att av miljöskäl beskatta elanvändning, skriver professorn i nationalekonomi Runar Brännlund, känd för Katternötidningens läsare, i ett debattinlägg i Västerbottens-Kuriren.

I en historisk genomgång nämner han att Sverige införde skatt på elkonsumtion 1951 med vad som i dagens penningvärde motsvarar 15 öre (1,4 cent) per kWh. Efter det har skatten höjts stegvis och genom moms har skatt har lagts på skatt, vilket i dag ger en total skattebörd på elanvändningen på 44 öre (4,2 cent)/kWh.

När skatter på el infördes, var motivet att dra in pengar till statskassan. Senare har miljö-, effektivitets- och klimatargument börjat ges för en konsumtionsskatt på el. Det är vilseledande, menar Brännlund:

”Användningen av el har inga direkta negativa miljöeffekter. Eventuella negativa miljöeffekter uppstår vid produktionen av el, beroende på vilken primär energikälla och teknologi som används.

Det andra motivet, det fiskala, håller inte heller. Om det är pengar till statskassan som är motivet till

skatten på el, så vore det bättre med en skatt som har en bredare skattebas, exempelvis moms. En konsumtionsskatt på el innebär att el blir dyrare än andra varor.”

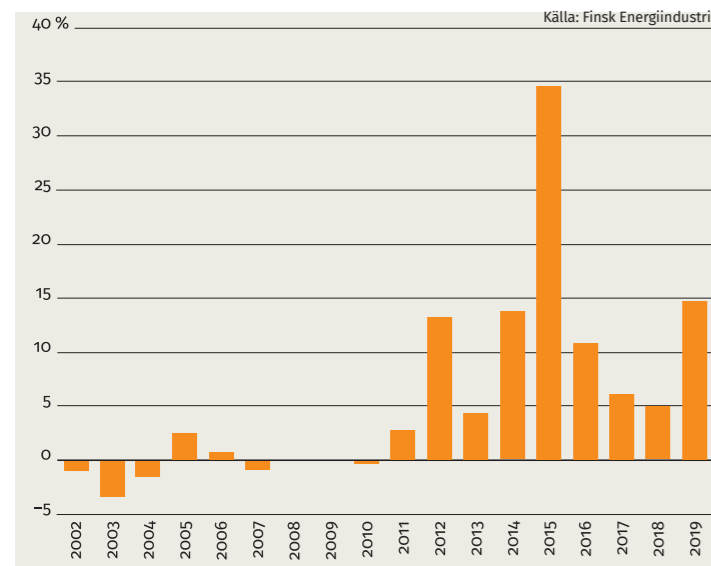
Runar Brännlund uppmanar till reflektion över logiken av att med den ena handen beskatta elkonsumtion, för att med den andra handen subventionera elbilar och elcyklar.

”Vi ska köpa laddningsbara fordon för miljöns skull, men inte ladda dem av samma skäl”, konstaterar han.

Runar Brännlund

Elanvändningen minskade i fjol

ELANVÄNDNINGEN I FINLAND blev i fjol 86 TWh, en minskning från fjolåret med ungefär 1,5 procent. Hos industrin minskade användningen med 1,7 procent, hos hushållen var användningen oförändrad från 2018. Medelpriset på børselen, det pris som elbolagen och industrin i hög grad baserar sina affärer på, gick för Finlands del ner med knappt 6 procent under 2019. Jämfört med Sverige kostade børselen 15 procent mer hos oss.

Så här har skillnaden i borspriset på elen varierat mellan Finland och Sverige under den senaste 18-årsperioden.

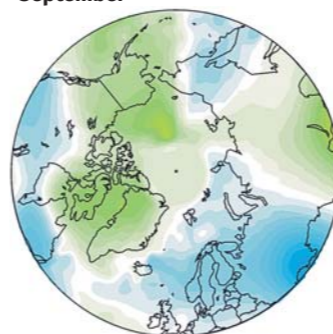
Här intill ses hur mycket dyrare børselen varit i Finland de senaste åren jämfört med Sverige. Skillnaderna har att göra med många faktorer, med vädret som en ständig joker, både vad gäller elutbudet och elefterfrågan.

Att elen är dyrare i Finland bidrar till att investera hellre lägger energiintensiva industrier i Sverige, kommenterar Pekka Salomaa, marknadsdirektör på branschorganisationen Finsk Energiindustri.

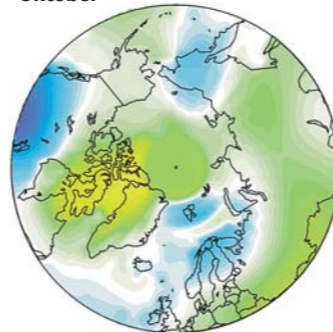
De varma och nederbördsrika månaderna december 2019 och januari 2020 har gett en stark förbättring i resursbalansen i Norden och sänkt spotpriserna på el till de lägsta sedan 2005.

Kyligt och varmt

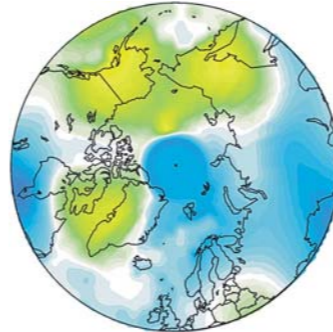
September

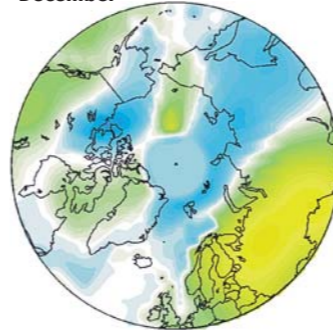
Oktober

November

December

Klotillustrationerna har gjorts av professorn i fysisk geografi Ole Humlum på basis av dataleverantören GISS. Kloten visar månadens medelavvikelse från medeltalet 2009–2018.

◆ Tre kyliga höstmånader har i Finland följts av två varma vintermånader.

Både september och oktober präglades av perioder som omväxlande var klart varmare och klart kallare än genomsnittet, medan november blev en av de gräaste månaderna någonsin med, i en stor del av landet, sammanlagt bara omkring 20 solskenstimmar, enligt Meteorologiska institutets statistik.

September såg en dag med ovanlig högsommarvärme, 26,2 grader den 10 september i Konnunsuo i Villmanstrand. Sedan kom en kyla som förde med sig att den termiska hösten konstaterades ha inträtt i hela landet redan den 17 september – det betyder att dygnsmedeltemperaturen varit lägre än 10 grader minst fem dagar i rad.

Den första statistikförda snön observerades i Kevo i Utsjoki den 29 september.

Oktober blev klart kallare än långtidsmedelvärdet (1981–2010), från tre grader under medelvärdet i norra Lappland till några tiondels grader under medelvärdet vid sydkusten. Oktober såg också ovanligt mycket snö, med stora variationer.

Även november hamnade temperaturmässigt under långtidsmedelvärdet. Sammantaget var det under de tre höstmånaderna i Lappland ungefär en grad kallare än långtidsvärdet, söderut i landet nära det genomsnittliga.

Sedan kom det vädermönster som dominerat under december och januari. Medeltemperaturen i Finland för december blev 3–6 grader högre än långtidsvärdet, medan januari månad söder om Uleåborgs breddgrad blev hela 7–8 grader varmare än vanligt. Räknet för hela landet blev januari 2020 den varmaste januarimånaden som uppmätts sedan 1925.

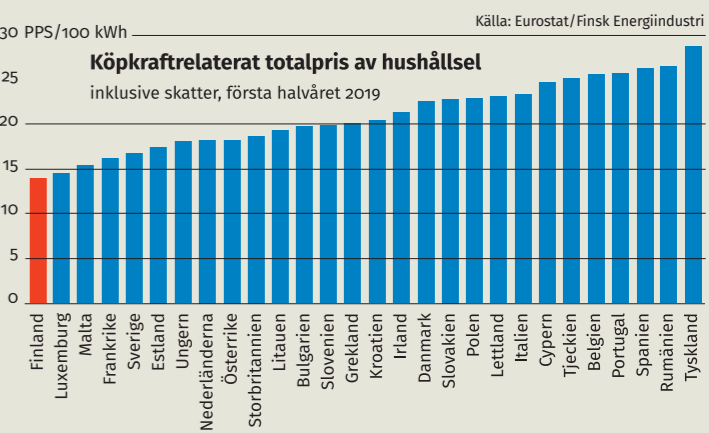
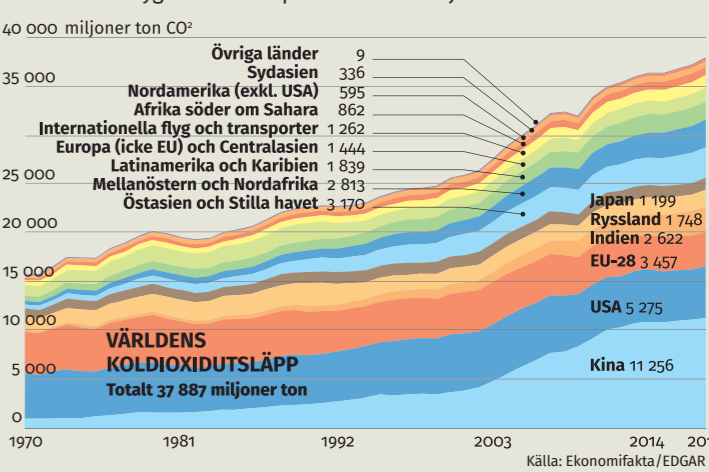
Lokalt uppmättes i januari på en rad orter de högsta temperaturerna sedan mätningarna inleddes, med Jomala, Åbo och Kronoby i topp med 9,2 grader den 21 januari. Som kontrast till barmarken i södra Finland hade en del orter i Lappland rekordmycket snö, 110 cm, i slutet av månaden.

Räknet på helåret 2019 var medeltemperaturen i Finland ungefär 0,9 grader högre än genomsnittsvärdet med undantag för Lappland som låg nära detta värde.

gissa kurvan

Utsläppen fortsätter öka

◆ Koldioxidutsläppen i världen ökade under 2018 med knappt 2 procent till 37,89 miljarder ton. Indien stod för den största ökningen både i procent och antal ton. Totalt stod Kina för 29,7 % av 2018 års utsläpp, USA för 13,9 procent, EU-länderna för 9,1 %, Indien för 6,9 % och Ryssland för 4,6 %. Det internationella flyget och transporter-

Elen billigast i Finland

◆ Sett till det köpkraftrelaterade totalpriset för hushållselen, inklusive alla skatter, hade Finland under första halvåret 2019 den billigaste elen i EU, med jämförelsevärde 13,99 cent/kWh. Detta räknat på en årsförbrukning på 2 500–5 000 kWh. I Sverige var jämförelsevärde 16,83 cent, genomsnittet i EU var 20,43 cent, högst var jämförelsevärde på el i Tyskland, 28,78 cent. Om kostnaderna beskrivs i faktiska priser och inte justeras för köpkraft, hamnar Finland med 17,34 cent/kWh dock i EU:s mittfält. Dyrast även vid en sådan jämförelse var Tyskland, med 30,88 cent/kWh, billigast Bulgarien med 9,97 euro/kWh. Sverige landade på 20,15 cent/kWh i faktiskt elpris.

Johannes Granö i Sibirien.

Uppdrag Sibirien

Johannes Granös prästupdrag var en utmaning. Församlingen var stor som hela Europa, och församlingen dominerades av livstidsdömda förbrytare.

ÅR 1863 FICK Terjärv en evangelisk vältalare som sin kaplan, Josef Fontell. Bondepartet Johan och Cajsa Lisa Granö, född Bertula som finskspråkig i Lochteå, hörde till dem som tog intryck. Deras son Johannes gjorde med sin begåvning å sin sida intryck på Fontell och skickades på dennes initiativ till Gamla Karleby lägre elementarskola.

Johannes Granö, född 1850, var då redan 18 år fyllda. Han gjorde snabba framsteg och fortsatte skolgången i Elementarläroverket i Uleåborg, med en del av utbildningen på finska, och blev student 1875. Nästa steg var prästutbildning vid Helsingfors universitet, med Fontells söner Wilhelm och Karl bland studiekamraterna. 1878 gifte han sig med deras syster Alma.

Efter prästvigningen hann Johannes Granö fram till 1885 tjänstgöra i Ullava, Kauhava och Kimito. I Kauhava ska han ha fått in Adolf Hägg-

lund — den berömda länsman, *ruma vallesmanni*, som satte fast Antti Isotalo och Antti Rannanjärvi — på den evangeliska banan.

Avgörande blev ett besök i Kakola, länsfängelset i Åbo, där fängelseprästen Georg Udelius övertygade Johannes Granö om det som blev hans livs stora utmaning: att bli själavårdare för de finländare som deporterats — eller själva valt att flytta till — Sibirien. Med hustrun Alma, sönerna Johannes Gabriel och Paul på tre respektive två år, en svägerska Fontell och en tjänstjungfru begav han sig i väg i juli 1885. I Sankt Petersburg anslöt ännu brodern Anders, som senare anställdes som lärare och polis.

JOHANNES GRANÖS NYA församling var stor som hela Europa och administrerades från Omsk, omkring 2 500 km öster om Moskva. I regionen fanns flera av de finländska kolonierna. Mötet med dem var inte uppmuntrande:

Det finnes bland de från Finland deporterade endast ganska få, som ej kunna räknas till skurkar eller bofvar. Ju mera man kommer att känna dem, desto sämre finner man dem. Ehuru det icke är nöjsamt för mig att afgifva ett sådant vittnesbörd om våra landsmän i Sibirien, så kan jag icke annat.

Delvis var detta en konsekvens av att Granös företrädare, pastor Johansson, utverkat att alla deporterade lutheraner från hela riket skulle sändas till Om-området. Med en sådan koncentration av ofta livstidsdömda människor blev lutheranerna en sådan skräck för ryssarna att de i sin tur anhöll om att inte alla förbrytare skulle sändas till just deras distrikt.

Johannes Granö:

En fördärfvets håla uppstod då de af förbrytare bebodda lutherska byarna började stjäla hästar, och allt hvad som tagas kunde, från de fredliga ryska grannarna. [...] Då de värsta tjufvar år efter år samlats till en punkt, hvad annat har man då att vänta sig. Begifna äro de på bränvin och tillgång på denna vara fins det i öfverflöd i Sibirien, ty icke blott lagliga krogar finnas i Om-kolonin, utan hvartannat hus hade krogörelse som bi-inkomst. Hvilka scener utspelades icke i byn och vid krogarna! Slutet var oftast ett blodigt slagsmål med dröp.

När medel till detta utsväfvande lif tröto, då begaf man sig på stöldfärder.

“Mennään varkaisille” (låt oss fara på tjuffärd) hette det, likasom om man förehafte något annat lofligt värf. “Kylään tuli aika lailla tavaraa taas viime yönä” (till byn hemtades det duktigt med egendom under sista natten) hette det sedan.

Sorgligt var också, skriver Johannes Granö, att äktenskapet inte hölls i någon helgd.

Det är vanligt, att hustrun öfvergifver sin man och lefver med en annan, den öfvergifne mannen i sin tur tager till sig en annans hustru o. s. v. I den finska byn förekom bl. a. ett fall, hvarti två män hade ingått byte om sina hustrur. En man kom till mig [...] Medan han varit vid höbärgningen, hade hans hustru sålt bort all fisk, som han fångat på våren, alt smör och alla ägg, samt supit upp alltsammans och sedan rymt från hemmet.

DET FINNS DOCK också positiva historier, till exempel om Matti Unkuri från Ylihärmä.

Han hade blott tjugufem rubel, då han kom fram till ort och ställe, för hvilken summas skull han var nära att sätta lifvet till genom ett par finnar. Dessa hade sällat sig till honom och velat tjäna honom som vägvisare, allt i hopp om att kunna röfva honom.

Sedan han dock lyckligen kommit till Bugene, begynte han genast arbeta för dagspenning och däremellan fälla virke till egna hus åt sig. Då han någon tid vistats där och människorna började finna, att han var en duglig karl, blef han måg i den gården, där han tagit sitt kvarter. Efter ett par år hade han egna goda hus, och nu har han fem hästar, ett tiotal kor, samt alt hvad man behöfver till ett jordbruk.

Unkuris hustru var en vacker kvinna och han hade flera friska barn. Bättre tyckte han det vara att bo här än i Finland, och då han hade sitt hem här, så sade han sig icke längta härifrån. Endast sina föräldrar saknade han.

Om denne Matti Unkuri (1855–1927) har hans släkting Ulpu Takatalo skrivit en bok, *Härmän häjyt Siperiassa. Matti Unkurin tarina*. Ättlingar bor fortfarande kvar i den siberiska byn Matinkylä. Ett par av Mattis barnbarn har med sina familjer besökt Ylihärmä, och Mattis gamla stockstuga har plockats ner och byggts upp igen på en vacker plats i Peräseinäjoki.

MÅNGA AV DEM Johannes Granö träffade var österbottningar, till ex-

Testund på prästbostället i Omsk 1907. De vuxna från vänster Hilma Juntunen, lärarhustru, Sanna Granö, Alma Granö, Johannes Granö, hushållerska, J.G. Granö, Wilhelm Juntunen, lärare, och Paul Granö. I förgrunden lärarparets barn.

Viktigare källor: Johannes Granö: *Sex år i Sibirien* (1893), artiklar i Kansallisbiografia, sonen Paavo Granö om sin far Paul Granö på hemsidan för Åggelby, Ole Granholm om Johannes Granö i *Granö by under 500 år*.

Ulf-Peter Granö har bistått med släktuppgifterna i artikeln. Hans hobby är att utreda släktskapsförhållanden med hjälp av olika släkt databaser. Han nås på ulf-peter.grano@live.se.

Paul Granö med sina döttrar efter återkomsten från Sibirien.

J.G. Granö, tredubbel geografiprofessor.

dra människor, det var platt omöjligt. Sedan hon engång bekommit pension ämnade hon återvända till hemlandet.

JOHANNES GRANÖ BESKRIVER ett naturskönt Sibirien, rikt på fisk och vilt och oerhört bördigt. Vad snyggheten beträffar, fanns hos de sibiriska bönderna ingenting övrigt att önska:

Hvarje gång en sibirisk bonde sätter sig till bords, tvättar han sig. Husgerådssakerna hållas omsorgsfullt rena. Kolonister, som emigrerat från europeiska sidan, äro däremot särdeles osnygga. Äfvenså tror jag, att de förmögnare invånarne i de sibiriska staderna äro mindre snygga än landtbefolkningen.

Johannes Granö och brodern Anders lyckas uppenbart sätta sig i respekt. Mycket av sin tid är Johannes på resa, håller föreläsningar, organiserar skolverksamhet. Steg för steg ändrar "rövarbyarna" prägel till välmående jordbruksbyar. Bröderna utvecklar framgångsrikt mejeriverksamhet, bygger ett ålderdomshem vid sitt lantställe.

År 1891 återvänder familjen Granö till Finland för att sönerna ska få gå i finländsk skola. Johannes Gabriel kommer senare att bli geografiprofessor i Dorpat, Helsingfors och Åbo och en internationell berömdhet. Paul (Paavo) blir präst. Johannes tillträder som kyrkoherde i Nedertorneå och får fajtas med laestadianerna.

Efter att sönerna lyckligen blivit studenter, återvände Johannes Granö 1902 till Omsk för att fortsätta sitt arbete. Sonen Paul anslöt senare som sin fars medhjälpare och efterträdde denne 1913. Johannes hann inte hem innan han tyngd av sjukdom dog och begravdes i Omsk.

I samband med bolsjevikrevolutionen klarade sig Paul från att bli skjuten för att den pistol han gömt inte hittades, enligt barnens vittnesmål. Hustrun Elin dog 1919. Efter stora svårigheter återkom Paul med tre döttrar till Finland 1921.

SVENOLOF KARLSSON

Monica Granö

Ole Granholm

Matti Kuusimäki

Kauppi Virkkala

Peter Andersson

Ola Österbacka

Eila Kujala

Iiris Jurvansuu

Exempel på Johannes Granös släktingar

Maria Leppäkari

Ilkka Kuusisto

Monica Granö, kläddesigner, farfars mor är syster till Johannes.

Ole Granholm, journalist och författare, farfarsfar är småkusin med Johannes.

Matti Kuusimäki, tidigare riksåklagare, farfars mor är sysling med Johannes.

Kauppi Virkkala, tidigare tjänsteman på Mellersta-Österbottens förbund, farmors farfar är småkusin med Johannes.

Peter Andersson, diplomingenjör i Sibbo, farfarsfar är sysling med Johannes.

Ola Österbacka, tidigare rektor för Evangeliska folkhögskolan i Österbotten, morfars farfar är småkusin med Johannes.

Eila Kujala, författare, mormors farmor är sysling med Johannes.

Iiris Jurvansuu, utvecklingschef på Soite i Karleby, farmor är sjätte kusin med Johannes.

Maria Leppäkari, präst i Jerusalem, mormor är sjätte kusin med Johannes.

Ilkka Kuusisto, tonsättare i Helsingfors, farfar är sjunde kusin med Johannes.

Förvildningen fortsätter

Guldschakalen är ett nytt rovdjur på väg att etablera sig i Finland. Den skulle inverka negativt på de arter hos oss som redan är i färd med att minska och borde inte accepteras i vårt land, skriver Mattias Kanckos.

FINLAND FICK UNDER fjolåret bevitna hur ytterligare en ny rovdjursart håller på att etablera sig i landet, då en guldschakal under sommaren fotograferades i Rautavaara. Observationen var ingen överraskning för en biolog, däremot ledde den till intressanta reaktioner från forskare, myndigheter, politiker och naturskyddare. Naturskyddsförbundet var förstas snabbt ute med kommentaren att guldschakalen är en ursprunglig art som hör hemma i Europa och som därför bör skyddas i Finland.

Naturskyddsförbundet fick också medhåll av en del forskare. Att guldschakalen troligtvis tagit sig till Finland för egen maskin utan hjälp av människa är enligt många tydligt också ett vägande skäl för att den skall skyddas.

På ministeriet ville man däremot jämföra schakalen med mårhund och utrota den så snabbt som möjligt.

Mårhund, skarv, ägretthäger,

Arter som relativt nyligen dykt upp i Finland – vildsvin, ägretthäger, storskarv, guldschakal och mårhund. De behandlas olika av myndigheterna.

Bildbeviset för att guldschakalen finns i Finland. Bilden tagen i Rautavaara i juli 2019 av Jarmo Korhonen.

vildsvin och nu senast guldschakal, alla är de arter som är talrika världen över och som relativt nyligen dykt upp och kraftigt ökar i Finland. Mottagandet hos oss är dock så divergerande som det bara kan bli beroende på hur tjänstemännen har tolkat situationen.

Mårhund och vildsvin får jagas nästan fritt året om och alla tillbuds stående jaktmetoder får användas, numera till och med nattsikte och lampor, vilket är totalförbjudet vid all annan jakt. Skarven kan eventuellt få jagas i minimal omfattning efter att man inlämnat ett par kilo dokument med utredningar, medan ägretthäger och guldschakalen är helt fridlysta.

DET SOM I DAGSLÄGET tycks vara avgörande för arternas mottagande i Finland är att de här frågorna besvaras med ja:

1. Är arten ursprunglig i Finland?

2. Har arten invandrat spontant till Finland?

Enligt mig är detta helt fel sätt att förhålla sig till de "nya" arterna. Den första frågan kan man tyvärr inte svara på entydigt för någon art, eftersom det helt och hållet är en tolkningsfråga. För 10 000 år sedan fanns det bara is i Finland, och alla arter, även människan, har invandrat efter detta. Vilka arter är då ursprungliga?

Den andra frågeställningen är lika onödig och ger i många fall också upphov till svåra tolkningar.

Ekologiskt är dessa frågeställningar dessutom irrelevanta, liksom det är för oss människor som lever bland dessa arter och som får leva med konsekvenserna.

Jag anser att det inte leder någon vart att gräva ner sig i fossilerna för att påvisa att någon art funnits här tidigare eller inte. Dock lägger våra myndigheter mycket stor vikt på

denna frågeställning, men konstigt nog inte i varje fall.

Till exempel när det gäller kanadabävern vågar våra myndigheter inte ta beslut om utrotning, trots att arten bevisligen av misstag planterades in i Finland på 1930-talet från Amerika. Nu är situationen att utbredningsområdet för den europeiska bävern och den kanadensiska bävern är i färd med att överlappa varandra. När så skett, blir det mycket värre att göra något åt situationen. Det finns ingen konsensus alls när det gäller att förhålla sig till denna problematik och i många fall är det känslor som får avgöra. Känslor skall inte få påverka vetenskapen.

DET MAN BORDE FRÅGA sig i fråga om nya arter är följande:

1. Är arten talrik och livskraftig inom sitt nuvarande utbredningsområde?

2. Leder artens etablering i Finland till negativa konsekvenser på ekosystemen och för människan?

Uppfyller arten det första kriteriet, och man dessutom kan förvänta negativa konsekvenser för nuvarande fauna och för människor, måste man få begränsa artens antal och utbredning.

Ställer man dessa frågor om alla de fem nämnda djuren, skulle slutsatsen bli att mårhund, vildsvin och skarv borde få jagas fritt och deras populationer begränsas.

Ägretthäger kommer knappast att orsaka några allvarliga konsekvenser för våra ekosystem, men några strikta skyddsåtgärder behöver heller inte vidtas för arten.

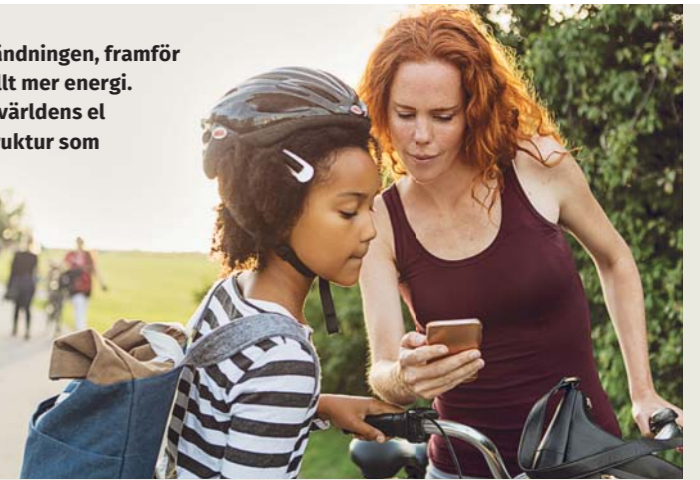
Guldschakalen, som är en generalist, och i sitt levnadssätt mycket lik mårhund, kommer inte att medföra något positivt för Finlands nuvarande fauna. Predationstrycket på marklevande däggdjur och häckande fåglar är redan så stort att ytterligare ett rovdjur av denna typ med säkerhet skulle inverka negativt på arter som redan är i färd med att minska.

Jag har tidigare här i tidningen skrivit om den förvildning som pågår i den finländska naturen, men som aldrig lyfts upp i medierna när allt fokus läggs på katastrofscenariot om arternas utrotning. Med förvildningen menar jag den explosionsartade ökningen av de större däggdjuren och fåglarna som skett i Finland under det senaste tiotålet år.

Guldschakalen är ännu ett steg i denna riktning. Även om arten knappast etablerat sig ännu på allvar i Finland, är observationen ännu ett bevis på den utveckling som pågår.

MATTIAS KANCKOS

SPÄNNANDE VIDEOSNUTT. – Internetanvändningen, framför allt de streamade tjänsterna, kräver allt mer energi. År 2020 beräknas drygt 10 procent av världens el användas för Internet och den infrastruktur som Internet förutsätter. År 2025 har siffran redan stigit till 20 procent, enligt prognoser. Totalt i världen står vindkraften och solkraften i dagsläget för ungefär 7 procent (2018) av elproduktionen, så det ökade elbehovet för Internet måste i hög grad täckas med andra energikällor.

Hysterin är det skrämmande

Ideologi och åsikter har tagit över i de oerhört mångfacetterade miljö- och klimatfrågorna. Personligen är jag mer oroad över de politiska beslut vi har att vänta än över klimatuppvärmningen, skriver Mattias Kanckos.

FÖR EN TID SEDAN intervjuade man i nyheterna ett antal "miljömedvetna" ungdomar som låg i allsköns ro och solade på en strand i vår huvudstad. Ungdomarna låg i timtal och tittade på filmer och serier som de streamade på sin toppmoderna telefon.

När intervjuaren berättade att de på det sättet förbrukade stora mängder energi, kom det som en total överraskning. Däremot var de mycket medvetna om att köttätande är skadligt för miljön och ger upphov till utsläpp av växthusgaser.

I säkert 99,99 procent av den tid som människor funnits på jorden har vi stått i direkt kontakt med naturen och konsekvenserna av vårt handlande, och vår påverkan på naturen har varit lätt att se och förstå. I dag är läget ett helt annat. Många långt urbaniserade människor har ingen koll alls på hur saker och ting hänger ihop.

Det kan till exempel vara svårt att förstå varför man öppnar en ny litiumgruva i Österbotten samtidigt som man gladeligen köper en ny telefon. Eller varför tyska energibolag plötsligt vill bygga stora vindkraftsparker i Österbotten, för att en stor del av jordens befolkning oavbrutet tittar på filmklipp på Youtube. Dessa saker hänger förstås direkt ihop med varandra.

FÖR EN TID SEDAN skulle också en skola i Österbotten göra ungdomarna "miljömedvetna" och serverade dem under en tid inget kött. I och för sig är det inget fel i att i Finland faktiskt minska på köttkonsumtionen (speciellt utländskt nötkött), både av miljö-, klimat- och hälsoskäl.

Men saken oroar mig ändå, eftersom man väljer att lyfta upp den åtgärd som för närvarande är mest populär bland ungdomarna (att inte äta kött) och inte de åtgärder som har störst miljöpåverkan. Ville man på riktigt få ungdomarna att minska

sina utsläpp av klimatgaser, kunde man till exempel införa telefonförbud under en längre tid, köpstopp i alla klädfaffärer som säljer snabbmode, inte ge ungdomarna ledigt från skolan för utlandsresor och dra ner på temperaturen i skolan.

Jag undrar hur dessa åtgärder skulle tas emot. Det pratas mycket om köttkonsumtion och biltrafik, men både internetanvändning (särskilt videostreaming), flygresa och konsumtion av snabbmode är för närvarande minst lika stora miljöbovar. De tre sistnämnda kunde man ganska lätt begränsa, men eftersom de är så starkt förknippade med den moderna och urbana livsstil som i dag kännetecknar majoriteten av befolkningen i storstäderna, är det inte politiskt möjligt. Däremot verkar det gå lätt att lyfta fram brister hos oss som lever på landsbygden.

GRETA THUNBERG OCH hennes många aktivist är arga. Enligt Greta befinner vi oss i en nödsituation och måste ta snabba beslut. Greta vill också att vi ska lyssna på vetenskapen, men hennes aktivism har tyvärr lett till precis det motsatta. Det är enbart politik, ideologi och åsikter som för tillfället styr när klimat- och miljöfrågorna diskuteras.

I sak är frågorna oerhört komplicerade och mångfacetterade. Det går inte att pressa fram lösningar utan att noggrant ha övervägt alla möjligheter och konsekvenser. Personligen är jag för närvarande mycket mer oroad över de beslut, som våra stressade och hårt pressade politiker kommer att fatta det kommande decenniet på grund av klimathysterin, än över de följder som klimatuppvärmningen kommer att få för Finland.

MATTIAS KANCKOS

Mattias Kanckos arbetar i sitt företag över ett brett spektrum. Naturguider kombinerat med naturinventering, miljöplanering, konsultering och kursverksamhet. Du kan föreslå ämnen för kommande artiklar av honom på info@essnature.com.

Båda vattenkraftverken, Patana och Pihlajamaa, kommer att få en teknisk genomgång.

Vattenkraften i Vetil moderniseras

◆ VETELIN ENERGIA

Nederbörden under första halvan av vintern kom till stor del i form av regn. Det har gett Vetelin Energias två vattenkraftverk goda flöden.

”Båda Patana och Pihlajamaa har gått för full produktion och fungerat felfritt hittills under vintern. Snart är det dags att göra en grundlig service så att de också i fortsättningen kan producera effektivt när flöden är goda”, säger Antti Kettu, vd på Vetelin Energia.

Patana vattenkraftverk togs i bruk 1997 och Pihlajamaa vattenkraftverk nio år senare. De har regelbundet genomgått underhåll, men under försommaren när vårfloeden avtagit planeras ett produktionsstopp i dem bägge.

”Vi försöker planera för ett så kort produktionsstopp som möjligt. Båda våra vattenkraftverk behöver en grundlig genomgång, där de rörliga delarna inspekteras och servas och automationen moderniseras.”

Normalt avtar vattenflöden under försommaren, men den exakta tidpunkten varierar från år till år. ”I den här branschen får vi anpassa oss efter naturens gång”, konstaterar Antti Kettu.

Nedervetil får nytt bostadsområde

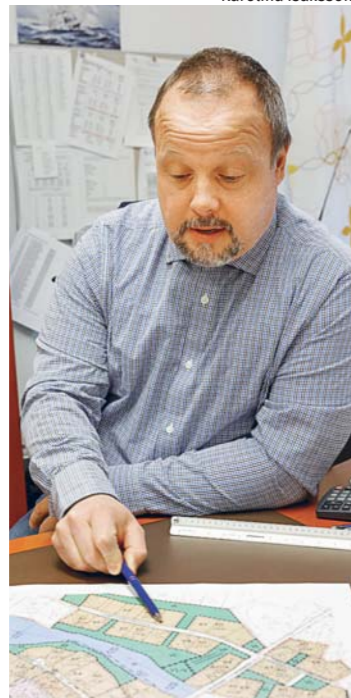
◆ KRONOBY ELVERK

Det nya bostadsområde som ska byggas vid Forskantsvägen i Nedervetil håller på att få sin infrastruktur. Den fysiska delen av projektet har inletts, positivt med det milda vädret i december och januari har varit att grävsåsongen för kabeldiken blivit oväntat lång.

”Vi drar en jordkabel under Seljesvägen och bygger upp ett helt nytt elnät i området. Ett kabeldike på cirka 800 meter ska grävas, och vi är flera bolag som samarbetar så att fiberförbindelse och vatten och avlopp läggs i samma veva”, berättar Krister Wikström, nätchef på Kronoby elverk.

På det nya bostadsområdet finns 16 tomter inplanerade. Vidare kommer de befintliga husen i närheten att få ta del av det helt nya elnätet, där även en transformator för mellanspänning ingår.

”De gamla luftledningarna kommer att rivas när de har ersatts med den nya jordkabeln. Det nya elnätet kommer att bli klart under våren”, säger Krister Wikström.

Krister Wikström ser till att Forskantsvägen får nytt elnät.

Gamla granar ger värme i Nykarleby.

Julens rester in i kretslopp

◆ NYKARLEBY KRAFTVERK

Tjugondag Knut körs julen ut, lyder talesättet. Även i år har Nykarleby Kraftverk samlat in uttjänade julgranar i en container på gården vid fjärrvärmecentralen på Fabriksgatan i Nykarleby. Alla som lämnade in sin julgran kunde skriva namn och telefonnummer på en lapp för att delta i ett lotteri där vinsten i år var 2020 kWh elkraft.

”Det är en tradition som vi startade 2017, i första hand för våra kunder som bor i lägenhet. Alla är välkomna med sina julgranar. Antalet inlämnade har vuxit varje år och blev i år 173”, berättar Nina Högberg, kommunikationsassistent på Nykarleby Kraftverk.

I år har insamlingen av julens rester utvidgats i ett samarbete med Jeppo Biogas. Runtom i Nykarleby fanns en handfull uppsamlingstunnor för skinkfett, en restprodukt som absolut inte hör hemma i avloppsrör. ”Insamlingen var lyckad och gav 60 kilogram skinkfett, som omvandlas till biogas i stället för att belasta avloppssystemet”, säger Nina Högberg.

Elkabel drogs under sjöbotten

◆ ESSE ELEKTRO-KRAFT AB

Det hör inte till vanligheterna att elförsörjningen går under sjöbotten, men förutsättningarna på Saari, den största ön som ligger i Purmojärvi, krävde lite ovanliga metoder. Nu har invånarna och fritidshusägarna på Saari fått ett nytt vädersäkert elnät, med jordkabel och en ny transformator. Purmojärvi har en yta på 3,9 kvadratkilometer och ligger cirka sju kilometer öster om Kortesejärvi.

”Det inte gick att dra jordkabeln vid den gamla stenbron som leder till Saari, så i stället blev vi tvungna att borra under sjöbotten, en sträcka på cirka 250 meter”, berättar Heikki Kukkola, som i september gick i pension från sitt arbete som elmontör på Esse Elektro-Kraft.

Borrningarna under sjöbotten utfördes under försommaren 2019 och det blev efterträdaren Juha Ylihärtilä som fick ta över projektet i Purmojärvi av Kukkola. ”Det fanns en del utmaningar, men det mesta är klart där och nu återstår bara att riva den gamla luftledningen”, säger Juha Ylihärtilä.

Juha Ylihärtilä putsar upp efter projektet i Purmojärvi.

Jan Höglund påminner om att ett energibolag är en mångsidig arbetsgivare.

Sommarjobb kan sökas på Herrfors

◆ HERRFORS

Sommarjobbsåsongen närmar sig och Herrfors erbjuder även i år intressanta arbetsuppgifter åt drygt ett dussin studeranden. Arbetsplatserna finns i Jakobstad, Källby och Ylivieska.

”Ett energibolag är en mångsidig arbetsgivare. Vi kan erbjuda sommarjobb inom ett brett fält, däribland kundbetjäning, balansräkning, elnät och kraftverk”, berättar Jan Höglund, personalchef på Herrfors.

Sommarjobben på Herrfors riktar sig i första hand till personer över 18 år, som kommit en bit på vägen i sina studier. I kundbetjäningen behöver man kunna både finska och svenska.

Ansökningarna växer för varje år och sista datum för att lämna in sin ansökan på Herrfors webbplats är fredagen 28 februari. De flesta av sommarjobben sträcker sig över juni, juli och augusti.

”En del börjar redan i maj och någon kan jobba ännu i september, men i huvudsak behöver vi dem under semesterperioden.”

Förutom sommarjobben erbjuder Herrfors kortare sommarjobb åt sina anställdas barn, som får prova på arbetslivet under ett par veckor.

Jakobstad får ny snabbladdare

◆ HERRFORS

Elbilsägare kommer under våren att få tillgång till en ny snabbladdare på 50 kW i centrum av Jakobstad. Den nya laddningsstationen är av modellen Veefil och kommer att ersätta den som togs i bruk i juli 2016.

”Den gamla laddningsstationen tillhör första generationen, och laddningstekniken har tagit enorma steg framåt sedan vi skaffade den”, säger Jonas Asplund på Herrfors.

Den nya laddaren placeras på samma plats där den gamla står, det vill säga utanför Herrfors kontor på Köpmansgatan.

”I dagsläget finns det ingen snabbladdare vid riksåttan här i nejden. Genom att placera den nya laddaren i centrum hoppas vi kunna bidra till att fler elbilister kommer in till stan, i stället för att åka förbi.”

Den nya laddaren är, liksom sin föregångare, utrustad med olika munstycken för att kunna betjäna de olika standarder som finns på marknaden. Betalningen sker med Virtas eget betalsystem.

”Herrfors kommer under året att utvidga servicen för kunder med elbil genom att installera ytterligare en laddningsstation på en annan plats i Jakobstad”, berättar Jonas Asplund.

Virtas Veefil hör till den nya generationen av laddningsstationer.

Esse Elektro-Kraft

Levererar el till delar av Pedersöre, Kauhava, Nykarleby (Markby) och Kronoby (Jeussen)
Kunder: 3 700
Årsleverans: 50 GWh
Telefon växel: 020 766 1900
Felanmälningar, utanför kontorstid: 766 2023
Kundtjänst: 020 766 1912, 020 766 1911
Fakturafrågor: 020 766 1912, Johanna Stubb
www.eekab.fi

VD Ingvar Kulla

Herrfors

Levererar el till Alavieska, Jakobstad, Larsmo, Maxmo, Oravais, delar av Pedersöre, Terjärv och Ylivieska
Kunder: 32 000
Årsleverans: 610 GWh el, 284 GWh värme
Telefon växel: Jakobstad (06) 781 5300, Ylivieska (08) 411 0400
Felanmälan, utanför kontorstid: Jakobstad och Larsmo (06) 723 0079, Oravais, Pedersöre och Terjärv (06) 723 4521, Ylivieska el (08) 426 350, Ylivieska fjärrvärme 044 781 5375
Fakturafrågor: Jakobstad (06) 781 5312, Ylivieska (08) 411 0401
www.herrfors.fi

VD Roger Holm

Kronoby Elverk

Levererar el till delar av Kronoby, Pedersöre och Karleby
Kunder: 3 220
Årsleverans: 45 GWh
Telefon växel: 824 2200
Felanmälan: 824 2200, 0400 126 005
Fakturafrågor: 824 2200
www.kronobyelverk.fi

VD Glen Ahlskog

Nykarleby Kraftverk

Levererar el inom staden Nykarleby
Kunder: 5 100
Årsleverans: 110 GWh
Telefon växel: 785 6252
Felanmälan: 722 0050
Felanmälan, utanför kontorstid: 722 0050, 781 0632
Fakturafrågor: 785 6252, 785 6251
www.nkab.fi

VD Tony Eklund

Vetelin Energia

Levererar el till Vetil (utom Polso, Kivikangas och Nykänen)
Kunder: omkring 2 300
Årsleverans: 28 GWh
Telefon växel: (06) 866 3600
Felanmälan: 0400 262 261
Fakturafrågor: 040 661 7850
www.venergia.fi

VD Antti Kettu

MIN ENERGI • röster om personliga energikällor

JAG SÅG EN plansch i skolan för många år sedan om att Pedersöre FF skulle starta ett flicklag för min årgång. Det var kul från första träningen, och även om jag hållit på med många olika idrotts-grenar, bland annat gymnastik, ishockey och ridning, har fotboll alltid varit roligast.

Kvällen före match brukar jag ibland ha svårt att somna. Jag blir nervös för en massa olika saker, inte minst inför prov i skolan. Inom fotbollen har jag fått träna på att hantera min nervositet. Jag vet att det släpper när matchen kommit i gång. Samma sak händer när jag börjat skriva ett prov, nervositeten släpper.

Kallelsen till landslagslägret gav mig en stor energikick och en ännu starkare träningsmotivation. Jag har alltid drömt om att få spela i landslaget. Om jag någon gång får dra på mig landslagströjan – ja, då först kommer jag att vara nervös.

TILDE HELLUND, sextonåring från Edsevö som i januari blev uttagen till U17-landslagets läger och i februari flyttar till Åland för att spela ligafotboll.

Karolina Isaksson